

מדינת ישראל
משרד החינוך
אגף קליטת תלמידים עולים
מינהל החינוך הדתי יחידת קת"ע בחמ"ד

"נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה"

(ישעיהו, מ"ב, ה')

תכנית להקניית מושגים
וערכי היהדות
לתלמידים עולים

התשע"ז

חלק ג'

מורה/ מחנך/ת יקר/ה!

חוברת זו אשר לפניך היינה החוברת השלישית מתוך שלוש החוברות שאמורות להילמד במהלכה של תכנית תלת שנתית, תגבור לימודי היהדות בקרב עולים. מטרתה של החוברת לסייע לך ללמוד וללמד את המושגים הבסיסים ביותר ביהדות, לדעת את מקורותיו של העם היהודי ולהנחיל את ערכיו הרוחניים והמוסריים בצד המצוות המעשיות.

חוברת זו מקיפה את הנושאים: השולחן היהודי, מצוות התלויות בארץ, ברכות, מעגל השנה, ברית מילה, פדיון הבן, מושגים כלליים, פרשני מקרא, רבנים, מנהיגים רוחניים בציונות הדתית ורבנים פוסקים.

חוברת זו אינה מתיימרת להקיף את כל מכלול המטלות והחובות החלות על כל יהודי, אלא נועדה להכיר את המושגים היסודיים המובילים למקורותינו כעם. בטוחני, שתלמידנו העולים יזכו לתרומה גדולה מלימוד זה שמטרתו להתוודע למקורות היהדות בחינת ללמוד וללמד, לשמור ולעשות.

אלפי ברכות לגבי יעלה כהן אשר נטלה על עצמה את מלאכת איסוף החומר הרב ולקיטתו ממקורות שונים ועריכתו לחוברת יפה ומהודרת זו.

בברכת

"והאר עינונו בתורתך

וזבק לבנו במצוותיך"

צמח סבן

מפ"א על קליטת תלמידים עולים - בחמ"ד

1-6

השולחן היהודי

- בעלי חיים טהורים ובעלי חיים טמאים
- בעלי חיים שבים
- עופות
- "היוצא מן הטמא והיוצא מן הטהור"
- טבילת כלים
- שחיטה
- "איסור דם"
- הכשרת בשר

7-8

9-10

בשר בחלב

11-19

מצוות התלויות בארץ

- קדושת ארץ ישראל
- מצוות התלויות בארץ: לקט, שכחה, פאה, פרט ועוללות, פארה
- ביכורים
- הפרשת חלה
- תרומות ומעשרות
- סדר ההפרשה
- עולה ונטע רבעי
- כלאים: כלאי בהמה, כלאי צמחים, כלאי בגדים

20-21

"שביעית" - שנת השמיטה

22-25

מעגל השנה

- ראש חודש
- הימים הנוראים
- חודש אלול - חודש הרחמים והסליחות
- "סליחות"
- "לדוד ה' אורי וישעי"

26-35

ראש - השנה:

- ראש - השנה
- "התרת נדרים" בערב ראש - השנה
- ההכנות לחג
- ליל ראש - השנה
- "ערבית" של ראש - השנה
- סעודת ליל ראש - השנה
- "שחרית" של ראש - השנה
- אבינו מלכנו
- קריאת התורה
- טעמה של תקיעת שופר בראש - השנה
- "מלכויות", "זיכרונות" ו"שופרות"
- תפילת "מנחה" ו"תשליך"
- "תשליך"
- היום השני של ראש - השנה

36 "עשרת ימי תשובה"

36 "צום גדליה"

37-41 יום הכיפורים

- ערב "היום הקדוש"
- "תפילה זכה"
- "כל נדרי"
- "ערבית"
- "שחרית" יום הכיפורים
- תפילת "מוסף"
- "מנחה" - מפטיר "יונה"
- תפילת נעילה

42-51 חג הסוכות:

ישיבה בסוכה, למה?

- הסוכה
- ארבעת המינים
- סדר - היום ותפילות חג הסוכות

	- "הושענא"	
	- קריאת התורה	
	- חול המועד	
	- "הקהל"	
	- "ניסוך המים" ו"שמחת בית השואבה"	
	- "הושענא רבה"	
	- "חיבוט הערבה"	
	- "שמיני - עצרת" ו - "שמחת תורה"	
	- הקפות	
	- "תפילת הגשם"	
52-54		חנוכה
	- סדר הדלקת הנרות	
	- זמן ההדלקה	
	- "הלל שלם" והקריאה בתורה	
55-56		צום עשרה בטבת
		יום הקדיש הכללי
57-58		ט"ו בשבט
	- ראש - השנה לאילנות	
	- יום אכילת פירות	
59-62		פורים:
	- מצוות החג	
	- תענית אסתר	
	- מקרא מגילה	
	- סעודת מצווה	
	- משלוח מנות ומתנות לאביונים	
63-72		פסח:
	- בדיקת חמץ ובעור חמץ	
	- מכירת חמץ	
	- "ליל הסדר", הגדה	
	- ארבעה כוסות	

	- סדר "ליל הסדר"
	- שביעי של פסח
	- תיקון ליל שביעי של פסח
72-73	ספירת העומר:
	- קציר העומר והבאתו
74	- פסח שני
75-77	שבועות , זמן מתן תורתנו
	- דינים ומנהגים
	- תיקון ליל שבועות
78	יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל
78	יום העצמאות
79	כ"ח באייר יום שחרור ירושלים
79-80	ל"ג בעומר
81	"ימי בין המצרים"
	- י"ז בתמוז
	- "בין המצרים"
82-83	תשעה באב
83	ט"ו באב
84-93	ברכות
	- ברכות מה הן?
	- שלושה סוגי ברכות
	- ברכות הנהנין
	- מה קודם למה?
	- זימון וברכת המזון
	- ברכת המזון
	- ברכה האחרונה
	- בורא נפשות
	- ברכות שונות, ברכות רא"ה, הגא
94-95	ברית מילה
	- סדר המילה

- סדר הפזיון

- כיצד פודים

בר-מצווה/בת מצווה

- עלייה לתורה

מושגים כלליים

- ברכה להטלה

- שהחיינו

- תפילת הדרך

- מחזור

- שיר של יום

- ברכת הגומל

- הגעלת כלים

- טבילת כלים

- פרווה

- ביקור חולים

- הלנת שכר

- השבת אבזה

- חסד של אמת

- ניהום אבלים

- חרם זרבנו גרשום

- כבוד אב ואם

- בל תוסיף

- בל תשחית

- לא תסור

- לשון הקודש

- תורה שבכתב

- תורה שבעל פה

פרשני המקרא

- רש"י

116 – 135

- הרמב"ם

רבנים, מנהיגים רוחניים בציונות הדתית

136 – 151

- הרב אברהם יצחק הכהן קוק

152 – 158

- הרב חיים דוד הלוי

רבנים ופוסקים

159 – 164

- רבי יוסף קארו

165 – 171

- רבי משה איסרליש

השולחן היהודי

בעלי-חיים טהורים
ובעלי חיים טמאים

בהבחנה בין בעלי-חיים טהורים
לטמאים אנו מציינים שלושה
סוגים:

- בעלי חיים שעל
היבשה:
בהמות וחיות.
- בעלי-חיים
שמקומם במים.
- בעלי חיים הנמנים עם בעלי הכנף.

לבעלי-החיים היבשתיים קבעה התורה את סימני הטהרה שלפנינו:

זאת החיה אשר תאכלו מכל-הבהמה אשר על-הארץ: "כל מפרסת פרסה ועסעת עסע פרסות,

מעלת גרה בבהמה – אותה תאכלו" (ויקרא, י"א).

אם חסר אחד משני הסימנים, כלומר: אם פרסת החיה או הבהמה אינה שסועה אלא עשויה מקשת אחת, או אם הבהמה אינה מעלה גרה – די בכך כדי לאסרה כבעל-חיים המותר באכילה.

לדוגמא: הגמל, השפן והארנבת מייצגים בתורה את קבוצת בעלי-החיים האסורים באכילה – למרות שהם מעלי גרה – משום שאין הם מפרסי פרסה.

וישנם בעלי-חיים במצב הפוך, הינם מפרסי פרסה- אך משום שאינם מעלי גרה, אסורים באכילה. רואים אנו כי כל חיות הטרף – טמאות הן למאכל אדם. ובין בעלי-החיים הטהורים ממשפחת החיות מוצאים אנו רק את אלה, שאינם חיות טרף: צבי, איל, יחמור וכו'.

בעלי – חיים שבים

הדגים המותרים באכילה הם אלה, אשר להם סימני הטהרה:

סנפיר וקשקשת.

למעשה דרוש רק תנאי אחד כדי להתיר את הדג באכילה, קשקשת, שכן הסנפיר מהווה חלק של כל דג.

הדגים נתייחדו מיתר סוגי הבשר בכמה הלכות יסוד של כשרות:

א. אין חובת השחיטה חלה עליהם. כמו שנאמר בספר במדבר, פרק י"א: "הצאן והבקר ישחט להם ומצא להם? אם כל דגי הים יאסף להם ומצא להם?" משה פונה אל ה' ושואל אם ייצא די צאן ובקר, שיישחט עבור העם, והאם יספיקו כל דגי הים שייאספו – ולא שיישחטו כלומר, המושגים נבילה או טריפה אינם קיימים כלל לגבי דגים: עצם הוצאתם מן המים מהווה את מיתתם, ואין הם צריכים איפוא שחיטה.

ב. איסור בשר בחלב, שעליו ידובר להלן, אינו מתייחס למאכלי דגים בחלב.

ג. חובת הוצאת הדם מן הבשר, בדרך של מליחה או צלייה, אינה מתייחסת לדגים.

עם זאת מקובל לייחד סיר נפרד לבישול ואכילת דגים, וכך נשמרים הדגים במצב של סתמיות ("פרווה" בלע"ז), והם מותרים באכילה עם מאכלי בשר או עם מאכלי חלב. בישולם בכלי בשרי, למשל, ימנע מאתנו לאכלם במסגרת של תפריט חלבי.

במערכת הסכומים בה אכלנו את הדגים לא נשתמש לאכילת בשר או חלב, אלא אם כן נשטפו קודם.

ברור, כי כל "פירות הים", כגון חסילונים ("שרימפס"), סרטנים, שבלולים, חלזונות, צדפות, הנם בעלי חיים טמאים בהחלט, כיוון ששייכים הם לקטגוריה של "שרץ המים". והתורה מפרשת במפורש, כי כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת, בימים ובנחלים, כולל שרץ המים "שקץ הם לכם... מבשרם לא תאכלו" (ויקרא, י"א)

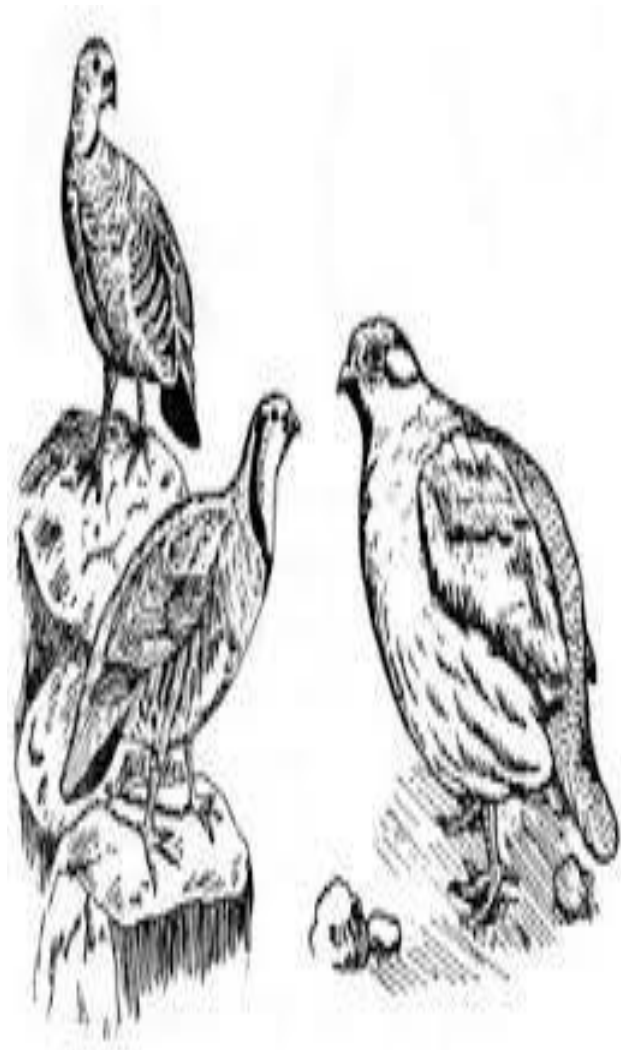
הסרדין בעל הקשקשים מותר באכילה, אך בקנותנו קופסת שימורי סרדינים עלינו לבדוק היטב את מהות השמן, בו הם כבושים. סרדינים הכבושים בשמן זיתים כשרים הם, גם אם הם מיוצרים בחוץ לארץ. לעומתם, סרדינים המיוצרים בחוץ לארץ והכבושים בשומן מן החי – אסורים.

עופות – מה בין "נץ" ל"יונה"?

לגבי העופות לא ציינה התורה הגדרה של סימני טהרה או טומאה, תחת זאת ערכה התורה (בספר ויקרא, פרק י"א. ובספר דברים, פרק י"ד) רשימה מפורטת על עופות טמאים – בשל היותם, כנראה, מיעוט ביחס לכמות העופות הטהורים המותרים באכילה.

ובכן, אלה הם העופות האסורים?

נשר, פרס, עזניה, דיה, עורב, בת – יענה, תחמס, שחף, נץ, כוס, ינשוף, תנשמת, קאת, רחם, שלך, חסידה, אנפה, דוכיפת ועטלף.

בנוסף לעופות טמאים אלה – שחלקם הגדול נמנה עם הטורפים – יש להדגיש כי אם שרץ העוף טמא הוא באכילה. הכוונה לזבובים, דבורים, יתושים, רוב סוגי הארבה וחרקים מעופפים למיניהם.

כאן המקום לציין, כי סוג ארבה אחד מותר באכילה – **החגב**. אחינו יוצאי תימן בקיאים בסיווגו וזיהויו והפכו את החגב למאכל מקובל.

כל סוגי השרצים והרמשים מחייבים בקיאות בגידולם, בהתפתחותם ובמקומות שונים שהם רגילים "לדור" בהן. לכן יש להקפיד במיוחד במינים שונים של מיני קמח וקטניות, המאוחסנים זמן ממושך. יש לבדוק, טרם השימוש, אם אין תולעים שקנו להן שביתה בתוכם, ולכן יש לנפות ולסנן היטב את מיני הקמח והקטניות.

מלבד הנזק הרפואי וההיגייני, הכרוך באכילת תולעים, מתלווה לאכילה כזו גם איסור של אכילת שרצים. עלי כרוב, חסה, לפת וכדו', שהם משכן שכיח לתולעים ורמשים, מחייבים אף הם בדיקה ושטיפה מדוקדקים. פירות רבים רגישים לריבוי תולעים בהם (תאנים, משמש, גויאבה, חרובים ואחרים), וגם כאן רצויה הבדיקה בשבע עיניים בטרם ייאכלו.

"היוצא מן הטמא והיוצא מן הטהור"

"היוצא מן הטהור – טהור, והיוצא מן הטמא – טמא". על-פי עיקרון זה אסור בשתייה חלב

של בהמה טמאה, ורק חלב הנחלב מגוף בהמה טהורה, כמו הפרה או העז, מותר בשתייה.

כך גם לגבי ביצים: אם הטילן עוף טהור – מותרות, ואם מקורן בעוף טמא – אסורות.

כדי להקל עלינו את מלאכת הזיהוי ניתנו לנו סימנים חיצוניים, להבחנה בין ביצה כשרה לביצה טמאה.

"כד וחד", כלומר צד אחד שלהן מחודד יותר, והצד השני עגלגל יותר, לעומת הביצים הטמאות שבהם, **"חד וחד"** או **"כד כד"**.

כמו בכל כלל יש יוצא מן הכלל, **דבש הדבורים**. דבורה אסורה למאכל, ואילו הדבש שהיא מייצרת טהור.

הדבש אינו תוצר של גוף הדבורה, כמו חלב הפרה, אלא מקורו במיצי פרחים, אותם מלקטת הדבורה על-מנת להפכם לדבש.

מוצרי לווי בתעשיית המזון

מדינת ישראל מחייבת את יבואני המזון לציין על גבי האריזה את המרכיבים השונים של המוצר ואת שם היבואן. במחלקות הכשרות של משרדי הרבנות בערי ישראל ניתן לבדוק את רשימת מוצרי המזון, להם הוענקו תעודות כשרות.

חשוב מאוד לציין, כי יש לבחון בכל כניסה למלון, למסעדה וכו' אם מצויד הוא ב**"תעודת הכשר"**, שהוציאה הרבנות. מי חתום עליה ואם היא עדיין תקפה.

טבילת כלים

כלים, שנרכשו מנוכרים והם כלי מתכת(אלומיניום,נירוסטה וכו') או עשויים מזכוכית, וכן כלי פיירקס ודורלקס – אם נועדו לסעודה, אסור להשתמש בהם בטרם יטבילום בברכה.
יש להטביל את הכלים במקווה טהרה או מעיין, וטרם הטבלתם לברך: **"ברוך אתה ה'...על טבילת כלים"**.
אם הכלים הקנויים מנוכרי אינם חדשים, אלא היו בשימוש של הנוכרי, אין להסתפק בטבילה, אלא חייבים להכשירם תחילה אם בליבון- על-ידי אש, אם זו דרך שימושם: ואם בהגעלה – במים רותחים, כשמדובר בסכ"ם, בסירי בישול וכד'.

שחיטה

המגבלה היחידה, בה נצטוו גם בני נח, היא איסור אכילת **"איבר מן החי"**. הפסוק אומר: **"אך בשר בנפשיו דמו – לא תאכלו"** היינו: כל עוד הנפש קיימת בגוף בעל-החיים, אין לאכול מברשו. זוהי אחת משבע מצוות בני נח.

"איסור דם"

במספר מקומות בתורה הודגש האיסור של אכילת דם בכל שיעור שהוא.
"רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש, ולא תאכל הנפש עם הבשר" (דברים, י"ב)
ובהמשך: "לא תאכלו, על הארץ תשפכו כמים".
גזרת הכתוב היא לכסות בעפר את דם החיה והעוף הנשחטים. הוראה זו היא מצוות "עשה" מן התורה, המחייבת אף בברכה מיוחדת על כיסוי הדם, אך אינה חלה על דם הבהמה הנשחטת.
ביצה שיש בה דם אסורה באכילה.

הכשרת הבשר

כדי להימנע מאכילת הדם קבעה ההלכה דרכים להכשרת הבשר לאכילה. האמצעים להוצאת הדם הם: שרייה, מליחה, הדחה וצלייה על גבי האש.

שרייה

ראשית יש לשטוף היטב את הבשר מן הדם הגלוי שעליו. ואחר-כך משרים אותו במים פושרים למשך חצי שעה. ההשריה נועדה לרכך את הבשר, כדי שייפתחו נקבוביותיו ויאפשרו ספיגת הדם שבקרבו בעת המליחה (מים קרים מקפיאים את הדם, ומים חמים חולטים את הדם בתוך הבשר). לכן, יש להקפיד שההשריה תהיה במים פושרים, כדי לרכך את הבשר, כדי שייפתחו נקבוביותיו ויאפשרו ספיגת הדם שבקרבו בעת המליחה.

מליחה

לאחר מחצית השעה של השרייה שוטפים את הבשר מן המים המהולים בדם, בהם היה שריו. מיבשים חלקית את הבשר, אך הבשר חייב להיות רטוב, כדי שהמלח יוכל לדבוק בבשר, ואז ממליחים את הבשר מכל ששת עבריו.

יש להשתמש במלח שאינו גס מדי. אין להשתמש במלח דק מדי, שבמקום לספוג את הדם עלול הוא להיספג בבשר. מלח בנוני הוא המתאים למטרה זו.

את הבשר יש להניח בכלי בתנוחה שיפועית , כדי לאפשר זרימה חופשית של הדם הנפלט. ניתן להשתמש בלוח עץ או אחר העשוי פסים-פסים של עץ וביניהם רווחים .
הבשר חייב לשרות במלח שעה תמימה.

הדחה

בתום שעת המליחה יש להדיח שלוש פעמים את נתחי הבשר במים ולשטוף מעליהם את המלח והדם שדבקו בהם.
רק אז ראוי הבשר לבישול ומוכשר לאכילה.

צלייה

בשר, אשר שהה שלושה ימים רצופים לאחר שחיטתו מבלי שהוכשר – לא תועיל לו המליחה כד לספוג את הדם שנצטבר בתוכו פנימה.
התקנה היחידה להכשרה במקרה זה היא צלייתו על גבי האש.

כבד

בכבד הבהמה או העוף- יש מצבור של דם שאינו נספג באמצעות מליחה- אסור באכילה,
זולת אם עבר צלייה טובה על גבי אש מכל צדדיו, במקרה זה, יש לפזר מעט מלח תוך כדי צלייה.
כלים המיועדים להכשרת הבשר , אין לעשות בהם שימוש אחר. מן הראוי לייחד כלים נפרדים לצורך זה.

בשר בחלב

"לא תבשל גדי בחלב אמו" (ויקרא)

בשלושה מקומות בתורה נאסרה עלינו אכילה מעורבת של בשר בחלב. איסור שחזור שלוש פעמים בכדי לאסור שלושה דברים:

- א. איסור בישול בשר בחלב.
- ב. איסור אכילה מבישול בשר בחלב.
- ג. איסור הנאה ממאכלים כאלה.

מדוע נאסר בשר בחלב?

אין לנו הנמקה להסבר האיסור של בשר בחלב. גזרת מלך היא, כמו יתר המצוות השמעיות.

מכאן חובה להקפיד על שתי מערכות כלים נפרדות בכל בית ובית ולהשתמש בסימני זיהוי בולטים שיבחינו בין כלי בשרי לכלי חלבי. ההפרדה חלה לגבי סירים, צלחות. סכו"ם – וכן מקפידים על מפות נפרדות, מגבות מטבח, כיורים ותכשירים להדחת כלים..

זמן ההמתנה בין אכילת בשר לאכילת דברי חלב

אם אכלנו בשר, עלינו להימנע מלאכול חלב עד תום תהליך עיכול הבשר המתחולל במעינו. חכמים שיערו פרק זמן של שש שעות הדרוש לכך, ולכן ממתינים פרק זמן זה בין אכילת בשר לחלב. כל נהר וזורמו, מקום

מקום ומנהגיו. יש להקפיד על המסורת המשפחתית הנהוגה בנושא זה. לאחר אכילת מאכלי חלב, שזמן עיכולם קצר מאוד, נוהגים אנו להמתין חצי שעה בלבד.

וכן נוהגים אנו לסמל את הפרדה בין החלב לבשר בשטיפת הפה. יש להוציא מכלל זה אכילת גבינה צהובה, שתהליך עיכולה ממושך יותר. וכן ממתנים אחרי אכילתה שש שעות (או שלוש שעות – הכול לפי המנהג) בטרם מותרים באכילת בשר.

כפי שצינו, **אין לדגים** דין של בשר: הם אינם נשחטים, דמם לא לנאסר, ומותרים הם באכילה הן בארוחה חלבית והן בארוחה בשרית. עם זאת נציין, כי חכמים אסרו לאכול בו – בזמן בשר ודגים מטעמי בריאות. נוהגים, איפא, לאחר אכילת דג, לשטוף את הפה במשקה כלשהו ולאחר – מכן לרחוץ ידיים במים, בטרם נאכל בשר.

Milking a Cow

Copyright Belinda F. Mooney & Licensee

וזקוק למזוננו, מותר לתת מאכלי בשר וחלב.

במקביל למערכות כלי הבשר וכלי החלב יש גם מערכת כלים "סתמיים" ("פרווה"), שהאוכל המתבשל בהם, או המוגש בהם, מתאים הן למאכלי בשר והן למאכלי חלב. כלי זכוכית, למשל, נחשבים לכלים סתמיים, אינם סופגים כל עיקר וראויים הם לעלות על שולחן הן לארוחות חלביות והן לארוחות בשריות.

איסור הנאה

בניגוד לנבילה וטריפה המותרת בהנאה, שכן אותן מותר לתת למאכל בעלי-חיים או למוכרן לנכרי. בשר בחלב- אין למוכרו לגוי, אין לתיתו לגוי (כי הופך הגוי להיות בעל חוב), או להגישו כמאכל בעלי-חיים שמזונותיו עלינו (ובכך נחסוך כספים). אך לבעל-חיים משוטט ברחוב, שאין הוא סמוך

מצוות התלויות בארץ

במושג "מצוות התלויות בארץ" מתכוונים אנו למצוות, הקשורות לגידולי הקרקע ולמוצרים הנובעים מהם. מצוות אלה מיוחדות לארץ-ישראל בשל קדושתה היתרה וחלקן אף נוהג בחוץ לארץ – כהלכה למשה מסיני או מכוחן של תקנות חז"ל. זאת כדי שלא תשכחנה מצוות אלו, גם בעת שרוב העם היהודי אינו יושב על אדמתו וגם כשבית-המקדש חרב, אשר חלק גדול ממצוות אלו קשור היה לסדרי העבודה בבית-המקדש.

קדושת ארץ ישראל¹

"שקולה מצוות ישיבה בארץ-ישראל כנגד כל המצוות", כך הורנו חז"ל. ועוד: "כל המהלך די אמות בארץ ישראל, הרי הוא בן העולם הבא".

המדרש מביא הסבר מקורי לתחנוניו של משה לבטל את העונש שהוטל עליו: לראות את ארץ ישראל מנגד- ולא להיכנס אליה.

רצונו העז של משה להיכנס לארץ היה כדי לקיים בה את המצוות התלויות בארץ ישראל בלבד. שפע מאמרים, בהם קשרו חז"ל כתרים בשבחה של ארץ-ישראל, חשיבותה, מעלותיה וקדושתה היתרה.

מחן המצוות התלויות בארץ?

לקט, שכחה ופאה- כמתנות לעניים משדה התבואה.

פרט ועוללות- כמתנות לעניים מן הכרם.

פארה- כמתנה לעניים מכרם הזיתים.

ערלה, נטע רבעי, בכורים, חדש, חלה, תרומות ומעשרות, כלאים, שביעית.

בזמננו נהוגות רק המצוות: ערלה, נטע רבעי, חדש, חלה, תרומות ומעשרות, כלאים ושביעית.

הפאה – אין לקצור את השדה עד תומו, אלא חייבים היו להותיר "פאת שדה" (קצה שדה) בלתי קצורה בשביל העניים.

במקביל לפאה שבשדות התבואה חויבו אבותינו להניח את **העוללות** שבכרם הגפנים ואת **הפארה** שבבוסתן הזיתים.

עוללות – מלשון עולל ויונק. הכוונה לענבים מיוחדים, שאין להם "לא כתף ולא נטף", כלומר, אין להם צורת משולש של ענבים בשלים. בעת מסיק הזיתים חובה הייתה להותיר את **התפארת** של האילן, ואין למסוק את הזיתים כולם, אלא להניח קצהו של כל אילן למסיקת עניים.

לקט – בעת הקציר חופן הקוצר את השיבולים בידו האחת, ומגל או חרמש בידו האחרת. תוך כדי מלאכתו נושרות שיבולים אחדות מידו.

אומרת לנו התורה : אם נשרו שתיים-שלוש השיבולים, הותר אותן לעניים, אשר יבואו בעקבות הקוצרים ללקוט את השיבולים שנשרו. במקרה שנשרו בבת-אחת שלוש שיבולים ויותר, אין דין הלקט חל עליהן ומותר לקוצר להגביהן.

פרט- הוראה דומה לבוצר בכרם הענבים ביחס לענבים הבודדות, הנושרות במהלך הבציר. לענבים אלה קוראת התורה **פרט**.

חדש – איסור אכילת היבול של השנה החדשה, לפני הבאת העומר מראשית הקציר לבית המקדש אשר בירושלים. גם כאשר אין בית-המקדש קיים, אין לאכול את היבול החדש לפני – ט"ז בניסן, יום המיועד להבאת העומר (לדעת רוב הפוסקים מצווה זו חלה גם בחוץ לארץ).

ביכורים

הבאת הביכורים נועדה להדגיש את רחשי התודה שלנו לה' על:

"ראשית פרי הארמה אשר נתתה לי ה'".

מצוות הביכורים (ראשית הפירות) אינה נוהגת בימינו, שכן חייבים היו להביא את הביכורים לבת המקדש על גבי המזבח ולתיתם לכוהן כאחד מ-כ"ד מתנות כהונה.

מצוות הבאת הביכורים הייתה נהוגה רק בפירות משבעת המינים, שנשתבחה בהם ארץ ישראל:

חיטה, שעורה, גפן, תאנה, רימון, זיתים ותמרים.

חפרשת חלה

מצווה זו נצטוו אבותינו מיד עם כניסתם לארץ-ישראל, בימי יהושע בן-נון. "ראשית ערסתכם זולה-

תרימו תרומה..."

(במדבר, פרק ט"ו)

מצווה זו מתקיימת גם בחוץ לארץ, מכוח תקנת חכמים.

את החלה מפרישים מן העיסה עם תום לישתה, ואם שכחו לעשות זאת – יש להפרישה גם לאחר האפייה. ההפרשה רק מעיסת קמח העשויה מחמשת מיני דגן ובלולה במים. חלה מפרישים מכמות של 1700 גרם. על כמות זו חייבים להפריש חלה ולברך. אם הכמות קטנה יותר יש להפריש ללא ברכה. אם מבשלים או מטגנים את העיסה, מפרישים אך לא מברכים.

בטרם מפרישים מברכים: **ברוך אתה ה' ... להפריש חלה מן העיסה**", והמנהג הוא לשרפה באש.

תרומות ומעשרות

לפי דין תורה חייבים היו בהפרשת תרומות ומעשרות רק מן הדגן - על חמשת סוגיו, מן התירוש-יין וענבים, מן היצהר – שמן וזיתים : אך חכמים חייבו אותנו בהפרשת תרומות ומעשרות גם משאר פירות האילן והאדמה, ואף מן הירקות. על-פי קביעת חכמים נוהג דין זה גם בחוץ לארץ.

בין עשרים וארבע מתנות הכהונה מוצאים אנו את **"התרומה הגדולה"** ואת **"תרומת המעשר"**, הידועה גם הכינוי **"מעשר מן המעשר"**, הפרשה שהלוי מפריש לכוהן. **מעשר ראשון**-המוענק ללוי. **המעשר השני**- המועלה לירושלים, וכן את **מעשר העני**- שכשמו כן הוא : ניתן הוא לעניים בשנים שבהן לא העלו את המעשר השני.

מחזור השנים התלויות בארץ הוא בן שבע שנים. השנה השביעית קרויה גם **שנת השמיטה** – שנה בה נשמטת הבעלות על השדות והיבולים, ובה אין מפרישים תרומות ומעשרות, שש השנים שלפני שנת השמיטה מתחלקות באופן זה:

תרומה גדולה, מעשר ראשון ותרומת מעשר – ניתנים בכל שש השנים; **מעשר שני** – נלווה אליהם בשנה הראשונה, השנייה, הרביעית והחמישית: **המעשר לעניים** – מוענק בשנה השלישית והשישית.

כיצד מעשרין חיום?

ביישובי הארץ השונים דואגת הרבנות המקומית להפריש תרומות ומעשרות כדין במרכזי השיווק הגדולים: השוק הסיטונאי, מחלבות היקבים הגדולים ועוד. אולם יש המגדלים תוצרת חקלאית באופן עצמאי או ממקורות שיווק אחרים. אלה חייבים להקפיד על תרומות ומעשרות ולעשות זאת בעצמם.

יכול חקלאי, שלא הופרשו תרומותיו ומעשרותיו, קרוי **"טבל"**, והוא אסור באכילה.

"דמאי" – יכול שיש ספק אם הופרשו ממנו תרומות ומעשרות, אם יש ספק, מפרישים אך ללא ברכה.

כיצד נזהרים מ'טבל'?

ההפרשה נעשית בידי הבעלים. אלה מפרישים את החלקים האסורים באכילה, ומפרישים ואוכלים את המעשר הראשון המותר באכילה.

סדר החפרשה

מפרישים מן הפירות כמות שהיא יותר ממאית מכלל הפירות. אם מדובר בטבל ודאי נברך: **ברוך אתה ה'... להפריש תרומות ומעשרות**

אם צריך להפריש מעשר עני, אומרים במקום "מעשר שני" "מעשר עני". אם יש לנו ספק, אם חייבים הפירות במעשר שני או במעשר עני, אומרים: "ואם הפירות הם משנת

מעשר עני – הרי כל מה שקראתי בשם מעשר שני, יהיה מעשר עני".
אם המעשר השני שהפרשנו הוא ודאי מטבל, נברך אחר גמר ההפרשה, וקודם הפדיון: "ברוך אתה ה' ...
על פדיון מעשר שני". ואומרים: "במעשר שני יחולל, הוא וחומשו, על פרוטה שבמטבע שייחדתי לפדיון
מעשר שני".

ערלה ו"נטע רבעי"

"וכי-תבואו אל-הארץ ונטעתם כל-עץ מאכל, וערלתם ערלתו את פריו שלוש שנים יהיה לכם
ערלים לא יאכל. ובשנה הרביעית יהיה כל-פרי קדש הלולים לה'. ובשנה החמישית תאכלו
את-פריו להוסיף לכם תבואתו, אני ה' אלקיכם (ויקרא, י"ט)".

דין ערלה הנהוג בארץ ישראל, ואף בחוץ לארץ, כהלכה למשה מסיני, מחייב אותנו לאסור באכילה, ואף
בהנאה, את כל פירות האילן בשלוש שנות קיומו הראשונות.
יבולי השנה הרביעית – אם ידוע בוודאות כי הפירות שייכים לשנה זו – יש לפדותם ולברך: "ברוך אתה
ה' ... על פדיון נטע רבעי". במקרה של ספק פודים בלא ברכה.

כלאים

המלה כלאיים משמעותה: כליאת שני מינים שונים יחד. פעולה זו אסורה לפי התורה בשלושה תחומים:

א. כלאי בהמה. ב. כלאי נחל'ס. ג. כלאי בד'ס.

כלאי בהמה

שני איסורים במסגרת זו.

האחת- איסור הרבעת מין בשאינו מינו. **האיסור השני** בכלאי בהמה שולל אפילו את האפשרות לרתום למחרשה אחת, או לעגלה אחת, שני בעלי-חיים שונים.

כלאי צמחים

בכלאיים מעולם הצומח מבחינים בשלושה סוגי- משנה:

א. כלאי הכרם.

ב. כלאי האילן.

ג. כלאי לרעים.

החומרה הרבה ביותר נודעת לסוג הראשון, כלאי הכרם.

איסור זריעת גפן וצמחים אחרים יחדיו. חומרת איסור זה באה לידי ביטוי בשתי הלכות, המייחדות את כלאי הכרם משאר כלאי הצומח:

א. כלאי הכרם, איסורם נהוג גם בארץ וגם בחוץ וארץ.

ב. היבול, שצמח מתוך עירוב הכלאיים, אסור באכילה ואף בהנאה כלשהי.

כדי למנוע היווצרות כלאיים כאלה, יש להרחיק את הזרעים מהגפן הבודדת מרחק של שישה טפחים לפחות.

כלאי אילן

אין איסור לטעת אילנות שונים זה בסמוך לזה. האיסור בכלאי האילן מתייחס רק להרכבה, הנעשית באילנות כדי להשביחם.

כלאי בגדים

בכלאי בגדים אסרה התורה רק תערובות של **צמר ופשתן**. אין איסור ללבוש, למשל, בו זמנית חולצה עשויה פשתן עם

אפודת צמר: אלא האיסור חל על בגד, שנארג ונטווה יחד מחוטי צמר ופשתן, לו קוראת התורה **שעטנז**.
חכמים החמירו ואסרו שימוש בבגד גם אם לא נארג יחד, אלא שחובר בשני תפרים, לפחות, זה ל

"שביעית" – שנת השמיטה

היום השביעי הוא יום השבת, והשנה השביעית היא שנת השמיטה.
דיני השמיטה, היקפם רב ומורכב מפרטי-פרטים מגוונים, עיקרם שלושה:

א. איסור עבודת האדמה בשנה השביעית.

ב. הפקרת היבול והפירות *le fene* לז.

ג. מניסת הכספים *lefehi* השנה השביעית.

איסור עבודת האדמה

"כי תבואו אל הארץ אשר אני
נותן לכם, וישבתה הארץ שבת
לה'. שש שנים תזרע שדך, ושש
שנים תזמור כרמך, ואספת את
תבואתה. ובשנה השביעית שבת
שבתך יהיה לארץ, שבת לה'.
שדך לא תזרע וכרמך לא
תזמור" ... (ויקרא, כ"ה)

יש להבחין בין פירות האדמה והירקות,
הנזרעים מדי שנה בשנה, לבין האילנות, המניבים פירות מדי שנה בשנה.

לגבי פירות האדמה והירקות אסורה עבודת הזריעה והקצירה: ולגבי פירות האילן אסורות מלאכות הזמירה והבצירה.

עקרון איסור עבודות האדמה בשנה השביעית הוא: כל העבודות שמטרתן השבחת הצמח ושגשוגו – אסורות הן בשנה השביעית: ואילו עבודות האדמה, שנועדו למניעת הפסד ונזק לעולם הצמח – מותרות.

הפקרת פירות "שביעית" – שנת חיוב

"והייתה שבת הארץ לכם לאכלה: לך ולעבדך ולאמתיך ולעשירך ולתושבך הגרים עמך; ולבהמותך ולחיה אשר בארצך תהיה כל-תבואתה לאכל" (ויקרא, כ"ג).

"והשביעית – תשמטנה ונטשתה, ואכלו אביוני עמך, ויתרם תאכל חית השדה..." (שמות, כ"ג). נצטוונו, להפקיר לכול את יכולי השנה השביעית, שנת השמיטה, ולנטוש את הבעלות עליהם באופן מוחלט. הדגישה התורה כי יכול שנה זו מותר באכילה, אך הוא אסור לשימוש במסחר. מותר לבעל האדמה ללקוט פירות ותבואות של השנה השביעית, ואף למכרם, אם עושה זאת בצמידות לשלוש הגבלות:

- א. כאשר הכמות מוגבלת ומיועדת לתצרוכת מידית של בני ביתו.
 - ב. כל עוד מצוי סוג זה של גידולי קרקע בשדות – וחיות השדה יכולות אף הן ליהנות ממנו.
 - ג. בהקפידו על קדושת שביעית, אסור לזלזל בהם או להשליכם לאשפה.
- ואין להשתמש בהם, שלא כדרך שימוש המקורית.

"היתר מכירה" – על-פי היתר זה נמכרת אדמת ישראל לנכרים ערב השנה השביעית, שנת השמיטה, ועיבודה איפוא מותר. למרות זאת אין בהקלה זו כדי להתיר כל סוג של עבודה, או שימוש בלתי מוגבל בפירות השביעית

מעגל השנה

ימי השמחה והימים הטובים נקראים "חגים" או "מועדים". מועד- מלשון עת להתוועדות חגיגית. חג- על-פי גרסת חכמים: כשמגיע יום טוב או חג, הוא מלווה משמעות סמלית, שכן חוזרים אנו אחורה אל האירוע, כפי שקרה בעבר. כיצד חוזרים? חגים במחוגה וחוזרים אל הנקודה הראשונה, בה נחווה החוויה, וחווים אותה עתה מחדש.

"חג" במקרא מורה רק על פסח, שבועות (חג הקציר) וסוכות (חג האסיף) ימי החג נבדלו משאר הימים בכך, שפסקה בהם המלאכה, הוקרבו זבחים וקורבנות בהתאם לכל חג וחג, וקידשו את היום כ"מקרא קודש"- בתפילה, בקריאת התורה וגם על היין. שמחת החג צוינה בלבוש חגיגי, בקביעת שתי סעודות ובהדלקת הנר. בזמן שבית המקדש היה קיים, באה השמחה לידי ביטוי גם באכילת בשר הקורבנות, שתיית יין. סוג אחר של חגים הם מועדים, הקשורים לתקופת השנה והלבנה, כגון שבת, ראש חודש, ראש השנה ויום הכיפורים. מלבד החגים, שנמנו במקרא, נוספו חגים שונים לציון מאורעות שונים: חנוכה, פורים, ל"ג בעומר, ט"ו באב ובכך תעניות וצומות, המוזכרים במגילת "תענית" ובתקנות חכמים בתקופות מאוחרות יותר.

כיצד נקבע מועדם של חגי ישראל?

בימי קדם נהגו אבותינו לקבוע את ראשי החודשים על-פי עדות ראייה של "מולד הלבנה". באו עדים לבית-הדין והעידו, כי ראו את הלבנה בחידושה, ועל-פי עדותם קבע בית-הדין שיש לקדש את החודש החדש.

אם לא הופיעו עדים, שהעידו על חידוש הלבנה לאחר עשרים ותשעה יום, הרי לא נזקק בית הדין לעדות, אלא קבע את ראש חודש הבא שלושים יום לאחר החודש שחלף (שכן, לפי לוח העברי, לא ייתכן החודש בן למעלה משלושים יום).

לאחר "קידוש הלבנה" על-ידי בית הדין בירושלים נשלחו שליחים לכל תפוצות ישראל, ואלה הודיעו בכל מקום ומקום מהו המועד בו יחול ראש החודש. על-פי קביעה זו ספרו את הימים לקראת כל חג וחג בלוח השנה.

ראש חודש

את ראשי החודשים העבריים מציינים אנו בארבעה דברים, המייחדים את התפילה בהם בהשוואה לימים רגילים:

א. תוספת התפילה "יעלה ויבוא" בתפילת "העמידה" וב"ברכת המזון". ראש חודש, כמו שבת, חל בערב היום, ולכן מזכירים "יעלה ויבוא" לראשונה בתפילת "ערבית".

ב. "הלל"

בימי ראש-חודש, לאחר חזרת הש"ץ על תפילת "עמידה" ב"שחרית", קוראים "חצי הלל", כפי שמובא בסידורי התפילה. תפילת ה"הלל" כוללת ברכה לפניה: "אשר קדשנו במצותיו וצונו לגמור את ההלל", וברכה אחריה: "ברוך אתה ה', מלך מהולל התשבחות".

ג. קריאת התורה.

בראשי-חודשים מוציאים ספר תורה וקוראים בו לארבעה קרואים-במקום שלושה בימות חול.

ד. תפילת "מוסף"

לפני תפילת "מוסף" של ראש-חודש חולצים את התפילין, ובכך מבטאים את החגיגות המיוחדת שלו.

בתפילת "מוסף" מבקשים אנו שהקדוש ברוך הוא יחדש עלינו את החודש לטובה ולברכה, ומאחלים במהלך התפילה שנים עשר איחולים כנגד שנים עשר חודשי השנה:

"אלוקינו ואלוקי אבותינו, חדש עלינו את החודש הזה לטובה ולברכה, לששון ולשמחה, לישועה ולנחמה, לפרנסה ולכלכלה, לחיים טובים ולשלום, למחילת חטא ולסליחת עוון.
בשנה "מעוברת" מוסיפים: "לכפרת פשע"
כאשר חל ראש-חדש בשבת, מוציאים שני ספרי תורה לקריאת התורה.

הימים העוראים חודש אלול – חודש הרחמים והסליחות

א' בתשרי, יום הולדתה של האנושות, נזכר בתורה כ"יום תרועה": והמשנה, במסכת ראש השנה, מציינת תאריך זה כיום הדין לאנושות.
כדי להיות מוכנים לימי הדין, משתדלים אנו לערוך חשבון-נפש, על מעשינו במשך השנה, סיכום זה נעשה בימי חודש אלול הקודמים לימי הדין.
אומרת המשנה ב"פרקי אבות": "כל העושה מצווה אחת – קונה לו פרקליט אחד. והעובר עבירה אחת – קונה לו קטגור אחד".
כבר בראש חודש אלול, שלושים יום קודם יום הדין, משתדלים אנו לחזור בתשובה, בשיפור המידות ותיקון במעשינו והטבה במעשינו.
כידוע, שיבר משה את לוחות הברית, שניתנו לו בהר סיני, כאשר ירד מן ההר וחזה בבני ישראל סוגדים לעגל הזהב. מאורע זה התרחש בשבעה עשר בתמוז. בראש חודש אלול נצטוו משה לעלות בשנית ההרה כדי לקבל את לוחות הברית השניים, לאחר שהקב"ה נתרצה להפצרות משה למחול לעם ישראל על חטא כבד זה. גם שהות זו בהר, שהחלה בראש חודש אלול, ארכה ארבעים יום. היא נסתיימה בעשירי בתשרי, הוא יום הכיפורים, וביום זה: "ויאמר ה' סלחתי כדברך" כך הונצחו בהיסטוריה היהודית ארבעים יום אלה כימי הרחמים והסליחות ועת הרצון מלפני ה', לקבלת תפילות עם ישראל ומחילה על עוונותיהם.

שלוש דרכים, מונים מקורותינו, יש בהן כדי להעביר את רוע הגזירה: תשובה, תפילה וצדקה. שלוש אלו נרמזו בראשי-התיבות של חודש אלול:

תשובה – "ומל ה' אלוקיך את לבבך ואת לבב זרעך"

תפילה – "אני לדודי ודודי לי"

צִדְקָה- "ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים"

גם מרמזים אלו משתקף חודש אלול כחודש , בו נפתחים שערי שמים לרחמים וסליחות.

"סליחות"

עיקרן של ה"סליחות" – שלוש-עשרה מידות הרחמים בתוספת ההקדמה "אל מלך יושב" ו"אל ארך אפים". בזמן קדום לא היו מלבדן אלא פסוקי תנ"ך, שבאו להקדים לווידוי. הפסוק המודגש באמירת ה"סליחות" לקוח מדברי ירמיהו הנביא " **קוֹמִי רוּנִי בַלִּילָה , לְרֹאשׁ אֲשֻׁמְרוֹת – שְׁפָכִי כַמִּים לְבָרֶךְ זָכוֹחַ פְּנֵי ה'."**

מחברי ה"סליחות" הם מימי הגאונים.

החל מר"ח אלול משכימים באשמורת הבוקר לאמירת ה"סליחות".

זמן אמירת ה"סליחות" הנו מחצות הלילה ועד הנץ החמה. ביתר הימים, כאשר נאמרות ה"סליחות" בשעות הבוקר המוקדמות, משכימים לתפילת "שחרית" מוקדם מן הרגיל, ואומרים אותן לפני עטיפת הטלית והנחת התפילין.

מנהג בישראל הוא לתקוע תקיעה אחת בשופר, עם סיום אמירת ה"סליחות" בכל אחד מימות החול של חודש אלול.

רק ביום האחרון של החודש, כ"ט באלול, שהוא ערב ראש-השנה, אין תוקעים בשופר – כדי להבדיל בין תקיעות חודש אלול, שהנן תקיעות רשות, לבין תקיעות ראש-השנה, שהן תקיעות חובה ומצוות "עשה" מפורשת מן התורה.

"לְדוֹד ה' אֲוִרִי וַיִּשְׁעֵנִי"

החל בראש-חדש אלול וכלה ב"שמיני עצרת" (של חג הסוכות), נוהגים אנו לסיים את תפילת "שחרית" ואת תפילת "מנחה" בפרק כ"ז בתהלים, שתוכנו משקף את משאלות-הלב של תקופת "הימים הנוראים" ומועדי תשרי.

"תקעו בַּחֲדָשׁ שׁוֹפָר, בַּכֶּסֶה לַיּוֹם זִמְנֹו-כִי זִזְכָּ לְיִשְׂרָאֵל הוּא, מִשְׁפָּט לְאַלְהֵי יַעֲקֹב"

שני ימי ראש-השנה מקובלים עלינו כימי הדין, התייחסותנו אליהם היא כאל ימי חג ומועד, שמצווה לשמוח בהם.

יום ראשון של ראש השנה יכול לחול רק באחד מארבעה ימים אלה: שני, שלישי, חמישי ושבת. אך אינו יכול באחד משלושה ימים אלה: ראשון, רביעי ושישי, וסימן נתנו בו **"וּאֲצֹוֹה אוֹתָם עַל אִידוֹ הָרִאשִׁי"** (עזרא ח) **לֹא אֲד"ו ראש** – כלומר: באחד מהימים שסימנם אד"ו לא יחול יום ראשון של ראש השנה. הטעם בתקנת חכמים – כדי שלא יחול צום יום הכיפורים סמוך לשבת, ביום שישי או ביום ראשון, כדי שלא יחול יום חביטת ערבה (הושענא רבה) בשבת ותתבטל חביטת הערבה.

השוני היחיד בין ימים טובים רגילים לימי ראש-השנה הוא בכך, שב"ימים הנוראים" אין אומרים את תפילת ה"הלל", אותה נהוג לומר בשאר חגי ישראל. פרט לאי אמירת ה"הלל" זהה ראש-השנה, בקווים החגיגיים המתלווים אליו, לכל החגים: בגדי החג, הרחיצה, התספורת, ההכנה הנפשית וסעודות החג החגיגיות.

"התרת נדרים" בערב ראש-השנה

בבוקרו של ערב ראש-השנה, לאחר תפילת "שחרית", נוהגים אנו לערוך "התרת נדרים". נזהרים אנו מאוד, איפוא, שלא להיכנס ליום הדין כשאנו נושאים נדרים שלא קוימו, ולכן כל מי שחפץ להתיר את נדריו, יכול לעשות זאת במעמד שלושה מתפללים, המהווים לצורך העניין הרכב סמלי של בית-דין. מול מעמד בין-דין זה ניצב המתפלל הרביעי ומבקש מהם להתיר את נדריו, שנדר במהלך השנה, וכן הענקת מחילה על דיבורים, שהוציא מפיו שלא כדין התורה.

זה היום תחילת מעשיך

בראש השנה השלים הקדוש-ברוך-הוא את בריאת מעשי בראשית. שאותו יום שישי שבו נברא האדם הראשון. בתשרי נברא העולם – לדעת רבי אליעזר
בראש השנה פתח נח את מכסה התיבה וראה עולם חדש – לדעת רבי אליעזר.
בתשרי נולדו האבות (אברהם ויצחק)
בראש השנה נפקדו שרה, רחל ורחל, כי עקרות היו.
בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים, שהיה כלוא שם שנים עשרה שנה.
בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים, ובא להם ראשית גאולתם.

ההכנות לחג

אנו משתדלים לסיים את ההכנות לחג לפני חצות היום, כדי לפנות מחשבותינו לקראת יום הדין. נוהגים להרבות ביום זה במתן צדקה, מקפידים להתפלל בכוונה מרובה תפילת "מנחה" של ערב ראש-השנה.

ליל ראש-השנה

נוהגים שלא להדליק נרות חג לפני ההליכה לבית-הכנסת, כפי שאנו נוהגים בערבי שבתות, כיוון שבחגים מותרות המלאכות, המיועדות לצורך "אוכל הנפש": מותר להכין תבשילים ומיני מאפה, הנחוצים לחג עצמו, ולהכין צורכי אוכל נפש, שלא ניתן להכניסם לפני כניסתו. במסגרת היתר זה מותר להעביר אש קיימת ממקום למקום. נוהגים להדליק נר נשמה ומאש קיימת זו מעבירים אש.

ערוב תבשילין

יום שני של ראש השנה שחל בערב שבת, צריך לעשות "ערוב תבשילין" בערב חג, שהוא יום ד', קודם החשכה, ובזה יהא מותר להכין ביום שני של חג צרכי שבת.

מנחה?

חכמים אסרו לבשל מיום טוב לשבת, כדי שלא יבוא לבשל מיום טוב לחול. אבל אם הכין מערב יום טוב תבשיל לשבת – מותר, לפי שנעשה כאילו התחיל כבר לבשל מערב יום טוב לשבת ועכשיו גומר את המלאכה.

הדלקת נרות

לפני הדלקת הנרות מברכים שתי ברכות:
האחת- "ברוך אתה ה' ... להדליק נר של יום-טוב".
והשנייה- "ברוך אתה ה' ... שהחינו ...".

“ערבית” של ראש-השנה

בתפילת “ערבית” של ערב ראש-השנה, לאחר קריאת שמע וברכותיה, נוהג הציבור ברוב קהילות ישראל להכריז את הפסוק הלקוח מספר תהלים: **“תקעו בַּזֹּרֵעַ עֹפֹר, בַּכֶּסֶל לַיּוֹם זִזְגּוּ, כִּי זֹזֶק לְיִשְׂרָאֵל הוּא, מִשְׁפָּט לְאֻלֹּקֵי יַעֲקֹב”** – המהווה מעין מוטו וסיסמה למהותו של ראש-השנה.

תפילת ה“עמידה” בראש-השנה מורכבת אף היא משבע ברכות, כתפילות השבת, אולם הברכה השלישי ארוכה יותר ומכילה בקשות אחדות. ברכה זו אינה מסתיימת כפי שהיא נוהגת כרגיל, במלים **“האל הקדוש”** – אלא במלים **“המלך הקדוש”**. מי ששכח לבטא שוני זה, חייב להתחיל את תפילת ה“עמידה” מראשיתה.

הברכה הרביעית פותחת במלים **“אתה בחרתנו מכל העמים”** ומסתיימת ב**“ברוך אתה ה', מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזיכרון”**.

החל בתפילת “ערבית” של ראש-השנה – ובמשך עשרת הימים הראשונים של חודש תשרי, עד לתפילת “נעילה” של יום הכיפורים – משבצים אנו חמש תוספות לכל תפילות ה“עמידה”:

- א. בברכה הראשונה, **“בברכת האבות”**, מוסיפים את הפסקה **“זכרנו לחיים, מלך חפץ בחיים, וכתבנו בספר חיים, למענך אלוקים חיים”**.
- ב. בברכה השנייה, ברכת **“מחייה המתים”**, מוסיפים: **“מי כמוך אב הרחמן, זוכר יצוריו לחיים ברחמים לחיים”**.
- ג. בברכת **“מודים אנחנו לך”** נוספת הפסקה **“וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך”**.
- ד. בתפילת **“שים שלום”** מוסיפים את הפסקה **“בספר חיים ברכה ושלום, ופרנסה טובה, וגזרות טובות, וישועה ונחמה, וגזרות טובות נזכר ונכתב לפניך, אנחנו וכל עמך ישראל לחיים טובים ולשלום”**.
- ה. בתפילות החול של **“עשרת ימי תשובה”** משנים את הסיומת ב**“ברכת המשפט”**, **“מלך אוהב צדקה ומשפט”** אומרים רק **“המלך המשפט”** כדי לבטא את ייחודם של ימים אלה כימי הדין והמשפט.

כל התוספות והשינויים האלה- אם נשכחו תוך כדי התפילה, אינם מחייבים חזרה על כל תפילת ה"עמידה": פרט לשינוי "המלך הקדוש", שאם טעינו ואמרנו "האל הקדוש" כבכל ימות השנה, יש לחזור ולהתפלל שנית.

לאחר תפילת ה"עמידה" בליל ראש-השנה פותחים את ארון הקודש, והחזן עם הציבור אומרים פסוק בפסוק את המזמור כ"ד בתהלים " לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה, תבל ויושבי בה".
אחר "קדיש שלם", "עלינו לשבח" ו"קדיש יתום" מברכים איש את רעהו בברכה המסורתית:
לשנה הבאה תכתב ותיחתם לחיים טובים ולשלום".

סעודת ליל ראש-השנה

עורכים "קידוש", המורכב משלוש ברכות:

א. "בורא פרי הגפן"

ב. "אשר בחר בנו מכל עם, ורוממנו מכל

לשון... מקדש ישראל ויום הזיכרון"

כאשר חל ראש-השנה בשבת חלים שינויים

קלים בסגנון ה"קידוש", ביום בברכת הקידוש:

"מקדש השבת וישראל ויום הזיכרון"

ג. "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".

לאחר ה"קידוש" נוטלים ידיים לסעודה, בוצעים את החלות- כדין בציעת פת ו"לחם-משנה" בשבת, ופותחים בסעודה.

בקהילות ישראל לעדותיהן השונות נפוצו מנהגים שונים, הקשורים בסימנים המתלווים למאכלים. נציין אחדים מהם, משום היותם מקובלים ביותר בבתי ישראל.

- במקום להטביל את פרוסת "המוציא" במלח, כנהוג, מטבילים אותה בראש השנה בדבש או בסוכר. כדי לסמל לשנה טובה ומתוקה.

- נוטלים פלח של תפוח עץ, טובלים אותו בדבש, מברכים ברכת "בורא פרי העץ", נוגסים וטועמים ממנו, ומאחלים: "יהי רצון, שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה".
- לוקחים ראש דג או ראש כבש ואומרים: "יהי רצון, שנהיה לראש ולא לזנב"
- בוחרים רימון, שגרגריו רבים, ואומרים: "יהי רצון, שירבו זכויותינו".
- יש אוכלים תמרים. ומפטירים "יהי רצון, שייתמו משטינינו ומקטרגינו".

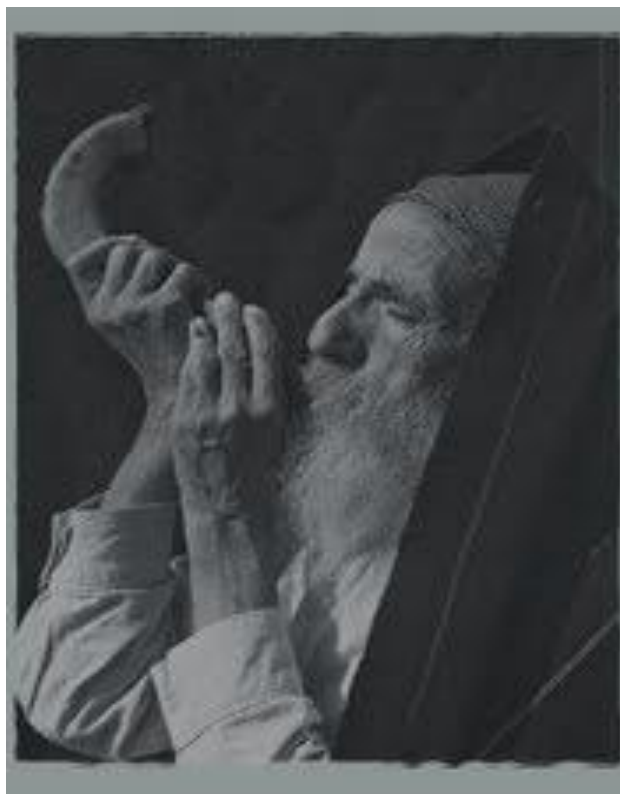
ישנם מנהגים שונים ודומים באכילת הסימנים ובברכה המיוחדת להם יש הנוהגים לאכול : רוביא-שועועית, סילקא – סלק, ועוד.

בברכת המזון שלאחר הסעודה מוסיפים את תפילת "יעלה ויבוא", מציינים בה "ביום הזיכרון הזה" ובסיומה מוסיפים את הפסקה "הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת לטובה ולברכה".

"שחרית" של ראש השנה

תפילת "שחרית" של ראש השנה דומה במתכונתה לתפילת "שחרית" של שבת: "ברכות השחר", "פסוקי דזמרא", "קריאת שמע" וברכותיה. הן נאמרות כרגיל, מלבד התוספת אחרי "ישתבח" אמירת פרק ק"ל בתהלים: "שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה'".

תפילת ה"עמידה" ב"שחרית" זהה לתפילת ה"עמידה" ב"ערבית" של ליל חג. בחזרת הש"ץ על תפילת ה"עמידה" ב"שחרית" יש הרחבה ניכרת, ומתווספים פיוטים רבים.

"אבינו מלכנו"

כשחל ראש השנה באחד מימות החול או ביום השבת, פותחים את ארון הקודש ואומרים: **"לעולם ה' דברך ניצב בשמיים"**.

לאחר חזרת הש"ץ של "שחרית" ואומרים את תפילת "אבינו מלכנו", תפילה זו בנויה פסוקים פסוקים, שכל אחד מהם פותח בפנייה "אבינו מלכנו", והיא מגוללת את כל צרכיו של האדם. תפילה זו נאמרת תוך כדי עמידה.

קריאת התורה

סדר הוצאת ספר התורה בראש השנה, **שלא חל בשבת**, שונה מהסדר הרגיל, לאחר פסוקי "אתה הראת לדעת" ו"יהי בנסוע הארון, ויאמר משה" אומרים החזן והציבור שלוש פעמים ברציפות את **"ה' ה', אל רחום וחנון, ארך אפים ורב חסד ואמת, נצר חסד לאלפים, נשא עון ופשע וחטאה ונקה"**.

בטרם ניגשים לתפילת "ברוך שמיה דמרא עלמה", המקובלת בשעת הוצאת ספר תורה, יש האומרים ב"ימים נוראים" תפילה **"מלא כל משאלות משאלות לבנו לטובה"** לאחר מכן מוציאים שני ספרי תורה. קריאות התורה בראש השנה וה"הפטרות":

ביום הראשון לקוחה מספר בראשית, פרק כ"א, פרשת הולדת יצחק. וביום השני הנה המשכו של קטע היום הקודם. היא לקוחה מספר בראשית, פרק כ"ב, ועניינה - סיפור עקידת יצחק. ה"הפטרה" ביום הראשון של החג לקוחה מספר שמואל א', פרק א' גם היא מתארת כיצד נפקדה חנה אם שמואל. "הפטרת" היום השני לקוחה מפרק ל"א, בספר ורמיהו. זהו פקר נחמה. ברכות ה"הפטרה" נאמרות בנוסח המקובל בשבתות ובימים טובים, אך בסיומן אנו מוסיפים:

"על הכל, ה' אלוהינו, אנחנו מודים לך... ברוך אתה ה', מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזיכרון".

תקיעת שופר

עיקר ייחודו של ראש השנה כיום הדין בא לביטוי במצוות תקיעת השופר, העומדת במרכז היום הקדוש. "יום תרועה יהיה לכם" ו"שבתון זיכרון תרועה" – אלה ההגדרות לראש השנה בתורה. חז"ל פירשו את המקראות הללו כעוסקים בחול ובשבת, כלומר: כאשר חל ראש השנה באחד מימות החול, הרי הוא יום תרועה – שכן תוקעים במהלכו בשופר; ואילו כאשר חל ראש השנה בשבת, אז אין תוקעים בשופר, הרי הופך "יום תרועה" ל"זיכרון תרועה" בלבד.

מה טעמה של תקיעת שופר בראש השנה?

הרמב"ם מונה מספר טעמים:

א. תקיעת השופר מציינת, כי ביום זה ממליכים אנו את הקדוש-ברוך-הוא למלך על כל הארץ, שכן, כאשר היו ממליכים מלך, היו מציינים מאורע זה בתקיעת שופרות.

ב. תקיעת השופר, מטרתה לעורר זכויות אבות ולהזכיר ברגעים אלה את סיפור עקידת יצחק ואת עמידתו בניסיון של אברהם אבינו. בימי הדין מרבים אנו להסתייע בגיוס חסדי האבות, כדי שישמשו לנו מליצי יושר ויגנו עלינו בדין.

ג. תקיעה בשופר מזכירה את מעמד הר סיני, כאשר הכריז העם

למרגלות ההר פה-אחד: "נעשה ונשמע!" מעמד שהיה מלווה

ב"קול שופר חזק מאוד", ובעצם השמעת קול השופר

נכרתה ברית מחודשת בין עם ישראל והקדוש-ברוך-הוא,

נותן התורה.

השופר עשוי קרן איל, והוא כפוף ומתעקל.

"בעל תוקע" הוא כינויו של האיש, הנבחר על-ידי הציבור לתקוע

השופר.

שתי ברכות משמיע "בעל התוקע" לפני תקיעת השופר, ואין להפסיקן בדיבור. הציבור מסתפק רק בעניית "אמן" אחריהן. הברכה הראשונה: **ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וציונו לשמוע קול שופר**".

הברכה השנייה: **"ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה"** ביום השני לא מברכים שהחיינו על התקיעות סך הכול מספר התקיעות שיש לתקוע מאה קולות.

מלכויות, "זיכרונות", "שופרות"

שונה היא תפילת "מוסף", הנאמרת בשני ימי ראש השנה, מכול תפילה אחרת בימות השנה. בימות החול מורכבת תפילת ה"עמידה" מתשע עשרה ברכות. בשבתות, ב"מוסף" של ראש-חדש ובשאר החגים מורכבת תפילת ה"עמידה" משבע ברכות בלבד: ותפילת "מוסף" של ראש השנה ייחודה בתפילה בת **תשע** ברכות: שלוש הראשונות ושלש האחרונות זהות עם התפילות הרגילות במשך כל השנה, ואילו המרכזיות שונות הן ורחבות. הן זכו לשמות מיוחדים: **"מלכויות" "זיכרונות" ו"שופרות"**. תפילת "מלכויות" מתחילה בקטע התפילה "עלינו לשבח" ומסתיימת בברכה: **"ברוך אתה ה', מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזיכרון"**.

תפילת "זיכרונות" מדגישה את עקרון ההשגחה העליונה. זוהי התפילה, שהעניקה לראש-השנה את שמו **"יום הזיכרון"**.

התפילה פותחת במלים: **"אתה זוכר מעשה עולם... ואין נסתר מנגד עיניך"**, והיא ננעלת בברכה: **ברוך אתה ה', זוכר הברית"**.

תפילת "שופרות" מעלה במרכז את זכר מעמד הר סיני והמלכת הקדוש-ברוך-הוא, תפילת "שופרות" מתחילה ב"אתה נגלית בענן כבודך, על עם קודשך לדבר עמהם" ומסיימת בברכה: **"ברוך אתה ה', שומע קול תרועת עמו ישראל היום ברחמים"**.

תפילת "מנחה" ו"תשליך"

תפילת "מנחה" כוללת את הפרק "אשרי יושבי ביתך" ו"ובא לציון גואל", כמקובל בשבתות. כשחל ראש השנה בשבתות, מוציאים ספר תורה. ושלושה קוראים קוראים בו מפרשת השבוע. תפילת ה"עמידה" ב"מנחה" זהה לתפילות "ערבית" ו"שחרית". אחרי חזרת הש"ץ אומרים תפילת "אבינו מלכנו". לאחר מכן – "עלינו לשבח", "קדיש יתום", ואז נוהגים לצאת, קודם שקיעת החמה, ל"תשליך".

"תשליך"

"תשליך" הוא תפילה ביום א' של ראש-השנה, הנאמרת על שפת נהר או ים, או לפחות בקרבת מעיין מים או בור שלא כלו בו המים.

שם נאמרים פסוקי הנביא מיכה:

"מי אל כמורך, נושא עוון על פשע ... אשר זשבעת לאבתיו מימי קדם.

קטע זה נאמר שלוש פעמים.

מסיימים את ה"תשליך" בפרק ק"ל בתהילים **"שיר המעלות, ממעמקים קראתיך ה'".** תפילת ה"תשליך" הנה בקשה למחילת עוונות ופנייה לקדוש- ברוך-הוא, שיקיים את הבטחתו בפי נביאיו – להשליך את חטאינו למצולות הים, לבל ייזכרו עוד, מבקשים אנו בתפילת ה"תשליך" ומצרפים בקשותנו לשנת חיים, שלום וטוב. נוהגים לנער את כיסי הבגדים כסמל לניעור העוונות.

היום השני של ראש – השנה

כל סדרי התפילה, התקיעות, ה"קידוש" והסעודות, שציינו את היום הראשון של החג, תקפים וחלים במידה שווה גם ביום השני.

"עשרת ימי תשובה"

הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, נקראים "עשרת ימי תשובה". הקדוש-ברוך-הוא נמצא תמיד בקרבנו, אלא בימים מיוחדים אלה רבה וגדולה קרבתו. בעשרת ימי-תשובה נוהגים להוסיף תפילת "אבינו מלכנו" בתפילות שחרית ומנחה. השבת ש"בין כסא לעשור" נקראת "**שבת שובה**" על שם ה"הפטרה", שקוראים בשבת זו. יש קוראים לשבת זו "שבת תשובה", כיוון שחלה במרוצת עשרת ימי התשובה. מנהג הוא, שהרב דורש בשבת זו בפני הציבור וקורא לתשובה.

ה"תשובה" כוללת שלבים אחדים: **הכרה, חרטה, עזיבת החטא, וידוי וקבלה.**

"צום גדליה"

"צום גדליה", נקרא ה"צום השביעי".

"שביעי" משום שחל בחודש תשרי שהוא החודש השביעי לפי מנין התורה.

"צום גדליה" חל למחרת ראש-השנה, ב- ג' בתשרי, תענית זו אנו מתענים על הריגת גדליה בן-אחיקם, שהיה הפקיד הממונה מטעם מלך בבל על היהודים, ששרדו לפליטה בארץ לאחר חורבן הבית הראשון וגלות בבל

אם חל ראש- השנה בימים חמישי ושישי, דוחים את הצום ליום ראשון אחר השבת, שכן אין תענית ציבור בשבת, פרט ליום הכיפורים.

התענית מתחילה בעלות השחר, וסופה בצאת הכוכבים.

יום הכיפורים

ערב "חיום הקדוש"

ביום זה מערבים תחושה של חג כביטוי לשמחה שבצד האימה, עקב חתימת הדין ביום כפרת העוונות.

מצווה היא להרבות בסעודה בערב יום הכיפורים.

ביום הכיפורים נוהגים ללבוש לבן.

בבוקר של ערב יום הכיפורים נוהגים להתיר נדרים בפני שלושה, אם לא התירו בערב ראש השנה.

בערב יום הכיפורים או ביום שלפניו, נוהגים לערוך "כפרות". יש הנוהגים לערוך בתרנגול ויש הנוהגים לערוך בכסף.

"מנחה" בערב יום הכיפורים

נוהגים להתפלל תפילת "מנחה" בשעה מוקדמת, כדי להספיק לאכול אחרי התפילה, את "הסעודה המפסקת". תפילת "מנחה" זהה לתפילה הרגילה של

חול, אלא שהדין קובע שיש להצמיד לתפילת ה"עמידה" בלחש את אמירת ה"ווידוי", שהוא עיקרה של התשובה.

ה"ווידוי" (אשמנו, בגדנו וכו') נאמר ביום הכיפורים עשר פעמים: פעמיים בתפילת "ערבית", פעמיים בתפילת "שחרית", פעמיים בתפילת "מוסף", פעמיים בתפילת "מנחה", פעם בתפילת ה"נעילה" והעשירית, נעשית כאן בתפילת הלחש של "מנחה", ערב יום הכיפורים. בערב יו הכיפורים נוהגים להרבות בצדקה.

יש לסיים את "הסעודה המפסקת" לכל המאוחר חצי שעה לפני שקיעת החמה, כדי להספיק להגיע לבית הכנסת ל"כל נדרי", הנאמרים עוד לפני השקיעה. קודם התפילה יש לערוך חשבון נפש. עיקר יום הכיפורים הוא לתקן את מה שבין אדם לחברו. יום הכיפורים הוא יום של רצון טוב ומכפר על עבירות שבין אדם למקום, אך אין יום הכיפורים מכפר על עבירות שבין אדם לחברו, אלא "עד שירצה את חברו". יום הכיפורים אסור בכמה הנאות: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ויחסי אישות בין אדם לאשתו. אין נועלים נעלי עור, נועלים איפוא בנעלי גומי או בד.

"תפילה זכה"

תחילה מתעטפים בטלית ומברכים עליה. לפני אמירת "כל נדרי" נמצא במחזור של יום הכיפורים את "התפילה הזכה" או "לך אלי תשוקתי...". זו היא עריכת חשבון נפש ושיחה עם הקדוש-ברוך-הוא כדבר איש אל רעהו, שיש בה ווידוי וחרטה ותקוה לעתיד טוב יותר.

"כל נדרי"

לפני אמירת "כל נדרי" פותחים את ארון הקודש ושניים מהקהל נושאים את ספרי התורה ומתייצבים לימינו ולשמאלו של החזן.

ארון הקודש פתוח, והקהל עומד וחוזר שלוש פעמים באמירת הפסוק: **"אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה"**

החזן מכריז: **"בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה, על דעת המקום ועל דעת הקהל, אנו מתירים להתפלל עם העברנים"**.

תפילה זו כהתרת נדרים.

"ערבית"

זוהי תפילת "ערבית" רגילה, הכוללת את "קריאת שמע" וברכותיה, אך חלים במהלכה שני שינויים: **האחד** – לאחר אמירת הפסוק "שמע ישראל, ה' אלוהינו ה' אחד" אומרים בקול רם: **"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"**.

השינוי השני הוא הכרזה, לפני תפילת ה"עמידה", של הפסוק: **"כי ביום הזה יכפר עליכם, לטהר אתכם מכל זמאתיכם לפני ה' – תטהרו"**.

תפילת "עמידה", כבכל שבת ומועד. הברכה המרכזית, "המלך הקדוש". אין חזרת הש"ץ.

"שחרית" יום הכיפורים

בבוקר יום הכיפורים חייבים בנטילת ידיים, עד לקשרי האצבעות, ואז מותר להעבירן על עיניו כדי לשטוף אותן אחרי השינה.

"ברכות השחר" נאמרות כרגיל, ותפילת "שחרית", עד לאמירת "ברכו", זהה בכול לתפילת "שחרית" של שבת ומועד. מוסיפים את המזמור מתהילים ק"ל. בברכות "קריאת שמע" מוסיפים פיוטים. תפילת

ה"עמידה" של "שחרית" זהה לתפילת ה"עמידה" שאומרים בליל יום הכיפורים, כולל אמירת ה"וידוי". לאחר תפילת "שחרית" מוציאים שני ספרי תורה וקוראים לתורה ששה קרואים. ספר אחד לקריאה בתורה, קריאה מספר ויקרא, פרק ט"ז, סדר עבודת הכוהן הגדול ביום הכיפורים. בספר השני קוראים את ה"מפטיר", הלקוח מפרשת "פנחס", ובה מופיע פירוט הקורבנות, שיש להקריב ביום הכיפורים.

ה"הפטרה" לקוחה מדברי הנביא ישעיהו, בפרקים נ"ז-נ"ח, המבטאים שלילה לפולחן חיצוני של צום, שאין בו חרטה וחשבון נפש.

תפילת "מוסף"

תפילה מוסף כשאר תפילות היום, מכילה שבע ברכות. הברכה המרכזית מתייחסת לקורבנות המיוחדים של יום הכיפורים, שאין באפשרותנו להקריב. גם את תפילת "מוסף" מסיימים אנו באמירת ה"וידוי", כשאר תפילות היום. ייחודה של תפילת "מוסף" - בציון סדר העבודה של הכוהן הגדול ביום הכיפורים, תפילה זו, נקראת "סדר העבודה". בתוך "סדר העבודה" אומרים קטע "סליחות". תפילת "מוסף" מסתיימת בברכת כוהנים ובפיוט, "היום-תאמצנו, היום-תברכנו, היום-תגדלנו...", הנוסך תקווה ועידוד.

"מנחה" – "מפטיר יונה"

תפילת "מנחה" נפתחת בקריאה בתורה, אליה מוזמנים שלושה קרואים, והשלישי ביניהם הוא ה"מפטיר".

קריאת התורה במנחה לקוחה מפרשת "אחרי-מות".

העולה השלישי קורא את ה"הפטרה", הנקראת **"מפטיר יונה"**. "הפטרה" זו כוללת ארבעה פרקים של ספר יונה, שבהם תיאור מלא של חזרה בתשובה, שהצילה את החוטאים מרוע הגזירה שנגזרה עליהם.

תפילת "נעילה"

פעם אחת בשנה נוספת תפילה חמישית למניין התפילות של יממה.

זוהי תפילת ה"נעילה" ביום הכיפורים. בשעה זו של היום ננעלו שערי בית-המקדש ותמה עבודת היום הקדוש, ובשעה זו עומדים גם להינעל שערי שמים.

אנו מתדפקים בשארית כוחותינו על דלתות הרחמים לבל ינעלו: **"פתחו לנו שער, בעת נעילה"**

שער, כי פנה יום."

התפילה פותחת ב"אשרי יושבי ביתך" ו"ובא לציון גואל" כמו בתפילות השבת.

בכל מקום שאמרנו בעשרת ימי תשובה **"כתיבה"** – אומרים אנו כעת **"חתימה"**.

אמירת תפילת ה"נעילה" נאמרת כשארון הקודש פתוח.

מסיימים את תפילת ה"נעילה" עם צאת הכוכבים. תוקעים תקיעה אחת בשופר, ואחריה קורא הציבור **"לשנה הבאה בירושלים הבנויה"**.

בתום "נעילה" מתפללים "ערבית" של מוצאי-שבת, הכוללת את "אתה חוננתנו" תפילת ה"עמידה", מקדשים את הלבנה ויוצאים איש איש אל ביתו, מתוך רוממות – רוח שהתקבלו התפילות ונחתמנו לשנת חיים.

לפני שסועדים, מבדילים על הכוס ואומרים את ברכת "מאורי האש" על נר, ששבת במשך כל יום הכיפורים. לאחר ה"הבדלה" מתחילים את השנה החדשה במצווה ראשונה, תוקעים יתד ראשונה של הסוכה.

חג הסוכות

**"חג הסוכות תעשה לך שבועת ימים
באספך מגרן ומיקבך":
"ושמחת בחגך...והיית אך שמח".
(דברים, ט"ז)**

ארבעה ימים מפרידים בין יום הכיפורים לחג הסוכות, "זמן שמחתנו".
חג זה, הנקרא גם "חג האסיף", נמשך שבעה ימים, המתחילים ב-ט"ו בתשרי. היום השמיני פטור
ממצוות ישיבה בסוכה, (שהיא עיקרו של חג זה).
הוא "מקרא קודש", כלומר יום חג לכל דבר, וקרוי שמיני עצרת, על שם הכתוב: **"ביום השמיני
עצרת תהיה לכם, כל-מלאכת עבודה לא תעשו"** (במדבר, כ"ט).
חג הסוכות משופע במצוות רבות.

שבע מצוות, ציוותה אותנו התורה בחג זה.

א, סוכה. ב, אתרוג. ג, לולב. ד, הדס. ה, ערבה. ו, שלמי חגיגה.
ז, שלמי שמחה.

שלמי חגיגה ושלמי שמחה, הנם קורבנות מיוחדים, שהקריבו עולי הרגל בבית-המקדש בחג הסוכות.
חג הסוכות הוא אחד משלוש הרגלים – החגים, שבהם נצטוו בני ישראל לעלות לירושלים ולעשות שם את החג.

מצוות נוספות שנהגו בבית המקדש, וגם בימינו נהוג לצייןם :
מצוות "ניסוך המים", ובעקבותיה, "שמחת בית השואבה", שהנה הלכה למשה מסיני, גם אם אינה מופיעה במפורש בתרי"ג המצוות.
מנהג אחר בחג הסוכות הוא "חביטת ערבות" ביום "הושענא רבא" – הוא היום השביעי של החג – ומקורו בתקנות הנביאים.

ישיבה בסוכה, למה?

על כך משיבה לנו התורה בספר ויקרא, פרק כ"ג : **"בסוכות תשבו שבעת ימים כל-האזרח ב'ישראל' ישבו בסוכות. למען ידעו דרתיכם, כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים"**.

מה היו אותן סוכות, בהן ישבו אבותינו במצרים?
יש מחז"ל הגורסים, כי הכוונה לסוכות ממש- מבנים ארעיים שבהם שוכנים נוודים במדבריות. אחרים גורסים כי הכוונה לענני הכבוד, שהגנו על עם ישראל מכל עבר לכל אורך מסעיהם במדבר במשך ארבעים שנה.

מצוות הסוכה באה להיות זכר ליציאת מצרים.

הסוכה

הסוכה חייבת להיות תחת לכיפת השמים. אין להציב את הסוכה מתחת למבנה כלשהו.
מקימים תחילה את הדפנות, ורק אחר-כך מניחים עליהן את הסכך.

הסכך חייב להיות מגידולי הקרקע שאינם מקבלים טומאה, אך עליו להיות תלוש מן הקרקע.
הסכך צריך להיות סמך, כדי שהצל בסוכה יהיה מרובה מן החמה.

"אם חמתה מרובה מצלתה" - הרי הסוכה פסולה, אך אם נראים הכוכבים מבעד לסכך - כשרה היא.

את הסוכה יש להדר ולקשט במידת היכולת.

עיקר המצווה הוא ללון בסוכה: "בסוכות תשבּו שבעת ימים" **תשבּו** - כעין תדורו, קביעת דירה - שינה.

אסור לאכול מחוץ לסוכה במשך שבעת ימים. בכל סעודה בסוכה אנו מוסיפים לברכת הנהנין, ברכה

מיוחדת :

"ברוך אתה ה'...לישב בסוכה".

נשים פטורות ממצוות הישיבה, שכן זוהי "מצווה עשה שהזמן גרמה".

ארבת המינים

**"ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, כפות תמרים וענף עץ-עבות, וערבי-
נזול, ועמוזתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים" (ויקרא, כ"ג).**

מצווים אנו ליטול ארבעה סוגים שונים מעולם הצומח, כמייצגים את הצמחייה כולה. בהחזיקנו בהם באגודה אחת ובנענוע לארבע רוחות השמים כלפי מעלה ומטה הרינו ממלכים בכך את הקדוש ברוך הוא. ארבעה סוגים של מיני צומח:

פרי עץ הדר, הוא האתרוג, יש לו טעם ויש לו ריח.

כפות תמרים, הוא הלולב, לקוח מעץ שיש בו טעם, אך אין בו ריח.

ענף עץ עבות, הוא ההדס, יש לו ריח, אך אין בו טעם.

ערבי נזול, הם הערבה, אין בהם לא טעם ולא ריח.

ריח == תורה. טעם == מצוות.

חז"ל מצאו, כי כל אחד מארבעת המינים מייצג שכבה מסוימת בעם היהודי.

מה עושה הקדוש-ברוך-הוא ?

קושר את כולם אגודה אחת והם מכפרים אלו על אלו. על כן נצטוונו לאגוד יחד את כל ארבעת המינים השונים כל-כך, כדי לסמל את השקפת עולמה של היהדות: אחדות והדדיות בחברה היהודית.

" ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם". גם במסכת סנהדרין מוצאים אנו השלמה לכך: "כל ישראל ערבים זה לזה".

"ולקחתם לכם" – משלכם.

לכל אחד ואחד חייבים להיות ארבעת המינים. "ולקחתם לכם ביום הראשון..." בתחילה הייתה מצוות "ארבעת המינים" רק ביום הראשון של חג הסוכות. רק בבית המקדש היו מקיימים מצווה זו כל ימי החג, שנאמר: "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים". משחרב בית שני התקינו חז"ל, שיברכו על נטילת הלולב בכל שבעת ימי החג, כדי שלא תשכח מצוות הנטילה של שבעה ימים שהייתה נהוגת בבית המקדש.

בבוקרם של ימי חג הסוכות, לפני תפילה, נוטלים את הלולב בצד ימין, ואת האתרוג, הנתון ביד שמאל, ומצמידים אל הלולב כשפיטמו כלפי מטה ועוקצו כלפי מעלה – הפוך מדרך גדילתו.

ביום הראשון מברכים שתי ברכות:

ברכה ראשונה - "ברוך אתה ה'... על נטילת לולב".

ברכה שנייה - "ברוך אתה ה'... שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".

הופכים את האתרוג כך, שפיטמו כלפי מעלה ומנענעים בארבעת המינים לששת הכיוונים השונים.

כשחל יום ראשון של סוכות בשבת, אין נוטלים את ארבעת המינים, וביום השני של החג, שהוא יום א' של חול המועד, מברכים "על נטילת לולב" ו"שהחיינו", ואילו ביתר הימים מברכים ברכה אחת בלבד: "על נטילת לולב".

סדר – חיום ותפילות חג הסוכות

תפילת "ערבית" בליל חג הסוכות היא כתפילת "ערבית" רגילה של יום טוב. בסיום הברכות שלאחר "קריאת שמע", קוראים את הפסוק: **"וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל"**. מתפללים תפילת "עמידה" של "שלושה רגלים".

בכניסה לסעודת החג נאמרת תפילה מיוחדת, המובאת במחזור: **"הריני מוכן ומזמן לקיים מצוות סוכה..."**

מזמינים את האושפיזין בראשות אברהם אבינו, הוא האושפיז הראשון, ולאחר-מכן עורכים "קידוש" ליל החג.

"קידוש" זה מכיל ארבע ברכות: **"בורא פרי הגפן"**, **"מקדש ישראל והזמנים"**, **"אשר קדשנו במצותיו וציונו לישב בסוכה"** וברכת **"שהחיינו"**.

בברכת המזון מוסיפים את תפילת **"יעלה ויבוא"**, ובסיום הברכה אומרים את הפסקה: **"הרחמן הוא יקים לנו את סכת דוד הנופלת"**.

תפילת "שחרית", כמו תפילת "שחרית" של שבת, משנים בברכה המרכזית במקום **"מקדש השבת"** **"מקדש ישראל והזמנים"**. אם חל בשבת אומרים **"מקדש השבת ישראל והזמנים"**.

בכל שבעת ימי חג אנו "גומרים את ההלל", כלומר, אומרים את פרקי ה"הלל" בשלמותם בסוף תפילת שחרית.

בעת אמירת ה"הלל" מנענעים את הלולב בשישה מקומות שונים:

"הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו" – פעם אחת.

"יאמר נא ישראל, כי לעולם חסדו" – פעם אחת.

"אנא ה' הושיעה נא" – פעמיים.

"הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו" – פעמיים.

ה"הלל" נאמר בעמידה ושירה, הברכה לפני היינה: "לקרוא את ההלל", ואחריה, "מלך מהולל בתשבחות".

"הושענא"

תפילה מיוחדת בחג הסוכות היא תפילת ה"הושענא". יש אומרים אותה בסוף תפילת "שחרית", מיד אחרי ה"הלל", ויש האומרים אותה רק אחרי תפילת "מוסף".

פותחים את ארון הקודש ומוציאים ספר תורה. אומרים את התפילה הערוכה לפי סדר הא"ב, "הושע-נא, למען אלוקינו הושענא",

"הושע-נא למען בוראנו הושענא".

החזן יורד מן הבימה אוחזים בארבעת המינים ומקיפים את בימה בית –הכנסת הקפה אחת שלמה.

בתפילה זו אנו מבקשים בקשות פרטיות ובקשות לכלל עם ישראל.

לאחר ההקפה מחזירים את ספר התורה לארון הקודש.

קריאת התורה

ביום הראשון של החג מוציאים שני ספרי תורה. הקריאה היא בפרשת "אמור", בפרשה זו מפורטים כל מועדי ישראל, וביניהם חג הסוכות ומצוות העיקריות. בספר השני קוראים ל"מפטיר", קטע הקריאה שלו נלקח מפרשת "פנחס", קטע הדן בקורבנות, המיוחדים לחג הסוכות. ה"הפטרה" לקוחה מספר זכריה, פרק י"ד, המתייחסת לחג הסוכות באחרית הימים.

בימי חול-המועד סוכות מוציאים ספר תורה אחד וקוראים את אותה

הקריאה מפרשת "פנחס", המציינת את הקורבנות המיוחדים לאותו יום.

תפילת "מוסף" של חג הסוכות היא תפילה, המיוחדת לשלושה רגלים. משבצים את המילים "חג הסוכות" ו"זמן שמחתנו" ואומרים את הקטע של הקורבנות, המתייחס לאותו יום.

תפילת "מנחה" ביום א' של סוכות כתפילת "מנחה" של שבת: ואם חל החג בשבת, קוראים בתורה כמו בשבת רגילה.

תפילת "ערבית" במוצאי יום-טוב ראשון של החג זהה לתפילת "ערבית" של מוצאי-שבת, רק מבדילים בתפילה בתוספת "אתה חוננתנו", מוסיפים את "יעלה ויבוא".

ה"הבדלה"- קצרה וכוללת שתי ברכות: "בורא פרי הגפן" ו"המבדיל בין קודש לחול" אם חל החג בשבת, ה"הבדלה" רגילה, כוללת גם את ברכת: "בורא מיני בשמים" ו"בורא מאורי האש".

חול-המועד

במוצאי היום הראשון של חג הסוכות, נכנסים אנו לחול-המועד סוכות.

כאשר בית-המקדש היה קיים, היו ימי חול המועד ימים של עלייה-לרגל ובילו את החג כולו בירושלים. גם בימינו נהוג לקיים זכר למצווה זו של עלייה לרגל, ורבים עולים לירושלים, לבקר בכותל.

בימי חול המועד אין מניחים תפילין.

"חקהל"

בימי המקדש נתייחדה לחג הסוכות מצווה מיוחדת, היא מצוות "הקהל" מצווה שנצטוונו לקיים אחת לשבע שנים, בחג הסוכות שאחרי שנת השמיטה. כל עם ישראל כולל נשים וטף התקהלו בירושלים, והמלך היה קורא לפניהם את ספר "משנה תורה", הוא ספר דברים.

"נסוך המים" ו"שמחת בית השואבה"

בימי חג הסוכות נידון העולם על המים: בימי הסוכות נחתם גזר-הדין – האם יהיה ריבוי גשמים השנה, או חלילה- מיעוט גשמים. כדי לבקש שנה גשומה נהוג היה לשאוב מים ממי השילוח, שליד ירושלים, ולנסכם על גבי המזבח.

"מי שלא ראה שמחת בית השואבה – לא ראה שמחה מימיו", שמחה המונית שהייתה בטקס זה.

בימינו מזכירים את שמחת בית השואבה בהתכנסות חגיגית בלילות חול המועד סוכות ובאמירת פסוק פסוק של חמישה-עשר פרקי שיר המעלות(תהלים, ק"כ – קל"ד). פרקים הנאמרים בשיר ובמחול.

"הושענא רבה"

"הושענא רבה" הוא היום האחרון של חול המועד סוכות, היום בו כלולים גזרי-הדין של כל אחד מאתנו לשנה הבאה, "יום סיום הדין".

בליל "הושענא רבה" נוהגים להתכנס בבתי-הכנסת לאמירת "תיקון ליל הושענא רבה". יש שקוראים את ספר דברים ומסיימים את ספר תהלים.

השוני בולט ביותר, המייחד יום זה משאר ימי החג, הוא בסדר ההקפות ובמנהג חיבוט הערבה. מפיקים את בימת בית-הכנסת שבע פעמים, ואומרים פיוטים שונים של "הושענות"

חיבוט הערבה

בתום שבע ההקפות מניחים את ארבעת המינים, נוטלים את חמש הערבות הקשורות יחדיו ואומרים את התפילה "תעלה אמונים, שופכים לך לב כמים, והשיעלה נא".

לאחר תפילת ה"הושענות", חובטים את אגודת הערבות חמש פעמים על הרצפה, ומשליכים אותה למקום, שבו לא תירמס. תוך כדי כך אומרים תפילה מיוחדת: "יהי רצון מלפניך... וחתמנו בספר חיים טובים.. וכו'".

"שמיני-עצרת" ו-"שמחת תורה"

"שמיני-עצרת" הוא חג העומד בפני עצמו, הוא היום השמיני של חג הסוכות, היום המשלים את שבועת ימי חג הסוכות.

מברכים בו "שהחיינו".

המקורות מלמדים על החג: **"שבעת ימים תקריבו אשה לה': ביום השמיני מקרא-קדש יהיה לכם והקרבתם אשה לה', עצרת היא, כל-מלאכת עבדה לא תעשו"** (ויקרא, כ"ג).

"ביום השמיני עצרת תהיה לכם, כל-מלאכת עבדה לא תעשו. והקרבתם עלה אשה ריח ניחח לה', פר אחד" (במדבר, כ"ט).

בחוץ לארץ חוגגים יום-טוב של גלויות, קיימת הפרדה בין הימים האחרונים, הנלווים לחג הסוכות. היום הראשון הוא חג **"שמיני עצרת"** – וזה שלמחרתו חג **"שמחת-תורה"**.

בארץ ישראל מאוחדים את שני החגים ליום אחד, כ"ב בתשרי הופך להיות גם **"שמיני - עצרת"** – וגם **"שמחת-תורה"**.

"שמחת תורה" כאשר מסיימים את קריאת חמשת חומשי תורה יש לציין זאת בשמחת **"הקפות"**, הנערכות בליל החג, אחרי תפילת "ערבית", ובבוקרה של שמחת תורה, לאחר תפילת "שחרית" ואמירת ה"הלל".

ביום זה פותחים בסיום הקריאה בספר דברים, ומתחילים מבראשית.

"חתן תורה" – זה העולה לתורה לסיים את הקריאה.

"חתן בראשית" – זה העולה לקרוא קריאה ראשונה בספר בראשית.

שלושה ספרי תורה מוציאים "בשמחת תורה",

בראשון קוראים את פרשת "וזאת הברכה", מספר דברים, פרק ל"ג.

בספר התורה השני קוראים מתחילת הפרשה הפותחת את התורה עד "ויכלו השמים והארץ...", מספר בראשית, פרשת בראשית.

ספר שלישי קוראים את קריאת ה"מפטיר", מספר במדבר, פרק כ"ט, המפרט את הקורבנות של היום: "ביום השמיני – עצרת תהיה לכם", וכו'.
ההפטרה לקוחה מספר יהושע, פרק א', סיפור פטירת משה וסיפור העברה ההנהגה לידי יהושע.

הקפות

ב"שמחת-תורה" עורכים בבית-הכנסת שבע הקפות מסביב לבימה כשספרי התורה נישאים בזרועות המתפללים.

בתום פסוקי התפילה שבכל הקפה יוצא הקהל בשירה ובריקודים עם ספרי התורה.

בתפילת "מוסף" אומרים את "תפילת הגשם", תפילה זו נאמרת עם פתיחת ארון הקודש:

"משיב הרוח ומוריד הגשם" במקום "מוריד הטל".

אסרו חג

היום שלאחר החג, בשלושת הרגלים: פסח, שבועות וסוכות – נקרא "אסרו חג" על שם הכתוב (תהילים קי"ח) "אסרו זוג בעבתיים עד קרנות המזבח"

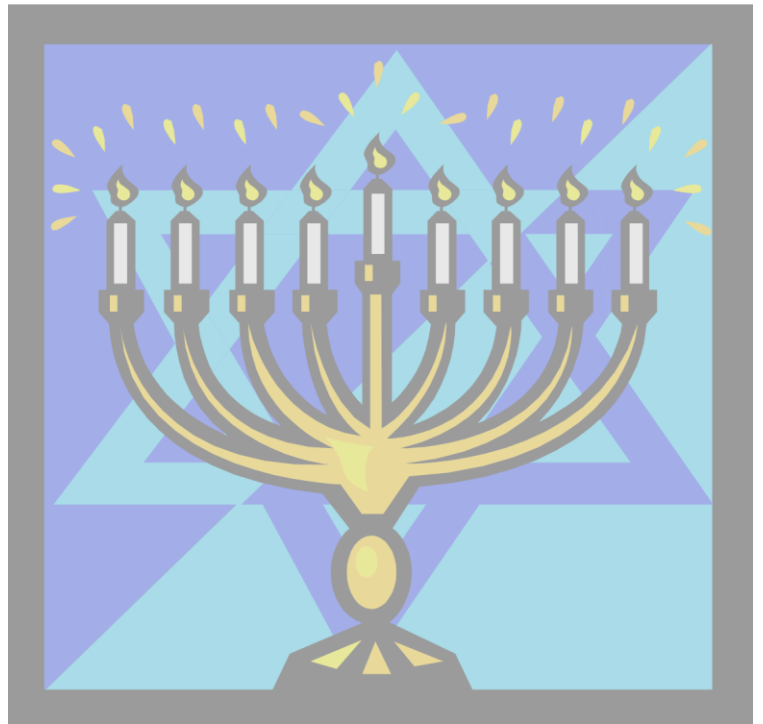
דרשו חז"ל אסרו זוג – (איסור, לשון קשר) תוספת יום שקושרים אותו אל החג.

בעבתיים – בהמות עבות ושמנות לסעודה.

עַד קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ – מעלת דבר זה מגעת עד מעלת הקורבנות שמקריבים על המזבח.

לכן "כל העושה איסור לחג באכילה ושתייה – מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן".
לפיכך נוהגים באסרו חג קצת יום טוב שמרבים בו קצת בסעודה, וממעטים בו בהספד ותענית ואין אומרים בו תחנון

חנוכה

ימי החנוכה שמונה ימים. מ-כ"ה בכסלו עד ב' בטבת.

החג נקבע על-ידי יהודה המכבי ואחיו לציון טיהור המקדש מידי מחללי היוונים והמתיוונים וחידוש העבודה בו.

כשנכנסו יונים להיכל, טמאו את כל השמנים שבהיכל. כשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו שמן טהור במקדש, אלא פך אחד, של שמן שהיה בחותמו של כוהן גדול: ולא היה בו אלא להדליק יום אחד-נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור. לשנה האחרת קבעום ועשאוּם ימים טובים בהלל והודאה.

בבית שני כשמלכי יוון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם, ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות, וצר להם לישראל מאד מפניהם, ולחצום לחץ גדול, עד שרחם עליהם אלוקי אבותינו והושיעם מידם והצילם. וגברו בני

החשמונאי הכהנים הגדולים, והרגום, והושיעו ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה מלכות ישראל יתר על מאתים שנים עד חורבן בית שני.

ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור, שיהיו שמונה ימים האלו שתחילתם כ"ה בכסלו, ימי שמחה והלל ומדליקים בהם הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הללו, להראות ולגלות הנס. וימים אלו, הם נקראים חנוכה.
רוצה לומר:

חנו - כה, שביום כ"ה בכסלו נחו מאויביהם.

הקדוש-ברוך-הוא הוציא את מתתיהו בן יוחנן, הכהן הגדול, איש כפר מודיעים, והלביש עליו אדרת מנהיג ולוחם. ומתתיהו ריכז סביבו את חמשת בניו החשמונאים ומעט לוחמים, ובסיסמת **"מי לה - אלי!"** הניפו את נס המרד בשלטון יון ותרבותה האלילית. ללא תחמושת ונשק הצליחו, מתתיהו וחמשת בניו – יונתן, שמעון, יהודה, אלעזר ויוחנן – להקים דור של "חשמונאים" ו"מכבים", שיצאו ללא חת וללא מורא למלחמת הצלה נגד מלכות יון.

"חשמונאים" ו"מכבים" - בהתאם למסורת הוא תוארם של הלוחמים לדבר ה', אשר חרתו על דגלם את הפסוק: **מי כמוך באלים ה' - מכבי.**

אחד הנסים, המפליאים ביותר בתולדות עם ישראל, הוא נס ניצחון המכבים - כפי שנאמר בתפילת "על נסים", הנאמרת בתפילת ה"עמידה" ובברכת המזון בכל ימי החג, ושנוסחה בתקופת הגאונים: "ואתה ברחמיך הרבים... דנת את דינם, נקמת את נקמתם, מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים, ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך..."
בימינו מקיימים אנו את מצות החנוכה בהדלקת נרות, באמירת "הלל" ובתפילת "על הנסים".

סדר הדלקת הנרות

כמה נרות מדליקים?

נוהגים אנו להדליק כבית הלל, כלומר: בלילה הראשון מדליקים נר אחד, ומוסיפים נר בכל לילה, עד שנמצאים מדליקים בליל שמיני שמונה נרות. לשם כך משתמשים ב**חנוכייה** בעלת שמונה קנים.

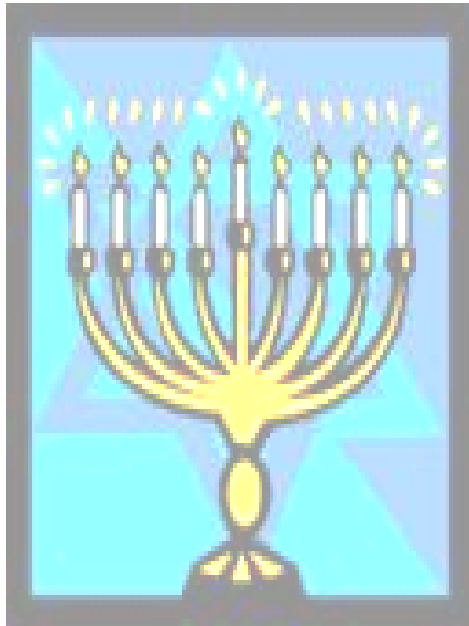
זמן ההדלקה

מיד עם צאת הכוכבים, לאחר תפילת "ערבית". רבים מזדרזים ומדליקים עם שקיעת החמה ולא ממתינים עד צאת הכוכבים.

הנרות חייבים לדלוק לפחות מחצית השעה.

אסור לעשות כל שימוש אחר בנרות החנוכייה.

את החנוכייה יש להניח במקום בולט לעין, כי במצווה זו מונח העיקרון של **פרסום הנס**.

יש המקפידים להניח את החנוכייה בפתח הבית, משמאל לכניסה, המזוזה – לימין הנכנס, והחנוכייה – לשמאלו, וכך הוא מוקף במצוות.

מצווה מן המובחר להדליק את החנוכייה בשמן זית, אולם מותר להדליק בכל נר שעווה או שמנים שאינם שמן זית.

ה"שמש" – נר מיוחד שממנו אנו מדליקים את נרות החנוכייה.

מתחילים להדליק את הנר הראשון שלימין המדליק, ומברכים שלוש ברכות:

1. "ברוך אתה ה'... להדליק נר של חנוכה".

2. "ברוך אתה ה'... שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה".

3. ברוך אתה ה'... שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה".

בשאר הימים מוסיפים נר לשמאלו של הנר הראשון, ומתחילים בנר הנוסף שהוספנו באותו יום, **ההצבה** – היא מימין לשמאל, ואילו ההדלקה היא משמאל לימין.

מהיום השני מברכים את שתי הברכות הראשונות בלבד.

בעת ההדלקה אומרים: "הנרות הללו אנו מדליקים, על הנסים ועל הנפלאות.. וכו'".

ביום שישי מדליקים תחילה נרות חנוכה ורק אחר-כך נרות שבת.

במוצאי שבת יש שוני בסדר ההדלקה בין בית הכנסת לבין הבית, בבית הכנסת מדליקים תחילה את נרות החנוכה, ורק אחר-כך מבדילים על הכוס. ואילו בבית עורכים תחילה את ה"הבדלה", ומיד אחר-כך, מדליקים נרות החנוכה.

"הלל שלם" והקריאה בתורה

בכל אחד משמונת ימי החנוכה קוראים אנו את "ההלל השלם" לאחר תפילת ה"עמידה" של "שחרית", ומברכים לפני ה"הלל" ואחריו. בכל אחת מתפילות ה"עמידה" ובכל עת שאומרים ברכת המזון, מוסיפים "על הניסים".

בכל אחד מימות החנוכה קוראים בתורה. הקריאה לקוחה מספר במדבר.

צום עשרה בטבת

"יום הקדיש הכללי"

ארבעה ימים בשנה נקבעו לציון חורבן הבית, והם – בהתאם לסדר התרחשויות המאורעות:
- עשרה בטבת.

- שבעה עשר בתמוז.

- תשעה באב.

- צום גדליה.

עשרה בטבת

היום שבו החל המצור של צבא נבוכדנאצר מלך בבל על ירושלים. למעלה ממחצית השנה נמשך המצור על ירושלים, ורק **בשבעה-עשר בתמוז** הובקעה חומת העיר. שלושה שבועות מאוחר יותר, בשעות אחר-הצהריים של **התשעה באב**, הוצתה האש בבית-המקדש. בתשעה באב החלה למעשה גלות ישראל.

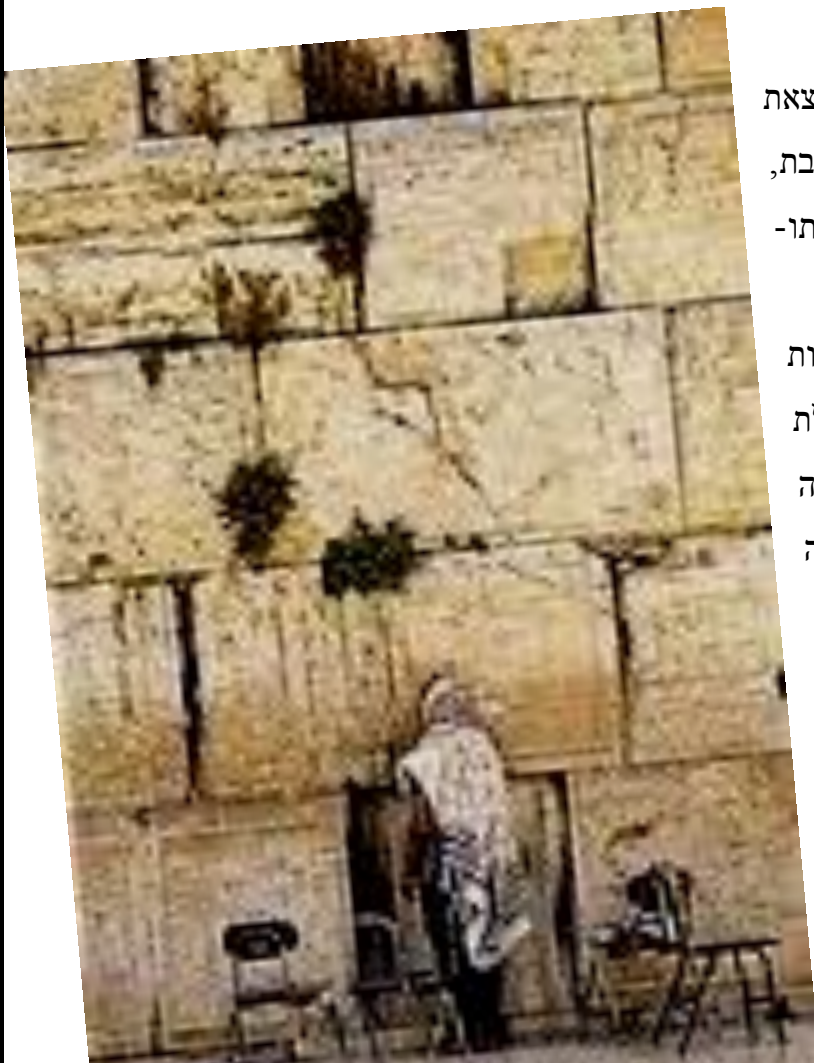
" על נהרות בבל שם ישבנו גם-בכינו בזכרנו את ציון".

פרק זה מהווה את הבסיס להלכות התענית ולביטויי הצער האחרים, שהונהגו בכל הדורות לציון זכר החורבן.

בעשרה בטבת מתענים מעלות השחר ועד צאת הכוכבים. אם חל עשרה בטבת בערב שבת, מתענים בו ביום ולא דוחים אותו- שנאמר: **"בעצם היום הזה"**

בתפילת "שחרית" נאמרות "סליחות" מיוחדות לעשרה בטבת, בתפילת "שחרית" ובתפילת "מנחה" קוראים בתורה, קריאה הלקוחה מתפילתו של משה רבנו, המבקש מחילה וסליחה בשם עם ישראל לאחר חטא העגל.

קריאה שקוראים אותה בכל תענית ציבור. ליום זה נקבעה משמעות נוספת, על-ידי הרבנות הראשית לישראל יום זה "יום

הקדיש הכללי", לזכר חללי השואה במלחמת העולם השנייה, שלא נודע היום בו הושמדו בתופת הנאצי.

ואילו בכ"ז בניסן קבעה הכנסת את **"יום השואה והגבורה"**, היום בו נפל גיטו ורשה בידי המרצחים הגרמנים.

ט"ו בשבט

ראש-השנה לאילנות

יום חמישה עשר בשבט, ט"ו בשבט, הוא יום ראש-השנה לאילנות, משום שבתקופה זו מלבלבים רוב פירות האילן בארץ ישראל וכבר נראים פקיעות הפרי שחנטו. משמעות הלכתית של ט"ו בשבט: נוגעת להלכות עורלה, נטע רבעי, תרומות ומעשרות וכלל המצוות התלויות בארץ.

ערלה ונטע רבעי – ט"ו בשבט הוא התאריך הקובע למניין שנות פירות האילן. הפרי אסור באכילה בשלוש השנים הראשונות שלו, ובשנה הרביעית מעלים אותו לירושלים ושם הוא נאכל, ניתן לפדות את הפרי בכסף במקום לעלות את התרומה.

ערלה, נטע רבעי וכו' – ט"ו בשבט הוא התאריך הקובע, לאיזו שנה משתייך הפרי, והדינים הקשורים אליו.

מעשרות – יש להפריש מעשרות של כל יבול השנה רק מפירות אותה השנה. מאחר ואין יום תאריך קבוע של הולדת הפרי לכל

אילן ואילן בנפרד, קבעו את ט"ו בשבט כתאריך הולדת כללי לאילנות.

כמו-כן, ט"ו בשבט - הוא התאריך הקובע את סוג המעשרות שיש להפריש.

יום אכילת פירות

ב-ט"ו בשבט - נוהגים לערוך את השולחן ועליו מיטב פירות ארץ-ישראל, ובמיוחד משבעת המינים, שנשתבחה בהם הארץ. ומשתדלים להשיג פרי חדש, שטרם נאכל בשנה זו, כדי לברך עליו "שהחיינו", בהזדמנות זו מנצלים את היום להשרשת החינוך למצוות יישוב ארץ ישראל ולהעמקת הזיקה לטבע.

ובשנה שאין זו שנת שמיטה, יוצאים לשדה ומרבים בנטיעות.

פורים

חג הפורים חל בימים י"ד ו-ט"ו באדר.

על-שם הפור נקרא החג "פורים" והוא זכר להצלתם של היהודים בימי אחשורוש מגזרות המן, ש"חשב על היהודים לאבד ולהפיל פור-הוא הגורל- להומם ולאבדם".

את סיפור פורים מתארת מגילת אסתר. י"ד באדר נקבע פורים של "פרזות" ואילו ט"ו באדר, שבו נחו "היהודים אשר בשושן" מאויביהם, נקבע פורים של שושן ושל "כרכים בארץ-ישראל, המוקפים חומה מימות יהושע בן-נון".

מצוות פורים היא אחת משבע מצוות דרבנן, ובה נמצא שבע מצוות :

מצוות החג:

- א. קריאת מגילה.
- ב. משלוח מנות איש לרעהו.
- ג. מתנות לאביונים.

- ד. קריאת התורה.
- ה. אמירת "על הנסים" בתפילה ובברכת המזון.
- ו. משתה ושמחה, סעודה.
- ז. איסור הספד ותענית.

דיני פורים, כפי שנקבעו במגילה, הנם ארבעה:

- א. מקרא מגילה.
- ב. סעודת פורים.
- ג. משלוח מנות איש לרעהו.
- ד. מתנות לאביונים.

לארבעת אלה הוסיפו חז"ל את הקריאה בתורה בתפילת "שחרית". סיפור מלחמת עמלק, מספר שמות פרק י"ז.

חז"ל הוסיפו את ברכת "על הנסים" בתפלות ה"עמידה" של החג ובברכת המזון שלאחר סעודותיו.

תענית אסתר

בי"ג באדר - תענית אסתר, זכר לתענית שהתענו מרדכי ואסתר וכל ישראל, באותו יום שלשה עשר בחודש אדר, אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם ולהשמידם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם. נתקהלו היהודים בעריהם וכו' (אסתר ט). כל שעה שנתקהלו היהודים לעשות מלחמה באויבי ה' ואויבי ישראל - היו עושים תענית ביום הקהילה ומבקשים מה' שיפיל אויביהם לפנייהם במלחמה.

לזכר אותה התענית של יום הקהילה, נקבעה תענית לדורות.

התענית נקראת על שם אסתר, לפי שהיא פתחה בתענית תחילה ואמרה למרדכי "לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים, לילה ויום. גם אני ונעירתי אצום כן וכו'"

אף-על-פי שתענית אסתר היא זכר לשלושה ימי הצום, הקלו בה חכמים ולא קבעוה אלא יום אחד בלבד.

דיני צום תענית אסתר זהים לדיני תעניות הציבור האחרות.

מקרא מגילה

את מגילת אסתר חייבים לקרוא פעמיים: גם בליל החג- לאחר תפילת "ערבית", וגם בבוקר- לאחר תפילת "שחרית".

המגילה נקראת מתוך מגילת קלף כשרה, הכתובה בכתב סת"ם כמו ספר- תורה. לפני קריאת המגילה מברכים שלוש ברכות, ולאחריה- ברכה אחת.

ברכות לפני קריאת המגילה:

- א. "ברוך אתה ה'...על מקרא מגילה"
- ב. "ברוך אתה ה'..שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה".
- ג. "ברוך אתה ה'...שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה".

הציבור חייב להאזין ולענות "אמן".

ברכה שלאחר קריאת המגילה:

"ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, הרב את ריבנו והדן את דיננו, והנוקם את נקמתנו, והמשלם גמול לכל איבי נפשנו, והנפרע לנו מצרינו. ברוך אתה ה', הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם, האל המושיע!"

חובה לקרוא, להשמיע ולשמוע כל מלה במגילה.

ארבעה פסוקים מצטרף הקהל לקריאה בקול רם:

1. "איש יהודי היה..."

2. "ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות...."

3. "ליהודים היתה אורה ושמוזה וששון ויקר."

4. "כי מרדכי היהודי משנה למלך אושורוש..."

גם הנשים חיבות במקרא מגילה, למרות שזוהי מצווה שהזמן גרמה- מאחר שגם הן היו קשורות לנס.

סעודת המצווה

ימי הפורים נקבעו כ"ימי משתה ושמחה". נצטוונו לערוך סעודה בימי פורים, ולא יוצאים ידי חובה בסעודה הנערכת בליל החג.
"משתה ושמחה" נדרשים אנו בסעודה חגיגית ולהרבות בשתיית יין.

משלוח מנות ומתנות לאביונים

"משלוח" – לשון יחיד, ו"מנות" – לשון רבים, כלומר: משלוח אחד של שתי מנות לפחות, ורק בכמות כזו אנו יוצאים ידי חובת המצווה. משלוח מנות צריך להיות מורכב מדברי מאכל ומשקה, ולכן די במשלוח אחד, ובו שני סוגי מזון. המשלוח חייב להישלח במהלך יום הפורים עצמו.

"מתנות לאביונים" – יש לתת כמות כפולה מזו שאנו נותנים ב"משלוח מנות", שכן "מתנות" – לשון רבים, ו"אביונים" – לשון רבים גם הוא. מכאן, יש לתת לפחות שתי מתנות לשני אביונים. מצווה שבאה להדגיש את מידת הרחמים שבקרבנו.

ב"מתנות לאביונים" אפשר ואף רצוי – לתת תרומת כסף לנזקקים לממון.

פסח

נס יציאת מצרים הונצח לדורות במורשת היהודית לדורות עולם.

יציאת מצרים נס שבו הוקמה הברית בין עם ישראל לה' ובין עם ישראל והארץ.

מטרת הנס הייתה:

קבלת התורה וירושת ארץ ישראל לעם בן-חורין.

בסיפור נס יציאת מצרים יש התייחסות לפרטים הקטנים, אחד הבולטים שבהם, שהונצחו ונשמרו לדורות בקפדנות, הוא **מניעת החמץ בפסח**.

התורה מספרת, שבני ישראל נאלצו לצאת ממצרים בחיפזון, תחת לחצו של פרעה ושל העם המצרי. מאחר

שלא הספיקו להכין צידה לדרך, ובצקם לא הספיק להחמץ, נטלו עמם בני ישראל ב-ט"ו בניסן, יום יציאתם ממצרים. **"עוגות מצות- כי לא חמץ"**.

במניעת החמץ ובחובת אכילת המצה אנו מציינים את גדולת ה' ואת דרגת האמונה הגבוהה, בה נצטיינו אבותינו באותו דור.

העובר על איסור חמץ נגזר עליו עונש **"כרת בידי שמים"**. מגודל הענישה נבין את גודל האיסור.

האיסור הוא לא רק לגבי אכילה, אלא גם לגבי היות החמץ "בל יראה ובל ימצא". נוסף לכך, נאסר החמץ אפילו בשיעור מינימלי בחמץ ובתערובותיו – כדי לאסור את המזון בפסח.

ההלכה מדריכה אותנו לנקוט בשלושה דרכים כדי להימנע מכל מכשול בנושא החמץ.

א. בדיקת ובעור החמץ.

ב. השבתה בלב של כל חמץ שהוא.

ג. מכירת החמץ לנכרי.

בדיקה ובעור חמץ:

על-פי דין תורה די **בהשבתת החמץ בלב אדם**, דהיינו: די אם החליט אדם בלבו פנימה להפקיר כל חמץ שברשותו ולעשותו כ"**עפרא דארעא**" – חסר חשיבות כעפר הארץ – ובכך אין הוא עובר על איסור הימצאות החמץ ברשותו.

חז"ל קבעו שאין די בהשבת בלבד, משום שאדם רגיל להשתמש בחמץ במשך כל ימות השנה, ועלול הוא להשתמש בו בהיסח דעת בימות חג הפסח, כדי להימנע ממכשול זה, נדרשים אנו לבדוק, לפני הפסח שלא יהיה כל חמץ ברשותנו, ולבערו.

אור ל-י"ד בניסן, ליל ערב פסח, חייבים אנו לבדוק באופן יסודי אם נותר חמץ בבית – למרות הניקוי היסודי שקיימנו.

את הבדיקה אנו עורכים בליל ערב-פסח מיד אחר תפילת "ערבית".

הבדיקה נעשית באמצעות נר של שעווה, ומברכים: **ברוך אתה ה'... על בעור חמץ**.

אמנם, הביעור עצמו ייעשה רק למחרת בשעות לפני-הצהריים, אך הבדיקה כשלעצמה איננה מטרה סופית: ולכן נשתמש בנוסח הברכה במושג **"ביעור חמץ"**, כלומר שריפתו.

כדי שלא נברך ברכה לבטלה. כי ניקנו היטב ויתכן שלא נמצא חמץ, נהוג להטמין 10 פירורי לחם במקומות שונים ושנדע למצוא אותם. את פירורי הלחם שנמצאו מבערים בשריפה למחרת, לפני חצות היום. גם בעת הבדיקה וגם בעת הביעור נוהגים לומר **"כל חמירא"** – נוסח מתוך הסידור.

מכירת חמץ:

לגבי חמץ המוצנע בירכתי הבית, במחסן, מאפיות וכו', נהוג היום להעביר בקניין חליפין ובכתיבת כתב הרשאה, לידי הרב המקומי. את שטרי ההרשאה האלה מעביר הרב לנכרי בערב פסח, לאחר ששילם הנכרי את דמי הקדימה על חשבון הרכישה. המכירה היא חוקית, אלא שהנכרי אינו עומד בהתחייבות המלאה לשלם את מלוא מחיר החמץ – וכיוון שכך הרי משיבים לו לאחר החג, את דמי הקדימה שנתן, הוא מצידו מחזיר את החמץ תזרה לבעליו.

ליל הסדר, הגדה:

לאחר תפילת "ערבית" של שלוש רגלים, כפי שמופיעה בסידור או במחזור של שלוש רגלים (ולפי נוסח ספרד מוסיפים לה את ה"הלל" השלם וברכותיו), פונים אנו אל המאורע המרכזי של חג הפסח – "ליל-הסדר".

"ליל הסדר" מורכב ממצוות שהן מן התורה, ממצוות שהן מדרבנן, וממנהגים רבים, שנועדו להזכיר אירועים וחוויות בעבר. אם הבית מדליקה את נרות החג ממקור אש שדולק מערב החג, ובטרם הדלקתם היא מברכת: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של יום טוב". וברכה שנייה: "שהחיינו".

"עורך הסדר" יהיה מוכן שעל השולחן יהיו כל הפרטים הנצרכים לליל הסדר.

חקערה:

סדר הקערה:

מנהגים שונים קיימים בסדר הקערה, יש הנוהגים בסדר זה, בשורה העליונה: מימין ל"זרוע", ומשמאל- "ביצה"; באמצע במרכז: "מרור" לברכה, בשורה התחתונה: ימין- "חרוסת", ומשמאל- "כרפס". באמצע למטה: "חזרת", שהיא המרור שנועד ל"כורך". על מהותם ועל משמעותם של מרכיבי הקערה נעמוד בהמשך.

ב"ליל הסדר" מקיימים אנו שתי מצוות "עשה", שתוקפן בא מן התורה ("מדאורייתא"): האחת – מצוות "עשה" של אכילת מצה בלילה הראשון של פסח, ולצורך קיומה מניחים שלוש מצות מכוסות במפית מיוחדת על גבי- השולחן. חייבים לאכול בליל הפסח (ובחוץ לארץ – גם ב"ליל הסדר" השני). לפחות "כזית" מצה – כמות של למעלה מעשרים וחמישה גרם.

מצווה שנייה, המוטלת עלינו ב"ליל הסדר" מן התורה, היא **סיפור יציאת מצרים**, בבחינת "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור: בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים".

חובת סיפור ההגדה – הנובעת מן הציווי "והגדת לבנך" – אינה מוטלת עלינו אלא בשעה ש"פסח, מצה ומרור מונחים לפניך". ומתי מתקיים אירוע כזה? – כמובן, הערב, בליל ט"ו בניסן, "ליל – הסדר, היום בו נצטוונו לאכול מקורבן הפסח בליווי מצות ומרורים.

ארבעה כוסות

מלבד מצות אכילת מצה וסיפור יציאת מצרים, שהן מן התורה, הוסיפו חכמים חובה לשתיית ארבעה כוסות של יין ב"ליל הסדר" – בנוסף להצבת גביע אחד מיוחד, המוקדש סמלית לאליהו הנביא.

הטעם לחיוב ארבעה הכוסות נובע מרצוננו להציב זכר **לארבע לשונות של גאולה**, שבאמצעותן הבטיח ה' את גאולת ישראל ממצרים:

- א. "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים"
- ב. "הצלתי אתכם מעבודתכם"
- ג. "וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים"
- ד. "ולקחתי אתכם לי לעם"

סדר "ליל-הסדר"

כדי להקל על עריכתו, קבעו עורכי ההגדה סדר ל"ליל הסדר":

קדש- ראש המשפחה עורך קידוש הכולל את ברכת "**בורא פרי הגפן**", את "**קדש ישראל והזמנים**" ואת ברכת "**שהחיינו**".

ורחץ- בני הבית יוצאים לנטילת ידיים, הנעשת ללא ברכה.

כרפס- אוכלים את הירקות הטבולים במי – מלח ומברכים "**בורא פרי האדמה**".

יחץ- נוטלים את המצה האמצעית מבין השלוש וחוצים אותה לשניים. את החלק הגדול מטמינים במפית מיוחדת שלם ה"**אפיקומן**". אוכלים אותו לאחר הסעודה, לפני ברכת המזון, כדי שיוותר בפינו טעם המצה, שהיא המצווה העיקרית של הלילה.

מגיד- חלק זה הוא כל סדר ההגדה, המהווה תשובה לשאלות הבנים- "**מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?**". במסגרת "מגיד" כלולים כל הקטעים, החל ב"**עבדים היינו לפרעה במצרים**" וכלה בברכה "**גאל ישראל**".

רחצה- נוטלים ידיים ומברכים "**על נטילת ידיים**" לקראת הסעודה.

מוציא מצה – פותחים את הסעודה באכילת מצה "כזית" לפני אכילתה מברכים שתי ברכות: "המוציא לחם מן הארץ" ו "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מרור".

מרור – אוכלים כ"כזית", לפחות, מן המרור, ולפני כן מברכים: "אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מרור".

כורך – נוטלים מן החזרת, מורחים אותה בין שני חלקי המצה, ואומרים "זכר מקדש כהלל" וגו'. אוכלים לפחות "כזית" את ה"כריך", שנהג הלל לכרוך "על מצות ומרורים".

שולחן עורך – סעודת החג עצמה. יש להשתדל שתהיה עשירה ומגוונת בבשר, בדגים ובמטעמים אחרים. אגב, עדות הספרדים נהוגות ליהנות בפסח מקטניות, כגון: אורז, דוחן, בוטנים, גרעיני חמניות וכד'. לעומתן החמירו עדות אשכנז על עצמן, ולהוציא מצבי חירום אסרו שימוש בקטניות, כיוון שקמחן דומה לקמח דגנים, ועלולה איפה ליפול טעות באבחנה בין השניים.

צפון – בתום הסעודה מוציאים את האפיקומן, שהוצפן במהלך ליל ה"סדר", ואוכלים ממנו לפני ברכת המזון.

מהו האפיקומן?

המלה מורכבת משתי מילים ארמיות: אפיקו- קמן, שתרגומן: הוציאו לפנינו. כלומר: בתום הסעודה רגילים היו לסלק את השולחנות, שעליהם הוגש המזון, ולהכניס תחתיהם מגשים של מיני תרגימה ומגדנות לקינוח. כשבית המקדש היה קיים, הייתה חובה של אכילת קורבן פסח ונצטוונו לקנח את הסעודה באכילה של "כזית" מבשר הפסח, כדי שטעם הפסח ייוותר בפינו. בימינו, כאשר מצוות אכילת קורבן פסח אינה תקפה עוד, נותרה לנו מן התורה רק מצוות "עשה" של אכילת מצה.

ברך – ברכת המזון ושתיית הכוס השלישית מ"ארבע הכוסות" אומרים "הלל" על הניסים והנפלאות של יצאת מצרים. בחלק זה של ההגדה "גומרים" את הלל. אחרי ה"הלל" שותים את האחרונה מבין "ארבע הכוסות" ומברכים ברכה אחת "מעין שלוש" "על הגפן ועל פרי הגפן".

נרצה – זהו פרק הסיום של ההגדה, בה נשטח את בקשתנו, שכל שנאמר בלילה זה, יתקבל לרצון: "**חסל סדור הפסח כהלכתו – ככל משפטו וחקתו. כאשר זכינו לסדר אותו – כן נזכה לעשותו. זך שוכן מעונה – קומם קהל עדת מי מנה. קרב נהל נטעי כנה – פדויים לציון ברנה**". מסיימים בהכרזה משותפת: "**לשנה הבאה בירושלים הבנויה!**" (ממש כפי שמסתיימות תפילות יום הכיפורים, עם תום "נעילה"). מסיימים את "ליל-הסדר" באמירת פיוטים.

כזכר ליציאת מצרים נצטוונו, מחד, באיסור חמץ, ומאידך – חויבנו באכילת מצה. זאת למדנו מן הפסוק: **"וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵינוּ... עֲלֹת מִצֹּת – כִּי לֹא זֶמֶן"**. מפסוק אחר – **"כָּל מוֹזְמָצַת לֹא תֹאכְלוּ, בְּכָל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מִצֹּת"** הקישו חז"ל ולמדו, כי אף-על-פי שמצוות מצה בפסח היא מצוות "עשה שהזמן גרמה", חייבות בה גם הנשים – בניגוד לכלל המקובל, שכן, חיוב מצה הושווה לאיסור חמץ, ומאחר שאיסור חמץ היא מצוות "לא תעשה" שחייבות בה גם הנשים – מתמשך החיוב וזהה גם לגבי מצוות מצה.

החובה לגבי אכילת המצות נלמדת מהפסוק **"בערב תאכלו מצות"**: כלומר, רק ב"ליל-הסדר". ואילו לגבי שאר הימים רשות היא, ולא חובה, לאכול מצות. משום כך אין מברכים "אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה" אלא ב"ליל-הסדר" בלבד. רוב הציבור משתמש בחג הפסח ב**מצות רגילות**, והמהדרים מקפידים לאכול **"מצה שמורה"** דווקא.

מהו השוני בין השתיים?

מצה רגילה נשמרת מפני רטיבות, העלולה להביא לחימוץ, משעת טחינת הגרגירים ואילך. בעוד שה"מצה השמורה" נשמרת כבר **משעת הקצירה**.
בכל שלב, החל בקצירה וכלה בתהליכי האפייה האחרונים של המצה, אורבת סכנה של חימוץ לחיטים, לקמח או לבצק: חום גבוה מדי, לחות באוויר, שהייה ממושכת בתהליכי הלישה והאפייה – כל אלה עלולים לגרום להחמצתם. גם הללון, הנוהגים לאכול מצה רגילה, מקפידים כי לפחות מצת החובה תהיה "שמורה" דווקא, וממנה יאכלו את השיעור המינימלי שהוא "כזית".
שני סוגי המצות שמנינו נחלקים ל"מצת-מכונה" ו"מצת-יד".

שביעי של פסח

שביעי של פסח אינו חג בפני עצמו, כשמיני עצרת של חג הסוכות, אלא סיומו של חג הפסח הוא, ולכן אין אומרים בו "שהחינו" בקידוש.
שביעי של פסח, יום שנעשו בו נסים לאבותינו על הים, והתורה ציוותה עליו **"וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם"** (שמות, י"ב).

תיקון ליל שביעי של פסח

נוהגים להישאר ערים כל ליל שביעי של פסח, או רוב הלילה, ועוסקים תורה.
וקוראים לליל זה "תיקון", לפי שלא זכו ישראל לשלמות גאולתם בלילה זה ושנעשה להם נס גדול ויאמרו שירה שתהא נקבעת בתורה לעולם ועד, אלא על-ידי שניתקנו לכך באמונה שהאמינו בה' ובמשה עבדו, ובזכות שיהיו עתידים לקבל את התורה.

פרקי אבות

מסכת אבות , היא מסדר "נזיקין" שבששה סדרי משנה, מקומה בסדר זה – בין מסכת עבודה זרה למסכת הוריות.

נקראת " **אבות** " לפי שכל דבריה דברי מוסר ודרך ארץ ומידות טובות שמסרו לנו אבותינו ושהם גופי התורה ככל שאר דברי המסורת שקיבלנום איש מפי איש עד למשה מסיני.

מנהג קדום עוד מימות חז"ל לומר פרקי אבות בשבתות הקיץ אחר תפילת מנחה, בכל שבת פרק אחד. מנהג בקהילות ספרד לומר פרקי אבות רק שש שבתות בלבד – משבת שלאחר הפסח ועד חג השבועות, **למה?**

מקור המנהג הוא בדברי רב שר-שלום גאון והרב סעדיה גאון בשם חז"ל, שתקנו לכבודו של משה רבינו שנפטר בשבת במנחה סמוך לחשכה, ואמרו חז"ל: "נשיא מת, כל מדרשות בטלים", היינו שאין קובעים שיעורי תורה ברבים בשעה זו.

וכדי שלא להבטיל אתה עם מתורה לגמרי, תקנו לומר פרקי אבות דרך אמירה ולא דרך לימוד.

ספירת העומר

החל בליל השני של חג הפסח, ט"ז בניסן, מתחילה "ספירת העומר" – כלומר, מלאכת ספירת שבעה שבועות עד ליום החמישים, שהוא חג השבועות. ספירת העומר היא מצוות "עשה" מן התורה, ומקורה בספר ויקרא, פרק כ"ג: **"וספרתם לכם ממוזרת השבת (ממחרת היום הראשון של פסח, שהוא יום שבתון), מיום הביאכם את-עומר התנופה, שבע שבתות תמיימות תהיינה, עד ממוזרת השבת השביעית תספרו זמישים יום, והקרבתם מנחה זרעה לה"**.

קציר העומר והבאתו

"בפסח נידון העולם על התבואה", קבעו חז"ל. לכן פנה הקדוש-ברוך-הוא לישראל ואמר: "הביאו לפניי ראשית קציר העומר, כדי שאבדוק לכם את התבואה שבשדות".

במוצאי יום-טוב ראשון של פסח יצאו ראשי העם אל אחד משדות השעורה הסמוכים לירושלים, "כי אין העומר בא אלא מיהודה". בטקס חגיגי היו קוצרים חופן שעורים (שממנו ניתן היה לטחון עשירית איפה קמח סולת, לאחר **דישת** שיבולי השעורה וניפוי קמחה בשלוש-עשרה נפות, כדי שהתוצר המוגמר אכן יהיה סולת נקייה, הראויה להיות מגופת על גבי המזבח). הנפת העומר ב-ט"ז בניסן התירה לעם לאכול מן היבול החדש של תבואת השנה.

חובת ספירת העומר נשארה, אף כי בימנו אין "עומר תנופה" נוהג עוד, ותחולתה מ-ט"ז בניסן ועד לחג השבועות.

דין הספירה קובע, כי מיד עם צאת הכוכבים, לאחר "קריאת שמע" ותפילת "ערבית" (הקודמים לספירה, על-פי הכלל: תדיר ושאינו תדיר – תדיר קודם) מברכים: **"ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על ספירת העומר"**. בתום הברכה מצמידים לה את הספירה היומית: **"היום – יום אחד לעומר"**, **"היום שני ימים לעומר"**, וכן הלאה (יש הגורסים, שיש לומר היום אחד בעומר, במקום לעומר).

כאשר חולף שבוע אחד של ספירה, מסכמים : "היום שבעה ימים לעומר, שהם שבוע אחד" למחרת – "היום שמונה ימים לעומר, שהם שבוע אחד ויום אחד", והמשך – על-פי עיקרון זה עד ליום הארבעים ותשעה.

פסח שני

יום הארבעה עשר באייר נקרא "פסח שני", לפי שביום זה הקריבו – בזמן שבית המקדש היה קיים – את קורבן הפסח.

"דבר אל בני ישראל לאמר איש איש כי יהיה טבא לנפש או בדרך רחוקה לכם או לדרכיכם ועשה פסח לה' : בזרע השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו על מצות ומרורים יאכלהו" (במדבר ט)

הקורבן לא הוקרב במועדו בארבעה עשר בניסן, מחמת טומאה או בגלל דרך רחוקה. מי שהיה טמא בשעת שחיטת הפסח, או שהיה בדרך רחוקה, או נאנס באונס אחר, או ששגג ואפילו הזיד ולא הקריב בראשון- הרי הוא מביא פסח שני ביום י"ד לחדש השני בין הערבים. גר שנתגייר בין פסח ראשון לפסח שני – חייב לעשות פסח שני.

יום ארבעה עשר באייר אינו חג וגם לא מועד. אך הואיל ובזמן שבית המקדש היה קיים. היה זה יום שמחה לאלה שקיימו בו מצות הקרבת קרבן הפסח שנאכל על מצות. (נוהגים לאכול ביום זה מצות שנשארו מחג הפסח)

"פסח שני" נקרא כך על שם החדש השני, הוא חודש אייר, שבו עושים פסח זה. במשנה נקרא גם: "פסח קטן" וכן במגילת תענית קורא לו: "פסח זעירא".

מה בין פסח ראשון לפסח שני?

הראשון אסור בחמץ ב"בל יראה", ואינו נשחט על חמץ, ואין מוציאים ממנו חוץ לחבורה, וטעון הלל באכילתו, ומביאים איתו חגיגה, ואפשר שיבוא בטומאה עם נטמא רוב הקהל טומאת מת. אבל פסח שני – חמץ ומצה עמו בבית, ואינו טעון הלל באכילתו, ומוציאים אותו חוץ לחבורתו, ואין מביאים עמו חגיגה, ואינו בא בטומאה. אבל, שניהם דוחים את השבת, וטעונים הלל בעשייתם, ונאכלים צלי בבית אחד, על מצה ומרור, ואין מותירים מהם, ואין שוברים בהם עצם.

שבועות, זמן מתן תורתנו

ארבעה שמות לחג, החל ב-ו' בסיוון והנמשך יום אחד בארץ ישראל:

חג השבועות, חג הביכורים, עצרת, חג מתן-תורה.

השם **חג השבועות** מקורו ב**שבועה השבועות** של ספירת העומר, שאנו סופרים מחג הפסח ועד ו' בסיוון, הוא היום החמישים.

ויש שגורסים, שבועות, מלשון שבועות(ש' קמוצה)

חג הביכורים - מקורו של השם בחובתו של עם ישראל לעלות לרגל לירושלים בחג זה ולהביא לבית המקדש מראשית **ביכורי** אדמתו – כביטוי של תודה לה'.

את הביכורים היו מביאים אך ורק מפירות שבעת המינים, שנשתבחה בהם ארץ ישראל: חיטה, שעורה, גפן, תאנה, רימון, זית ותמר. את הביכורים הביאו לירושלים ברוב עם ובחגיגות רבה.

עצרת - כשם ש"שמיני עצרת" הוא היום השמיני הנועל את חג הסוכות – כך חג השבועות הוא היום השמיני, הקשור ונלווה לשבעת ימי חג הפסח: ואכן, חיבורו אליהם הוא באמצעות שישה שבועות של ספירת העומר.

חג מתן-תורה - שם זה בא להדגיש, כי מאורע יציאת מצרים לא נועד להיות אלא הכנה למעמד הר סיני. בתפילות אנו מציינים **"חג השבועות הזה, זמן מתן תורתנו"**.

דינים ומנהגים

תפילות החג:

כל תפילות החג והקידוש ביום חג השבועות, כתפילות והקידוש של כל שלוש הרגלים, אלא שמזכיר **"את יום הזה חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו"**.

ובמוסף מזכיר את מוספי היום ואת המנחה החדשה שהקריבו בו, ואומר **וביום הבכורים**. וכן גומרים את ההלל כשאר הרגלים. - אומר "שהחינו" בקידוש היום כבשאר הרגלים.

הדלקת נרות החג:

האישה מברכת "שהחינו" עם ברכה שמברכת על הנרות קודם הדלקתם – כפי המנהג.

שמחת החג:

- מצווה לעשות שתי סעודות על בשר ויין, כבשאר הרגלים.
- נוהגים לשטוח עשבים או ענפי עצים בבתים ובבתי כנסת, לחג השבועות. ויש המעטרים את ספר התורה בפרחים.

קריאת התורה:

קוראים את סדר יתרו, **מבחדש השלישי** וכו' עד הסוף, וזה מעינינו של יום יום שהוא מתן תורתנו. מפטיר קורא בסדר פינחס **וביום הבכורים**, ומפטירין בנביא יחזקאל במעשה המרכבה, על שם שנגלה הקדוש-ברוך- הוא בהר סיני.

נוהגים שעם פתיחת ההיכל וקודם שמוציאים ספרי תורה, אומרים נוסח "כתובת נישואין" שבין שני "בני זוג", שהם כנסת ישראל והתורה.

קוראים במגילת רות בחג השבועות שהוא זמן מתן תורה, כדי ללמד שלא נתנה תורה אלא על ידי ייסורים ועוני כמו שהיה לרות כשנתגיירה.

אחר הצהרים נוהגים להתכנס בבתי כנסת לומר תהילים בציבור לפי שעצרת הוא יום פטירתו של דוד המלך.

מאכלי חלב

רבים נוהגים לאכול בחג השבועות תופני עוגה האפויה ומטוגנת בדבש, על שם: **"דבש וזלב תזות לשונך"** (שיר השירים ד)

בהרבה מקומות נוהגים לאכול בשבועות מאכלי חלב ואחר כך אוכלים בשר, לקיים ושמחת בחגך, שכן אין שמחה בלא בשר, ביום קדוש זה יום מתן תורתנו יש להתקדש ולעשות סעודה.

עושים הפסקה בברכת מזון וממתינים כשעה, פורסים מפה אחרת, עורכים את השולחן לארוחה בשרית.

רמז לדבר **"ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלוהיך"** (רמז לחג הבכורים) – **"לא תבשל"**

גדי בזלב אמו".

למה אוכלים מאכלי חלב בשבועות?

מספר טעמים לדבר אך נביא חלק מהם:

- לפי שהיום שבו משו את משה מן המים, ששי בסיון היה, ולא רצה לינוק אלא מחלב אשה

עבריה, לכן מזכירין זכותו ביום זה במאכל חלב.

- לפי שעד מתן תורה הותר להם בשר נתיחה ובהמה טמאה, עכשיו אחר נתינת התורה נצטוו

- על השחיטה ועל מאכלות אסורות ונאסרו להם כל הכלים, שאותו היום שבת היה, כי הכל מודים שבשבת נתנה התורה, והוכרחו לאכול מאכלי חלב.
- קודם שניתנה התורה לעם ישראל חששו לאכול מאכלי חלב מטעם איסור אבר מן החי שנוהג בבני נח והתא אכילתם, אנו לומדים מן התורה שמנתה בו שבח ארץ ישראל: **ארץ זבת חלב ודבש.**
- **חלב** - בגימטריה 40 כנגד ארבעים יום שעשה משה בהר סיני.

תיקון ליל שבועות

נוהגים אנו ליחד את ליל שבועות כולו ללימוד תורה, לעיון ולהגות בתורה שבכתב ובתורה שבעל-פה, שחברו יחדיו. בשל הצורך "לתקן" התנהגות אבותינו, ניתן לליל שימורים זה השם "תיקון" ליל שבועות.

יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל

יום ד' באייר, נקבע יום הזיכרון הכללי לחללי ישראל במחתרות השונות, מלחמת השחרור, במבצע קדש, במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה, במלחמת יום הכיפורים ובכל המערכות והפעולות, ביבשה בים ובאוויר. תפילות זיכרון מיוחדות נתכנו ליום זה, ואלפי המשפחות השכולות עולות להשתטח על קברי יקיריהן.

אנו מכבדים ומתייחדים עם זכר הנופלים בהדלקת נר נשמה ובדומייה כללית ובאזכרות המוניות. יום הזיכרון הוצמד ליום בו הוקמה מדינת ישראל - יום העצמאות.

יום העצמאות

הכרזת הקמתה של מדינת ישראל הייתה ביום ה' באייר תש"ח.

יום זה נקבע לדורות יום העצמאות של מדינת היהודים. יום זה הוא יום של שמחה וחגיגה, לעם ישראל. סדר התפילות ליום העצמאות מצוי בסידורים, והוא כולל תפילת "יזכור" לחללי מערכות השואה וחללי צה"ל, תפילות "מי שברך", הלל עם ברכה ותפילה מיוחדת לשלום המדינה.

כ"ח באייר יום שחרור ירושלים

ביום ד' , כ"ח באייר תשכ"ז, עת חדרו כוחותינו לעיר העתיקה בירושלים, שהייתה בידי האויב, ושחררה, על הר הבית והכותל המערבי- שריד בית המקדש- שבתוכה. כ"ח באייר, יום שחרור ירושלים, נקבע לדורות כ"יום ירושלים". יש לומר ביום זה "הלל שלם" בברכה. נוהגים ביום זה לעלות לירושלים, כזכר לעלייה-לרגל וכביטוי של הזדהות עם בירת ישראל תוך תקווה להקמת בית-המקדש.

ל"ג בעומר

יום מיוחד במינו במסגרת ספירת העומר הוא י"ח באייר, היום השלושים ושלושה לספירת העומר – ל"ג בעומר.

על-פי המסורת פסקה ביום זה המגיפה, שהפילה חללים בין תלמידי רבי עקיבא. ולכן יש מעיין שמחה ביום זה: מותר להסתפר ולהתגלח, נערכות חופות ושמחות אחרות, ובתפילות אין אומרים "תחנון" או הספד. יום ל"ג בעומר הנו גם יום הסתלקותו של אחד מענקי הרוח של עמנו, התנא רבי שמעון בר-יוחאי, שהיה מתלמידיו של רבי עקיבא.

יום הסתלקותו של צדיק הוא יום ההתעלות שלו ונקרא בשם "הילולא דרשב"י – יום שמחתו של צדיק.

ליל ל"ג בעומר הוא גם ליל המדורות המרכזית שבהן מודלקת

על ציון קברו של רשב"י – בציון שבגליל העליון.

הדלקת מדורות: "נר מצוה – ותורה אור", הרשב"י מיוחס עיקר חיבורו של ספר הזוהר, הוא ספר הקבלה היסודי ביהדות, ספר העוסק בחוכמה הנסתרת של התורה. תורה – אור.

ימי "בין המצרים"

י"ז בתמוז

שבעה עשר בתמוז הוא אחד מארבעה ימי תענית ציבור, שנקבעו לזכר חורבן בית-המקדש. יום שבעה-עשר בתמוז הוא יום מועד לפורענות בתולדות ישראל.

א. שבירת הלוחות בידי משה רבנו נוכח חטא העגל.

ב. ביום זה בטל קרבן התמיד בתקופת המצור על ירושלים, מחמת המצור לא היתה אפשרות לספק כבשים לקורבנות.

ג. ביום זה הובקעה העיר.

ד. אפוסטמוס, אחד מנציבי אנטיוכוס מלך יון, שרף ביום זה את התורה.

ה. ביום זה הועמד הצלם בהיכל.

תענית י"ז בתמוז, הצום מתחיל עם עלות השחר, ודינו כדיני שאר תעניות ציבור: איסור באכילה ושתייה.

"בין המצרים"

שלושת השבועות, שראשיתם ב-י"ז בתמוז ואחריתם בצום תשעה באב, נקראים "בין המצרים" – על-פי הפסוק במגלת "איכה": "כל-רדפיה השיגוה בין המצרים".

בימים אלה נוהגים מנהגי אבלות, וככל שמתקרבים לתשעה באב – ביטויי האבל הולכים ומחמירים.

א. מי"ז בתמוז עד ראש-חודש אב - אין מסתפרים או מתגלחים, אין יוצאים לבידור או בילוי.

ב. מראש חודש אב ועד למחרת תשעה באב – אלה "תשעת הימים", האסורים, כקודמיהם, בתספורת, בבילויים ובנישואין, אך בנוסף – אסור גם לאכול בהם בשר או לשתות יין: זכר לחורבן הבית, שבעקבותיו בטלו הקורבנות (איסור בשר) ובטל ניסוך היין על-גבי המזבח (איסור יין).

ג. השבוע בו חל תשעה באב -
בשבוע זה מוסיפים לכל האיסורים
שהזכרנו איסור נוסף: אין רוחצים
במהלכו רחיצה של תענוג , ואווירת
האבל מוחשית וכבדה יותר.
שבוע זה מתחיל בשבת, הנקראת
שבת "חזון", ובמהלכו גם נוהגים
שלא להיכנס לדירה חדשה או לרכוש
בגדים חדשים, שהם למאורעות
משמחים.

תשעה באב

יום זה – יום האבל הלאומי – מביע יותר מכול את זכר החורבן.
ראשית הגלות ופרקי הייסורים של גלויות ישראל לדורותיהם .
המשנה , במסכת "תענית", מונה חמש פורענויות, שאירעו במהלך
היום הזה.

א. הגזירה, שנגזרה על אבותינו למות במדבר בעקבות חטא
העגל – יצאה מלפני ה' ביום תשעה באב.

ב-ג. בית המקדש נחרב, גם בראשונה וגם בשנייה, בתשעה באב.

למרות שהשריפה העיקרית של ההיכל הייתה ב-י' באב, מציינים אנו את תענית תשעה באב, שכן בו החלה השריפה הגדולה. עם זאת נמנעים אנו מתספורת ומגילוח, מאכילת בשר ומשתיית יין ומעריכת חופות עד שעות אחר-הצהריים של העשרה באב, שאז הסתיימה השריפה.

בית שני נחרב על-ידי טיטוס, מצביא רומא, בתשעה באב עצמו.

ד. **"נלכדה ביתר"** – בימי מלחמת בר-כוכבא נגד הרומאים התבצר כוח יהודי, שמנה אלפי גברים, נשים וטף, במבצר ביתר – העיר נפלה בתשעה באב.

ה. **"נחרשה העיר"** – לאחר דיכוי מרד בר-כוכבא עשו שליטי רומי מאמצים עליונים, על-מנת למחות כל זכר לריבונות יהודית בארץ ישראל.

צום תשעה באב מתחיל כבר בלילה הקודם לו, ומבחינה זו הוא משתווה רק ליום הכיפורים.

בתשעה באב חלים כל העינויים, הנהוגים ביום הכיפורים: איסור אכילה ושתייה, איסור רחיצה וסיכה, איסור נעילת הסנדל ואיסור קיום יחסי אישות.

ב"ארוחת המפסקת" שלפני הצום נוהגים לאכול ביצה מבושלת – המקובלת כמאכל של אבלים, אוכלים ביחידות, בלי לזמן בצוותא, כפי שנהוג בדרך כלל.

נועלים נעלי בד או גומי מתכנסים בבית הכנסת בליל- התענית. לאחר תפילת "ערבית" יושבים על הארץ, או על שרפרפים נמוכים, ובאור קלוש קוראים את מגילת הקינות, שחיבורה מיוחס לירמיהו, נביא החורבן- **מגילת איכה**.

ט"ו באב

המשנה במסכת "תענית" אומרת, כי "לא היו ימים טובים לישראל כחמישה-עשר באב וכיום הכיפורים".

מסבירים חז"ל: יום הכיפורים מסמל את מחילת ה' לישראל על חטא העגל, בו נכשלו במדבר, כך ט"ו באב מציין כפרה של חטא: **חטא המרגלים** – אלה שנשלחו לתור את הארץ והוציאו דיבת ארץ ישראל רעה. אירועים חיובים אירעו בחמישה-עשר באב, אחד האירועים, ביום זה הובאו הרוגי העיר ביתר לקבורה. בברכת המזון נוספה ברכה רביעית, היא ברכת "הטוב והמיטיב". עד היום הזה מציינים את ט"ו באב כיום שמחה, ואין אומרים בו "תחנון" ומספד.

ברכות

ברכות מהן?

הקיץ אדם משנתו, אמר "מודה אני", נטל את ידיו, התרחץ והתלבש. עד כאן פעולות, המוכרות וידועות לכל אחד מאתנו. האם ראשי הוא עתה להושיט ידו אל המזון וללגום כוס קפה של שחרית? היהדות אומרת: המתן! חכה רגע! לפני האכילה עליך לתת שבח והודיה למי שאפשר לך את ההנאות הטבעיות והלכאורה- מובנות מאליהן: יקיצה, יכולת ראייה, כושר ההליכה, יכולת ההבנה וכל חושי הגוף והריח שבהם חוננת, ואתה מגלה אותם מחדש עם שחר. האין זה נפלא, שאתה יכול להסתייע בהם בכל בוקר מחדש? האין צורך להודות על כך?

כאן מגיע פרק "**ברכות השחר**" בסדר יומו של אדם מישראל.

ברכות, בכלל, מהן?

שלושה סוגי ברכות מצויים ביהדות:

ברכת המצוות , ברכות הנהנין וברכות השבח וההודיה.

ברכת המצוות הנה הכרת תודה לקדוש-ברוך-הוא על שבחר בנו, בעם היהודי, מכל העמים, ואפשר לנו חיים של תוכן ומשמעות רוחנית על-פי ציוויי התורה. הנוסח המקובל בברכות אלו: אשר קידשנו במצוותיו וציוונו... " וגומר.

ברכות הנהנין הן מתן שבח והודיה לבורא עולם, אשר העניק לנו מטובו והשפיע עלינו שפע רב, הן מבחינה גשמית, כגון "המוציא לחם מן הארץ" והן מבחינה רוחנית "אשר בוזר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ".

הסוג השלישי, **ברכות השבח**, כוללות את ברכות ההודיה והבקשה שתיקנו חכמים, אף כי אין בהן משום הנאה או עשיית מצווה, כגון "ברוך אתה ה' מלך מהלל בתשבחות". שלושת סוגי ברכות אלה יש לברך בשם ובמלכות, דהיינו: "ברוך אתה ה' אלוֹקֵינוּ (=שם), מלך העולם (=מלכות)".

"ברכות הנהנין"

הקדוש-ברוך-הוא, יוצר הארץ ומחוללה, מעניק לנו את טובה של הארץ ופירותיה, רק לאחר שיש הכרה מצדנו כי הוא המשפיע עליהם מטובו. מכאן החובה לברך על הנאות בטרם פעולת ההנאה עצמה. חובת הברכה לאחר פעולת ההנאה הנה מצוות "עשה", מפורשת בתורה. בדברים, פרק ח', מצאנו : "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך, על הארץ הטובה אשר נתן-לך". זהו המקור של דין ברכת המזון, שמברכים לאחר האכילה.

בהתאם למקורות אלה אין שיעור מינימלי להתחייב ב"ברכת הנהנין". ואכן, על כל הנאת אכילה ושתייה, בכל כמות שהיא, חייבים לברך "ברכת הנהנין". ואילו לגבי הברכה שלאחר האכילה משתמע מן התורה, כי רק אם אכלת לשובע ("ושבעת") – חייב אתה בברכה.

אולם התלמוד קובע, כי עם ישראל החמיר על עצמו, וגם אם אכילתו אינה עד כדי שביעה, חייבים אנו בברכת

המזון. לפי ההלכה די באכילת כמות השווה לנפח של **זית**, כדי להתחייב בברכה.

מהן "ברכות הנהנין"? –

לכל סוג של מזון יוחדה ברכה, המתאימה לו. שני מרכיבים עיקריים בסל המזונות זכו בברכה נפרדת בשל חשיבותם היתרה: על סמך פרק ק"ד בתהילים, שם צוין ה"לחם" בפסוק מיוחד ("**ולחם לבב-אנוש יסעד**"), נקבעה ברכה מיוחדת: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, **המוציא לחם מן הארץ**". ברכה זו נוהגת לגבי כל סוגי המאפה, שמרכיבים קמח ומים: מצות, לחם, חלות, פיתות, לחמניות וכד'.

באותו פרק בתהילים צוין, בפסוק נפרד, גם היין: "**ויין ישמח לבב-אנוש**", ומשום כך נקבעה אף לו ברכה מיוחדת: "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, **בורא פרי הגפן**". ברכה זו חלה על כל סוגי היינות המתוקים והחמוצים, כולל מיץ ענבים ושמפניה.

כל סוגי המאפה שאינם על טהרת הקמח והמים, אלא עשויים מביצים ומיצי פירות, או מאפה קמח ומים שנתבשלו טרם שנאפו, מברכים עליהם "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, **בורא מיני מזונות**". בקטגוריה זו יש לציין עוגות, ופלים, מציות, מיני ביסקוויטים ובורקס, אטריות וכן אורז מבושל, כלומר: האוכל מרק אטריות או מרק אורז – ולא נטל ידיו כדי לאכול לחם ולברך "**המוציא**" – חייב לברך "**בורא מיני מזונות**". על פירות האדמה, הכוללים את כל סוגי הירקות למיניהם, יש לברך "ברוך

אתה ה', אלקינו מלך העולם, **בורא פרי האדמה**".

פירות האילן קובעים ברכה לעצמם: "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, **בורא פרי העץ**". מהי ההבחנה בין שני סוגים אלה – פרי העץ ופרי האדמה? טעות בידי החושבים, כי גובה הצמח קובע את סוג הברכה. קנה-המידה האמיתי הוא גזעו של הצמח. אם מתחלף הוא – אם לאו. כלומר: אכילת פרי של

הצמח, אשר גזעו קבוע ומדי עונה מצמיח פירות, מחייבת ברכת "בורא פרי העץ", כי העץ דבר קיים הוא, גם אם נמוך הנהו – כעץ הגפן, למשל.

ואילו גידולי קרקע, שיש לזרעם בכל פעם מחדש ואין להם גזע הקבוע בקרקע – עליהם מברכים "בורא פרי האדמה". וזאת כי אם צומחים הם על שיחים גבוהים מאוד, כגון: תירס, חמניות, ואפילו הבננה.

על כל יתר המאכלים והמשקאות, שאינם מתאימים לתכונת המזון שהזכרנו לעיל, מברכים ברכה כוללת: "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, **"שהכול נהיה בדברו"**. ברכה זו כוללת פריטי מזון רבים, כגון:

בשר, דגים, ביצים, חלב ותוצרותיו, כל המשקאות הקלים והחריפים (כולל משקאות חריפים, שאינם מפרי הגפן), ממתקים, גומי-לעיסה,

שוקולדות, גלידה ושלגונים. נדגיש, כי אם לא באו בתוך הסעודה, בתוספת לחם, מברכים על כל אלה "שהכול".

ברכת **"שהכול נהיה בדברו"** מחייבת גם לגבי מיני מזון ומשקה, שסוג הברכה שלהם מוטל בספק ואין לנהנה מהם הזדמנות לברר מהי הברכה המדויקת. כדי לצאת ידי הספק יש לברך **"שהכול נהיה בדברו"**, כי בדיעבד כוללת ברכה זו הכול. אם לא למד כלל – לא יאכל, קובע התלמוד, "עד שילך אצל חכם ללמדו ברכות...".

מובן, שאם ברור לנו כי המוצר שלפנינו מקורו בגידולי קרקע, ורק ספק בדינו אם ברכתו היא **"פרי העץ"** או **"פרי האדמה"**, לא נרחיק לכת כדי ברכת **"שהכול"**, אלא נברך **"בורא פר האדמה"**, שהרי גם פירות העץ כלולים בפרייה של האדמה.

ברכת **"שהכול"** נאמרת גם לגבי פירות האדמה והאילן, המוגשים בצורת רסק או מיצים שאיבדו את צורתם המקורית. כך אדם, האוכל מרק ירקות, מברך **"שהכול"**.

כמו-כן מברכים ברכה זו כשאוכלים פרי מסוים שלא בדרך המקובלת, כלומר: פרי שזרכו להיאכל מבושל והוא נאכל חי.

כיוון שהשתנתה מתכונת אכילתו הרגילה, מברכים עליו "שהכול".

מה קודם למה?

למותר לציין כי מוצר של מאכל מסוים, המורכב משני סוגים שונים או יותר, יש לקבוע מהו המרכיב מרכזי במוצר – וקביעה זו הנה אינדיבידואלית ויחסית לכל סועד. יש לברך על המוצר שכזה בהתאם לעקרון ש"עיקר וטפל – מברכים על העיקר ופוטרים את הטפל מברכה".

מובן מאליו, כי אם מונחים לפנינו סוגי מאפה או פירות אחדים אשר ברכתם זהה, ויש בדעתנו לאכול יותר מאשר פרי אחד או מאפה אחד, אין לברך אותה ברכה עצמה על כל פרי ועל כל מאפה. לדוגמה: ברכה אחת של "בורא פרי העץ" פוטרת את כל מיני הפירות שלפנינו. דוגמה אחרת: ברכת "בורא מיני מזונות" פוטרת את כל סוגי המאפה שלפנינו.

כאן עלינו לקבוע סולם עדיפויות בין הברכות לבין עצמן, וכן בין סוגי המזון הכלולים באותה הברכה.

סולם ראשון:

בין הברכות. הראשונה בסולם היא ברכת "בורא מיני מזונות". קודמת ל"ברכת הפירות" משום שבפסוק, הדין ב"שבעת המינים" שנשתבחה בהם ארץ-ישראל, קודמים החיטה והשעורה לגפן, לתאנה והרימון. ברכת "בורא פרי העץ" קודמת לברכת "בורא פרי האדמה", כי אם ברכנו "בורא פרי האדמה", כאשר ידענו שגם פירות מוגשים לפנינו, אין אנו רשאים לברך בנפרד "בורא פרי העץ". ברכת "בורא פרי האדמה" קודמת, מאותו טעם עצמו, לברכת "שהכול נהיה בדברו" – שהרי אם ברכנו "שהכול" פטרנו את כל סוגי המזון והמשקה, ולא יהיה מקום לברכה נוספת: ולא עוד, אלא שברכות בנוסח "בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה" חשובות יותר מברכת "שהכול", כיון שהן מבוררות יותר ומוגדרות יותר.

במשקאות.

מטעם זה יש להקדים את "בורא פרי הגפן" לברכת "שהכול", כאשר מדובר

סולם שני:

בתוך הברכות. כאשר מונחים לפנינו פירות שונים שברכתם זהה, ורק ברכה אחת חייבת להיאמר, נקדים לברך על הפרי החביב עלינו ביותר. זהו העיקרון הקובע

בדיני קידמה בברכות. לדוגמה: אם מונחים על השולחן רימונים, תאנים ותמרים, ואנו מעדיפים את הרימון – נברך "בורא פרי העץ" עליו, מתוך כוונה לפטור בברכה זו גם את התאנים והתמרים. אבל אם מונחים לפנינו תפוזים ותמרים – ושניהם חביבים עלינו באותה מידה, יש לברך על פרי שהוא מ"שבעת המינים", על התמרים, ונפטור את התפוזים. גם בתוך "שבעת המינים" עצמם יש סולם עדיפויות פנימי, הנקבע בהתאם לסדר מיקומם ולסמיכותם למלה "ארץ".

לשון הפסוק: " **ארץ** חיטה ושעורה, וגפן ותאנה ורימון.

ארץ – זית שמן ודבש".

מכיוון ש"ארץ" מופיעה בפסוק פעמיים, חילקו אותו חכמים וקבעו סדר קדימויות. והסדר הסופי הוא: חיטה, זיתים, שעורה, תמרים, גפן(ענבים), תאנה ורימון.

זימון וברכת המזון

שלושה אנשים לפחות, שאכלו "כאחד" – כלומר, במקום אחד ובו-זמנית- חייבים לזמן עצמם לברכת המזון. אחד שיקרא ומיעוט רבים(שניים) – המשיכים. הקורא את ברכת המזון קורא לחבריו בקריאה "רבותי, נברך!", והמסובים האחרים עונים: "יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם".

המזמן חוזר על הפסוק וממשיך: "**ברשות מרנן ורבנן ורבותי – נברך שאכלנו משלנו**" (אם יש מניין, מוסיפים אלוקינו). והמסובים עונים "ברוך אלוקינו שאכלנו משלנו ובטובו זיינו". המזמן חוזר על משפט עצמו, ואז פותחים ב"ברכת המזון". מצוות ברכת המזון היא מצוות עשה ש"אין הזמן גרמה", אף הנשים חייבות בברכת המזון.

“ברכת המזון”

לפני ברכת המזון עלינו ליטול ידיים. נטילה זו נקראת נטילת “מים אחרונים”, להבדיל מהנטילה הקודמת לסעודה, הקרויה “מים אחרונים”. גם נטילת “המים אחרונים” חובה. ברכת המזון, היא חובת “עשה” מפורשת בתורה. מורכבת היא משלוש ברכות, שנרמזו במקרא עצמו, ומברכה רביעית, אשר נוספה אחרי חורבן בית שני לציון הבאתם לקבר ישראל של הרוגי בית”ר.

ברכה ראשונה – “ברכת הַזֶּן”.

ברכה שנייה – “ברכת הארץ”

בימי חנוכה ופורים מוסיפים “על הנסים” בברכה שנייה.

ברכה שלישית – “בִּזְמַן יְרוּשָׁלַיִם”, בברכה זו משבצים את התוספות המיוחדות לשבתות, לראשי חודשים ולימים טובים. בשבת אנו מוסיפים את תפילת “רַצָּה וְהַזְכָּלִיצָנוּ”, ואילו בראשי-חודשים, בשלושת הרגלים ובראש-השנה, מוסיפים “יעלה ויבוא”.

הברכה הרביעית – ברכת “הַטּוֹב וְהַמְיֻטִּי”.

בהמשך יש לקט של תפילות, הפותחות במלה “הרחמן”.

סיומה של ברכת המזון, במשאלה לשלום:

“עוֹשֶׂה שָׁלוֹם בְּמִרְבּוּמָיו...”

“ברכה אחרונה”

גם לגבי מאכלים ומשקאות אחרים חייבים בברכה אחרונה שלאחר האכילה, אך נוסחה מקוצרת מ“ברכת המזון”.

ה“ברכה אחרונה” היא, למעשה, תמצית של ברכת המזון על מרכיביה השונים. היא נקראת “ברכה אחת מעין שלוש” ובלשון העם, ברכת “על המחיה”.

על מזונות העשויים מחמשת מיני דגן מברכים: " ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, על המזיזה ועל הכלכלה".

על היין: " ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, על הגפן ועל פרי הגפן".
על אכילת פירות, שהם משבעת המינים, חייבים ב"ברכה אחרונה" שפתיחתה וסיומה "על העץ ועל פרי העץ".

"בורא נפשות"

על פירות שאינם מ"שבעת המינים", על המשקאות כולם (פרט ליין), וכן על יתר מוצרי המזון, שאינם מחמשת מיני דגן, יש לברך "ברכה אחרונה", האומרת:
"ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת. להחיות בהם נפש כל חי ברוך חי העולמים".

ברכות

- הנהנים מריח טוב של פירות שלא במטרה לאכול אותן, מברכים:

"ברוך אתה ה'...הנותן ריח טוב בפירות"

- אם מריחים שיח או ענף מעץ ריחני, מברכים:

"ברוך אתה ה' ... בורא עצי בשמים"

- אם מריחים ריח טוב, הנובע מעשבים ריחניים, יש לברך:

"ברוך אתה ה' ... בורא עשבי בשמים"

על כל סוגי הרחות, שמקורם לא בפרי, לא בעשבים, יש לברך ברכה כוללת:

"ברוך אתה ה' ... בורא מיני בשמים"

"שהחיינו"

ברכת "שהחיינו" נוהגת בכל אחד מחגי ישראל, אשר זמנם קבוע בלוח השנה, וכן נוהגת היא במאורעות מיוחדים לפרט. לדוגמה: אכילת פרי חדש, לבישת בגד חדש, וכו'.

"ברוך דין אמת"

כאשר נודע לנו, חלילה על פטירה, מברכים "... ברוך דין אמת"

"הגומל"

ברכת הגומל חייבת להיאמר בנוכחות של מניין, חז"ל מצאו ארבעה שחייבים בכך:

א. יורדי הים. ב. הולכי מדברות ומקומות מסוכנים. ג. חולה שנתרפא.

ד. היוצא מבית האסורים.

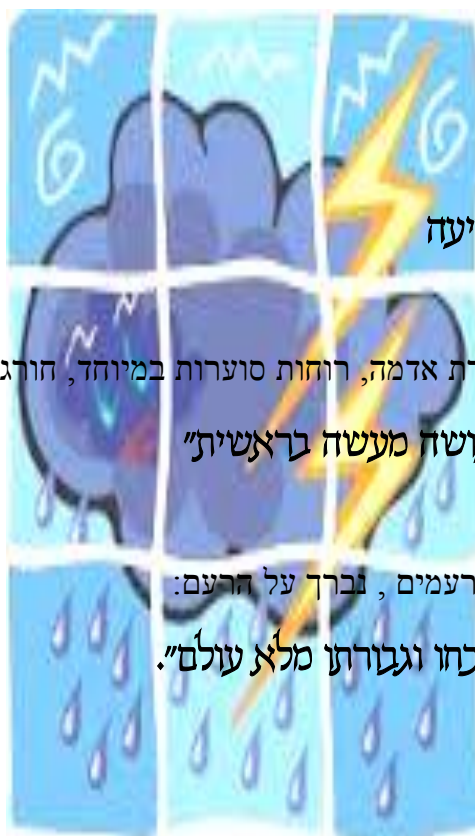
חולה שנתרפא - חולה שהייתה סכנה לחייו, ובכלל זה ילדת.

The story of Noah and his ark is in Genesis 5:29 - 10:32

"תפילת חודך"

אם אנו נוסעים מעיר לעיר ועוזבים בדרכנו מקום מיושב, עלינו להתפלל "תפילת הדרך" ברגע שמתרחקים אנו מביתו האחרונים של הישוב. אם אנו נוסעים מספר נסיעות ביום אחד, די לנו באמירת "תפילת הדרך" בפעם אחת .

ברכות ראיה ושמיעה

הרואה ברקים, רעידת אדמה, רוחות סוערות במיוחד, חורגות מן המקובל נברך:

"ברוך אתה ה'...עושה מעשה בראשית"

כאשר שומעים אנו רעמים , נברך על הרעם:

"ברוך אתה ה'...שכתו וגבורתו מלא עולם".

קשת בענן

ראינו קשת בענן נברך:

"ברוך אתה ה'...זוכר הברית, ונאמן בבריתו, וקיים במאמרו"

ברית מילה

לאחר שמונה ימים מוטלת על האב החובה הראשונה: מצוות **ברית-המילה** של הרך הנולד. אחר-כך - **פדיון הבן** (אם הוא בכור).

פעולת המילה נקראת ברית, בהיותה "אות-ברית", החתומה ומוטבעת בבשרנו, כביטוי לקשר שבין עם ישראל והקדוש- ברוך- הוא. "זאת **בריתי** אשר תשמרו ביני וביניכם, ובין זרעך אחריו: **המול** לכם כל זכר", הקדוש-ברוך-הוא מצווה את אברהם אבינו למול את בשר ערלתו שלו ואת בשר ערלתם של בני ביתו.

שלוש מצוות בתורה נקראו "אות": ברית מילה, השבת והתפילין. אולם אות ברית-המילה חשוב הוא מכולם, שכן אין הוא מוגבל ותחום בזמן

ובמקום. מיומו השמיני ואילך נושא עמו כל אדם מישראל את אות הברית ואינו נפרד ממנו עולמית. אות ששומרת על יחודו של עם ישראל.

המצווה היא למול דווקא ביום השמיני, ועל-כן דוחה ברית מילה את השבת, ואפילו את יום הכיפורים. רק במקרה של ספק כאשר התינוק נולד בין השמשות דוחים את הברית ליום ראשון. שהוא ספק היום התשיעי או העשירי להולדת התינוק. שכן אסור למול את התינוק בפחות משמונה ימים. אין לערוך ברית מילה בשבת, אם קיים ספק שאכן התינוק נולד בשבת. מצוות המילה נוהגת בכל שעות היום, מגן החמה ועד שקיעתה.

סדר המילה

ברית-המילה נערכת במעמד של עשרה אנשים, ויש לערכה בצמוד לסעודה, שהיא סעודת מצווה. הכבוד הגדול ביותר נופל בחלקו של **הסנדק**: הסנדק מחזיק את התינוק על ברכיו הצמודות בעת המילה עצמה.

ברכת המוהל קודם המילה: "**ברוך אתה ה' ... על המילה**".

אבי התינוק מברך: "**ברוך אתה ה' ... להכניסו בבריתו של אברהם אבינו**".

"**ברוך אתה ה' ... שהזיזנו וקיימנו והגיענו לאמן הזה**".

בבריתו של אברהם אבינו, משום שאברהם היה מבצע הברית הראשונה.

שתי ברכות נוספות שמברכים, אב הבן או אורח אחר: **ברוך אתה ה' ... בורא פרי הגפן**, לאחר ששתה מהיין המוכן בכוס.

והברכה השנייה: **ברוך אתה ה' ... אשר קדש ידיד**

מבטן...ברוך אתה ה' כורת הברית".

פדיון הבן

לאחר שמלאו לבן שלושים יום, חייבים אנו לפדותו מאת הכוהן. הגדרת "בכור", היא "פטר רחם", כלומר, העובר הפותח את רחם אמו.

אם האב הוא כוהן אן לוי, או שהאם היא בת-כוהן או בת לוי, אין חובת פדיון-הבן קיימת. בימינו "פודים" את הבן בחמישה מטבעות-כסף, אשר משקלם הכולל חייב להכיל לפחות **מאה ושבע-עשר** גרם כסף טהור, קיימים מטבעות מיוחדים לצורך זה. גם חמש מטבעות הקיימים בימינו כשרים לצורך זה.

סדר הפדיון

טקס הפדיון נערך במסגרת סעודת מצווה, והוא חייב להיערך במשך **שעות היום**, ולא בשעות הלילה. אלא אם-כן נולד התינוק ביום חמישי בשבוע ומלאו לו שלושים יום ביום השבת כעבור ארבעה שבועות. במקרה זה נערך הטקס במוצאי-שבת.

כיצד פודים?

האב מביא את הילד לפני הכוהן ואומר:
"זה בכורי, והוא פטר רחם לאמו הישראלית....באדם ובבהמה לי הוא".
שואל הכוהן את האב: "איזה תרצה יותר?...?
משיב האב: "חפץ אני לפדות את בני... וכו' (יש נוסח בסידור התפילה).
האב מוציא את הכסף, או את שוויו, ומתכוון לתיתו לכוהן, ותוך כדי כך מברך את "ברכת פדיון הבן":
"ברוך אתה ה' ... על פדיון הבן"

"ברוך אתה ה'... שהזיזנו וקיימנו והגיענו לאמן הזה"

הכוהן מקבל את הפדיון, ואחר-כך נותן את ידיו על התינוק ומברך "ישמך אלוקים כאפרים וכמנשה"
"יברכך ה' וישמרך, יאר ה' פניו אליך...(ברכת הכוהנים).

ואחר-כך מברך על היין.

בר-מצווה/בת-מצווה

המשנה במסכת אבות, פרק א', קובעת: "בן חמש שנים - למקרא, בן עשר - למשנה, בן שלוש-עשרה - למצוות".

כניסה לעול התורה והמצוות. אירוע זה חל במלאת לנער שלוש עשרה שנים תמימות, ואז הופך הוא "בר-מצווה". בת הופכת "בת-מצווה" במלאת לה י"ב שנים תמימות.

בן שלוש עשרת שנים, הוא בעל הגיל הצעיר ביותר, הזוכה במקרא לתואר **איש**. היות שכל מערכת המצוות והמשפטים שבתורה דנה ב**איש** או ב**אישה**, הרי שרק בגיל שלוש עשרה נקרא אדם בתואר זה, והוא מחויב אז במצוות.

במצווה הראשונה שמקיים הנער שהופך לאיש: היא "קריאת-שמע" של "ערבית".

שתי מצוות אחרות המתקשרות עם יום בר-מצווה הן: הנחת תפילין ועלייה לתורה בבית הכנסת.

הנחת תפילין:

איננה מצווה, המתחילה רק ביום בו מגיע הנער לגיל מצוות – אלא יש לחנכו לקיום המצווה זמן מה בטרם

מלאו לו שלוש-עשרה שנים. אין מנהג אחיד בנושא זה, אך מקובל כי מתחילים בהנחת התפילין כחודש ימים קודם בר-המצווה להתחיל בהנחת התפילין. עדות המזרח נוהגים להתחיל להתעטף בטלית גדול בתפילת "שחרית" כבר מגיל בר-מצווה.

עלייה לתורה

מיד לאחר מלאות לנער י"ג שנים הוא חייב "לעלות לתורה", כאחד הקרואים המבוגרים. הוא חייב להיקרא לתורה ביום שבו קוראים את התורה, סמוך ביותר ליום הולדתו: יום שני, חמישי או שבת. אז הוא מצטרף ל"מניין" של מבוגרים לכל דבר שבקדושה. יש נוהגים, שבר-המצווה עולה ביום שני או ביום חמישי, הקרובים ליום הולדתו – בנוסף לשבת הקרובה, ואז הוא עולה ל"מפטיר" וקורא את ה"הפטרה".

בתום קריאת התורה, המיועדת לבר-המצווה, מברך אביו **"ברוך שפטרני מעונשיו של זה"**, שעתה הבן עומד ברשות עצמו, והוא צריך לקחת את האחריות על עצמו. מצווה מיוחדת היא לערוך סעודה בהגיע הבן למצוות, את המצווה מקנים לסעודה זו דברי תורה, שחתן הבר-מצווה משמיע בה ב"דרשתו", הוא גם מודה להוריו על החינוך שהעניקו לו, ועליו להוכיח בדבריו שאכן הוא בגר דיו כדי להיכנס לעולה של תורה.

גם לנערה, שהגיעה לגיל מצווה, נוהגים לערוך סעודה של מצווה. מן הראוי לעשותה בחוג המשפחה וחברותיה.

מושגים כלליים

ברכה לבטלה

ברכה הנאמרת שלא לצורך, המברך ברכה זו עובר על: "לא תשא את שם ה' אלוהיך לשווא" (שמות כ' ז'), בי הוא הוציא שם שמים לשווא.

שיחחייע

ברכה שמברכים בקידוש בליל החג ולפני אכילת פרי חדש ועל קניית בית או בגד חדש, וכדומה.

תפילת הדרך

תפילה מיוחדת הנאמרת לפני יציאה לדרך שיש בה סכנה, והיא ארוכה לפחות פרסה (כ – 4 ק"מ).

מחזור

ספר תפילות מיוחד שבו מצויות תפילות ופיוטים שאומרים בחגים, על פי מחזור השנה.

שיר של יום

שיר (פרק מספר תהילים) שאמרו הלוויים בבית המקדש, בעת הקרבת קורבן התמיד של שחר. בכל יום הם אמרו פרק אחד. ביום נהוג לומר בכל יום, בסיום תפילת שחרית, את השיר המתאים לאותו יום.

ברכת העומל

ברכת הודיה לקב"ה, שמברך חולה מסוכן שנרפא, חבוש בבית האסורים שיצא לחופשי, הולך במדבר שהגיע ליישוב, הנוסע בים שהגיע ליבשה, יולדת וכל מי שניצול מסכנה ודאית. חובה לאומרה בפני עשרה, ונהוג לאומרה בעת העלייה לתורה בפני עשרה אנשים.

הגעלת כלים

הכשרת כלי מגיעולו (איסור שנבלע בו) באותה צורה בה בישלו בו, כגון: הכנסתו לכלי עם מים רותחים או ליבוננו באש, כי "כבולעו כך פולטו". הלכות אלו נלמדות ממלחמת מדין (במדבר ל"א כב'-כג'). יש להגעיל כלים כאשר:

א. כלי בשרי בלע מאכל חלבי, או להיפך או כלי כשר בלע מאכל טרף.

ב. כלי חמץ שרוצים להשתמש בו לפסח.

ג. כלי חדש שיש חשש שמרחו עליו שמן טמא כדי להבריקו.

טבילת כלים

הקונה כלי סעודה שנעשו על ידי גוי, חייב לטבול אותם במקווה לפני השימוש בהם, ולברך לפני הטבילה: "על טבילת כלי" (כלים). בטבילה זו הכלי יוצא מידי טומאת הגוי ונכנס לקדושת ישראל. לדעת רוב הפוסקים, חובה זו היא מהתורה הנלמדת ממלחמת מדין (במדבר י"א).

פרווח

מאכל שאינו חלבי ואינו בשרי, הוא נקרא גם **סתמי**. מאכל כזה מותר לאכול גם בסעודה בשרית וגם בסעודה חלבית (וכך הדין לגבי כלים, ספוג ועוד).

ביקור חולים

מצווה גדולה לבקר אדם חולה, לסייע ככל הנדרש, להתפלל להחלמתו ולברכו ברפואה שלמה.

הלנת שכר

אסור מהתורה להשהות שכר, ולא לתת אותו בזמן, למי שמגיע לו שכר תמורת עבודתו. (דברים כ"ד יד'-טו').

השבת אגדה

מצוות עשה מהתורה (דברים כ"ב א') על כל מי שמצא אבידה שיש בה סימנים – להכריז עליה להחזירה לבעליה.

חסד של אמת

חסד הנעשה עם המת בטיפול בקבורתו, ללא כל ציפייה לקבלת תמורה על כך (בראשית מ"ז, כט').

ניחום אבלים

מצווה ללכת לעודד ולחזק אבלים המתאבלים על קרוב משפחה שנפטר, ולסייע להם בכל הנדרש.

חרם ודבנו גרשום

איסורים שהטיל רבנו גרשום מאור הגולה (חי בשנים: ד' תש"כ (960) – ד' ת"ת (1040)) על בני אשכנז (חלק מהספרדים קיבלו עליהם חלק מאיסורים אלו), כגון: איסור לשאת שתי נשים, איסור פתיחת מכתב בלי רשות הכותב ואיסור גירוש אישה שלא מרצונה.

כבוד אב ואם

הדיבר החמישי בעשרת הדיברות. המקיים מצווה זו זוכה לאריכות ימים (שמות כ' יב'). חייב כל אחד לכבד את הוריו כראוי, לירא מהם, ולגמול להם על כל הטוב שעשו למענו.

בל תוסיף

"לא תוסיף עליו ולא תגרע ממצויו" (דברים י"ג א'),

1. אסור להוסיף מצוות על תרי"ג מצוות התורה.

2. אסור להוסיף בפרטי המצווה:

א. להוסיף במעשה – חמישה מינים במצות לולב, חמש פרשיות בתפילין וכו'.

ב. להוסיף בזמן – לחוג שמיני עצרת בסוכה, להוסיף ימים לחגים.

ג. להוסיף בדיבור – ברכה רביעית לברכת כוהנים.

בל תשחית

אסור מהתורה לעקור עצי מאכל או להשחית דבר שיש בו הנאה ותועלת לבני אדם (דברים כ' יט'-כ'). כן אסור לקרוע בגד, לשבור כלי או לקלקל דבר מאכל ללא צורך.

לא תסור

מצווה מהתורה לשמוע ולקיים את מצוות החכמים, שנאמר: "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" (דברים י"ז יא').

לשון הקודש

כינוי ללשון העברית בה נכתבו כתבי הקודש. השפה העברית היא שפת קדש.

תורה שבכתב

חמישה חומשי תורה שכתבם משה רבנו מפי הקב"ה. התורה נתפרשה ונתבארה על ידי חז"ל ופרשנים במשך הדורות.

תורה שבעל פה

הפירוש של התורה שבכתב, שקיבל משה רבנו מפי הקב"ה בהר סיני, אותה הוא מסר ליהושע והוא מסרה לזקנים. כך היא נמסרה מדור לדור. אי אפשר להבין את מצוות התורה לפרטיהן ללא התורה שבעל פה. תורה זו נשארה בעל פה, עד שחכמים התירו לכותבה, מחשש שמא היא תשכח מפני גזירות הרומאים ופיזור ישראל בעולם.

רש"י

מדרש

האגדה

והאגדה

תולדת חייו

שלמה יצחקי - רש"י - מפרש התורה והתלמוד. ומכונה "פרשנדתא (מפרש-הדת)

רש"י נולד בעיר [טרואה](#) (Troyes, 'טרוייש' בלשון הימים ההם) שבצפון [צרפת](#) בשנת ד'ת"ת (1039-1040) או ד'תת"א (1041-1040) ונפטר בשנת 1105.

ההערצה הרבה של [יהודי אירופה](#) לרש"י יצרה סביבו [אגדות](#) רבות, אולם מעט מאוד ידוע על תקופת ילדותו. רש"י מעיד באחד מפירושיו ל**מסכת עבודה זרה** (פרק חמישי) שאביו היה מלומד גדול. גם דודו, רבי שמעון הזקן, למד תורה מפי רבנו [גרשום מאור הגולה באשכנז](#).

לרש"י נולדו שלוש בנות. הבכורה שבהן, יוכבד, נישאה לרבי [מאיר בן שמואל](#) ומהם נולדו ארבעה נכדים: שמואל הוא [הרשב"ם](#), יעקב הוא [רבנו תם מבעלי התוספות](#), [הריב"ם](#), ושלמה, שנפטר בצעירותו. ליוכבד ובעלה נולדה בת שהייתה נשואה לרבי שמואל בן רבי שמחה, מחבר [מחזור ויטרי](#), והיא אמו של [רבי יצחק הזקן](#) מבעלי התוספות. בתו השנייה של רש"י, מרים, נישאה לרבי [יהודה בר נתן](#) (ריב"ן), ולהם נולד רבי יום-טוב. בתו השלישית נקראה רחל, ומלבד שנישאה לתלמיד חכם בשם אליעזר ונתגרשה ממנו, לא ידוע עליה דבר.

רש"י למד ב**ישיבות** מגנצא ([מיינץ](#)) וורמיזא ([וורמס](#)) שבאשכנז מגיל 20 עד הגיעו לגיל 30, ושם עוצב עולמו הרוחני. במקביל היה עליו לפרנס את אשתו ובנותיו. באותם ימים הוא לא היה

אמיד כלל. הוא למד אצל רבי [יעקב בן יקר](#), רבי [יצחק הלוי](#) ורבי [יצחק בן יהודה](#) – מתלמידי [רבנו גרשום](#).

בתום לימודיו חזר רש"י לטרוייש והשתלב מיד בחיי החברה היהודית. הוא הצטרף ל**בית הדין** בעיר והחל ל**פסוק הלכות** לכל יהודי הסביבה, אך סירב לקבל שכר על תפקיד זה. על פי הידע הרב שהוא מפגין בנוגע לגידול **גפנים** וההרחבה היתרה שהוא נוקט במקומות הקשורים להם, היו ששיערו שהתפרנס מגידול **כרמים** או ממסחר **בין**, אך לדברי ההיסטוריון הרב פרופ' **חיים סולוביצ'יק**, האקלים באזורו של רש"י לא התאים לגידול יין. ויש הסבורים כי רש"י עסק במסחר עם נוכרים.

רש"י ייסד ישיבה בטרוייש, אך גם ממנה לא קיבל שכר.

בין תלמידיו היו ר' שמעיה, ר' יצחק בר אשר הלוי, ר' נתן המכירי ואחיו ר' מנחם המכירי, ר' שמחה מויטרי, ר' שמעון, **הרשב"ם** וכן חכמים מהדור הראשון של **בעלי התוספות**.

שנותיו האחרונות היו בתקופת הרדיפות הגדולות של **מסעי הצלב**. הוא נפטר ביום **חמישי כ"ט בתמוז** בשנת **ד'תתס"ה** (1105 לספירה). מקום קבורתו נשכח במשך הדורות. בהיותו כבן עשרים עזב רש"י את ביתו ואת אשת נעוריו וגלה למקום תורה. עסק בתורה מתוך הדחק. סיפר על עצמו דברים אלה :

"בדברים אשר הגיתי לפני מלמדי, כי חסר לחם ועדי לבוש ורחיים על צוארי שמשתי לפניהם" (הפרדס לרש"י עמ' 34-49)

בהיותו כבן כ"ה הקים ישיבה בעיר מולדתו. שמו יצא לתהילה בין גדולי החכמים, ומכל ערי אשכנז וצרפת הריצו אליו גדולי הדור שאלות רבות בתלמוד. גם מוריו הרבו לשבחו ולפארו במכתביהם אליו .

ר' יצחק הלוי כתב לרש"י :

"אין הדור יתום שאתה שרוי בו וכמוך ירבו בישראל ."

רש"י היה הרב והמורה בקהלת טרוייש והגליל. תלמידים רבים נהרו לבית מדרשו של רש"י בטרוייש, וכולם ראו בו ממלא מקום חכמי לותיר ששמשו בבית מדרשו של רגמ"ה .

"שפתותיו שמרו דעת ותורה נתבקשה ונתקדשה ונדרשה מפיו, תורת אמת הייתה בפיהו, בשלום ובמישור הלך, והעמיד לעולם רגל שלישי והגדיל תורה והאדיר" (הראב"ן סי' ק"ו דף ל"ו ע"א).

פירוש רש"י

רש"י באר את המקרא והתלמוד .

פירוש רש"י עלו על כל פירוש המפרשים שחיו לפניו.

בעל צדה לדרך אמר עליו בהקדמת ספרו כי :

"לפניו לא קם כמוהו מורה דרך ומאיר נתיבות ים התלמוד בפירושו בלשון צח וקצר, ואלמלא הוא נשתכח דרך התלמוד בבלי מִישראל ."

באורי רש"י לתלמוד נודעים בשם הכללי "פירוש הקונטרס"

כתובים בשפה תלמודית ברורה וקלה, דבריו שקולים, ובדבר הזה אחד הוא ואין שני לו. מתנת אלהים נתנה לרש"י להסביר את חידות התלמוד לכל איש ואיש כפי שכלו. בפירושו למקרא רואים אותו בוחר דרך דרש מבלי להישען על פירוש הראשונים. הוא הביא בפירושו דברי אגדה, אבל הדגיש שהדרש והפשט הם שני דברים. הוא אומר בפירושו :

"הדרשה תדרוש והמקרא יתיישב עפ"י פשוטו דבר דבור על אופניו,"

או" רבותינו דרשו מה שדרשו."

בהקדמתו לשיר השירים אמר :

"אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי, מקרא אחד יוצא לכמה טעמים, וסוף דבר אין לך מקרא

יוצא מדי פשוטו ומשמעו,"

שום מפרש לא זכה להתפשט ברבים כמו שזכה פירוש רש"י. פירש"י היה הספר העברי

הראשון שהובא לדפוס .

בכל דור ודור קמו מבארים לפירוש. בהם: המזרחי לר' אליהו מזרחי, גור אריה מאת המהר"ל

מפראג, שפתי חכמים לרבי יעקב בעל הטורים, לבוש האורה לר"מ יפה .

חבורים אחרים

מלבד פירושו כתב רש"י שו"ת וסליחות, וסידר דינים ומנהגים לכל השנה כעין "מחזור."

ספרים המיוחסים לרש"י :

ספר האורה

איסור והיתר

סידור רש"י

תשובות רש"י

ספר הפרדס

אישיותו של רש"י

ענוותן, אמיץ ותקיף

אין שום דמות בעם היהודי שנכתבו עליה כל כך הרבה מחקרים ודברי תורה כמו רש"י. לדעת

כמה חוקרים, ובהם א"א אורבך, רש"י הוא אף האיש הנערץ ביותר על בני העם היהודי מאז

תקופת המקרא.

הדברים נכונים, לא רק לגבי השקפת עולמו, אלא במידה מסוימת גם להכרת דמותו. מקובל

לתאר את רש"י כאיש ענוותן, שמרן וירא הוראה החושש לחדש דבר. כך, למשל, תיאר אותו

אליעזר מאיר ליפשיץ במונוגרפיה שלו על רש"י

תמיד נרגיש שלא ידע רש"י כלל את גדולתו, כפרחים הללו אשר יעטפו את האדמה בשלל צבעיהם שלא מדעת. הוא פזר את אוצרות רוחו והשקה מתורתו לרבים, כנהר זה הנותן מימיו לכל, בלי לדעת שאי אפשר לעולם בלעדיהם. בכל גדולתו, מיראי הוראה היה כל ימיו.

חידושיו של רש"י

להלן אמנה **שבעה תחומים** בהם ניתן לראות את רש"י כחדשן ומהפכן. ארבעת הראשונים חשובים במיוחד, ושני הראשונים קשורים באופי של בית מדרשו

אופי בית המדרש (= דרכי חינוך). בית המדרש של רש"י שונה מכל בית מדרש אחר הידוע לנו במרכזי היהדות באותה עת, ואפילו מזה של רבינו גרשום מאור הגולה, וזאת משתי בחינות: הפתיחות הגדולה והעידוד ליצירה.

המרכיב החשוב ביותר בחדשנות של רש"י הוא **עידוד התלמידים ליצור**. בבית מדרשו של רש"י היתה פריחה חסרת תקדים, הן בריבוי החכמים שעסקו בכתיבה; הן בכמות הגדולה של יצירתם הספרותית; והן ברבגוניותה של היצירה. כדי לסבר את האוזן, אזכיר מקצת היצירות של תלמידי רש"י. על כמה מהן הם העידו במפורש שהוא סייע להם במלאכתם:

פירושים למקרא – ר' יוסף קרא, ר' שמעיה ורשב"ם.

פירושים לתלמוד וכתובת תוספות – ר' שמעיה, ר' מאיר בן שמואל, ר' יעקב בר' שמשון, ר' יהודה בן נתן, ר' שמואל בר' מאיר (רשב"ם)

פירושים לפיוטים – ר' יוסף קרא, ר' שמעיה, ר' יעקב בר' שמשון ור' עזריאל בר' נתן.

תשובות – ר' שמעיה, ר' עזריאל בר' נתן ור' יעקב בר' שמשון.

מונוגרפיות הלכתיות – ר' שמעיה, ר' יעקב בר' שמשון, ר' יהודה בר' אברהם, ר' שמחה מוויטרי ור' שמשון בן מנחם, עליו נאמר (בכת"י קיימברידג' 791) שכתב את סדר פסח מפי רש"י.

מחזורים (הכוללים נוסח תפילה והלכות) – ר' שמעיה, ר' יעקב בר' שמשון, ר' שמואל בר' פריגורוס ור' שמחה מוויטרי.

פירושים למדרש – ר' יוסף קרא, ר' שמעיה, ר' עזריאל בר' נתן.

דקדוק – רשב"ם (ספר "דייקות").

היסטוריה של חכמי התלמוד – ר' יעקב בר' שמשון.

אסטרונומיה ואסטרולוגיה – ר' יעקב בר' שמשון. לא היה לכך אח ורע בשום מרכז יהודי אחר.

קשה להניח שבלא עידודו המפורש של רש"י היתה היצירה הפרשנית זוכה לפריחה כה גדולה ולעיסוק כה אינטנסיבי, כבר במאה ה-11 ובראשית המאה ה-12. התלמידים של רש"י אף מזכירים אותו כמי שנשא ונתן עמהם בעת כתיבת חיבוריהם. אמנם גם בישיבות אשכנז – ובעיקר בזו של וורמייזא – יש ניצנים לדרך זו, אך אי אפשר להשוותן עם מה שנעשה בבית מדרשו של רש"י. מי שהחל במהפכה החינוכית הכפולה הזאת היה רגמ"ה בגרמניה שני דורות לפני רש"י; ואולם רק בישיבתו של רש"י הגיעה מהפכה זו לכלל מימוש מלא. היצירה הספרותית במגנצא במחצית השנייה של המאה ה-11 התרכזה כמעט כולה בכתיבת קונטרסי פירושים לתלמוד ולא בתחומים חדשים. הם העתיקו את הקונטרס שהיה בישיבה והוסיפו עליו מתורת רבותיהם ומעיונם שלהם. אך אין להשוות את מספרם לתלמידיו הפעילים והיוצרים בבית מדרשו של רש"י. את תפקידו בישיבתו ראה "המורה הגדול", רש"י, לא רק ביצירתו שלו, אלא גם בהכשרת התלמידים ללכת בעקבותיו.

רש"י פתח את כל הדלתות והחלונות של בית מדרשו לכל המרכזים היהודיים. הוא נכון היה לקבל מסורות ומורשות פרשניות מחכמי גרמניה, ספרד, ביזנטיום, פרובאנס, איטליה, וכמובן בבל וארץ-ישראל.

רש"י – בשל **הענווה הבסיסית הגדולה** שהיתה בו ובשל רדיפת האמת – לא ראה בכך כל בעיה, וקהילות צרפת הצפונית לא טענו לבכורה בזמנם. על כל פנים אין לכך מקורות. האמת קודמת לכל, ואותה שם רש"י בראש מעייניו. פן אחר של הפתיחות הוא **חופש פולמוס, ביקורתיות וחתיירה לאמת**. יש בכך השלמה לנושא הקודם. רש"י חינך את תלמידיו לחתור לאמת בכל מחיר, מבלי להסס לחלוק על רבותיהם. ואכן, אנו מוצאים אותם חולקים ביצירתם על רש"י אף בלשון תקיפה (כגון: רשב"ם).

פן נוסף של הפתיחות הוא **הקירבה הגדולה בין רש"י לתלמידיו**, היעדר כל דיסטנס, כמה שונה חבורת הלומדים בבית מדרשו של רש"י ממה שהיה מקובל בבבל ובספרד. האווירה המיוחדת בקרב **חבורת הלומדים** שישבה לפני רש"י, כפי שהיא עולה ממקורות שונים ומגוונים

ולאחרונה מכתב-יד לייפציג 1, יש בה כדי להעיד על הדרך שבה עיצב רש"י את בית מדרשו. בחבורה זו שררו יחסי קירבה גדולים בין המורה לתלמידיו ובין התלמידים לבין עצמם. הם נשאו ונתנו בחופשיות מוחלטת, חונכו לביקורתיות ולשימוש במקורות רבים ומגוונים, ובעיקר: ליצור בתחומים רבים וחדשים.

אין להתפלא שיצירת התלמידים נושאת אופי אישי כל-כך, ובה הם מרבים להזכיר את רש"י. האופי האישי, הבולט כל כך בספרות דבי רש"י, איננו מצוי ב"מעשה המכיר" שחובר באותה עת בגרמניה, דבר המסייע להנחה שהקשר האישי של התלמידים עם רבם היה הדוק יותר אצל רש"י. כך נשתמרו לנו פרטי פרטים על מעשיו והנהגותיו בתחומים רבים של החיים. "רבי" או "רבינו" בסתם הוא העומד במרכזם של החיבורים שכתבו תלמידיו של רש"י.

מה דחף את רש"י לעודד את תלמידיו ולעורר את כוחותיהם הנפשיים והאינטלקטואליים ליצירה כה אינטנסיבית, בפתיחות ובביקורתיות כה גדולות? ארבעה גורמים עיקריים לכך:

הענווה הטבעית שלו ואהבת האדם שכה אפיינוהו, תרמו לכך תרומה מכרעת. את דרכם השונה של גאוני בבל – שנמנעו בתקיפות מלעודד את תלמידיהם ליצירה – יש, ככל הנראה, לתלות בחשש מתלמידים שיורו את דבריהם ויפרסמום מבלי שהם ראויים לכך, וגם מרצון לשמור על מעמדם הבכיר כנושאי המורשה היהודית המפוארת מימי התלמוד.

מבלי משים קשר רש"י עצמו את יחסיו הקרובים עם תלמידיו ועידודם ליצירה עם ענוותנותו הגדולה. במסכת סנהדרין (מא, ע"א) מסופר שרב כהנא ורב ספרא פגשו ברמי בר חמא ושוחחו עמו על הלכות חקירת עדים. רמי בר חמא שבחם על דבריהם ואמר להם: "אי הכי אמריתו בה, טובא אמריתו בה", דהיינו: דברים טובים ומשובחים אמרתם בנושא זה. אף הם השיבו לו בדברי שבח ותודה: "אמרי ליה: מטיבותיה דמר אמרינן בה טובא". ופירש שם רש"י: "מחמת שאתה טוב וענו ומודה לנו, אנו אומרים בה הרבה". רש"י הוסיף מלה שאיננה כתובה במקור: "ענו", וזאת על פי עולמו שלו. תלמיד-חכם המדבר בנחת ובחיבה עם שומעיו, הוא המעודד להרבות בדברי חכמה.

תחושת השליחות שפיעמה בקרבו, ובעיקר על רקע המציאות הדתית והחברתית בקהילות צרפת. קהילות אלה היו בהתהוותן, רבו בהן סכסוכים חברתיים וכלכליים קשים, כפי שעולה מתשובות רש"י וחכמי אשכנז שקדמוהו. מעטים מאד היו תלמידי חכמים בעלי שיעור קומה

בקהילות אלה, והוא חש צורך עז לדאוג להפצת תורה ברבים. מכאן החלטתו לכתוב את הפירוש לתלמוד ואת הפירוש למקרא ולעודד את תלמידיו ליצור. כל מי שמתעלם מתחושת השליחות שהניעה את רש"י מאבד פן חשוב בהכרת אישיותו.

רש"י ראה את תקופתו כתקופה בה דברי תורה מכונסים בחוגים מצומצמים מדי של תלמידי חכמים, ולכן נהג כעצת הלל לפזר תורה לתלמידים ראויים, יוצרים ומחדשים, בתקווה שהם יפיצו את התורה בחוגים רחבים, וכך יגדילו תורה ויאדירו. פירושיו המקיפים לתלמוד ולמקרא עוררו גם הם לימוד פורה ביותר.

תחושתו של רש"י שיש צורך דחוף לחזק ברכיים רפות מול התעמולה הנוצרית. כוחה של הכנסייה גבר והלך בהדרגה באותה עת. עוד לפני מסע הצלב (בשנת 1096) (רבו בחברה היהודית אנשים שהמירו את דתם לנצרות).

המציאות התרבותית באירופה הנוצרית בימיו של רש"י. כוונתי לרנסאנס של המאה ה-12 שהחל באמצע המאה ה-11. מורים דגולים באירופה הנוצרית ריכזו סביבם קבוצות תלמידים קטנות ועודדו אותם להתפלמס בחופשיות ובביקורתיות.

על חלקו הגדול של רש"י בעיצוב האופי החדש של בתי המדרש בצרפת ובגרמניה עמדו כבר תלמידיו של רש"י עצמו, שכינו אותו "המורה הגדול". "בכת"י פרמא דה-רוסי 175 (=פירוש רש"י לתורה) נאמר:

ארון הקודש, קודש הקודשים, המורה הגדול, רבנו שלמה זכר צדיק לברכה, נלקח מאתנו ביום כ"ט בתמוז ד"א תתס"ה ליצירה.

אין תואר מתאים יותר לדרכו של רש"י בהוראה ובחינוך מאשר "המורה הגדול".

חכמי גרמניה וצרפת נתנו למנהג מקום חשוב בפסיקתם, ורש"י לא יצא מכלל זה. ואולם, מידת כפיפותו למנהג היתה קטנה בהרבה מזו של חכמי גרמניה בזמנו. על אף הכבוד הגדול והחיבה הגדולה שרחש רש"י למנהגים קדומים, הוא לא היסס לשנותם כאשר הם לא הלמו את העולה מהתלמוד הבבלי. אסתפק בדוגמה אחת בלבד:

חידוש מילים עבריות בידי רש"י. הוא חידש כאלף מילים בלשון העברית. מקצתן חידש לחלוטין ולמקצתן הליבש הוראה חדשה. וכבר עמד על כך יצחק אבינרי בספרו היכל רש"י.

ייתכן שכבר ר' אליעזר בן נתן (ראב"ן), (שפעל בגרמניה דור אחד אחרי רש"י, עמד על החדשנות של רש"י. הוא תיאר את פעולתו הספרותית במילים הבאות: "דברי הגאון (=רש"י) נכוחים וישרים ליודעי מדע, ושפתותיו שמרו דעת, ותורה נתבקשה ונתחדשה ונדרשה מפיו. תורת אמת היתה בפיהו, בשלום ובמישור הלך, והעמיד לעולם רגל שלישי, הגדיל תורה והאדיר" (ראב"ן, סימן קז).

חידושי הנזכרים של רש"י השאירו חותם עמוק על לימוד התורה באירופה בכלל, ובצרפת בפרט. אין לתאר את התפתחות תנועת בעלי התוספות בצרפת, בגרמניה ובאנגליה, בלא פעולתו של רש"י. הוא עיצב את לימוד התורה בעולם היהודי לדורות.

במסכת עירובין (יג, ע"ב) נאמר: "מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן? מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהם ודברי בית שמאי, ולא עוד אלא שמקדמין דברי ב"ש לדבריהן". ייתכן שהענווה היתרה של רש"י ורדיפת האמת הם שהקנו לו את הבכורה לדורות.

לנגד עיני רש"י עמדו המשימות הבאות:

1. להפיץ תורה ברבים – היהודים היו סוחרים עסוקים, עשירים, שלא היה להם זמן ללמוד, ולא היו להם פירושים כתובים שיכלו להקל על הלימוד עבור מי שאינו משקיע בו את כל זמנו.
2. לאחד את המחנה היהודי ולהשכין שלום – היו בימיו מחלוקות עצומות ויריבויות על רקע חברתי כלכלי, עד שאפילו קהילת טרואה נחלקה לשניים.
3. **הפולמוס עם הנוצרים** – בפירושים **למשלי** ו**לדניאל** יש פולמוס חריף עם הנצרות. "רש"י היה מגדולי המתפלמסים עמה. רש"י ראה בחייו הרבה **משומדים**, הרבה רדיפות, הרבה **תעמולה** אנטי-יהודית ארסית".

ענוותנותו הרבה של רש"י נראית מתוך פירושו, ובעשרות מקומות בפירושו הוא אומר על פרטים מסוימים: "לא ידעתי".

ייחוס

לייחוסו של רש"י ערך מיוחד בתחום הייחוס היהודי. רבים הם המחפשים את ייחוסם לדוד המלך, והמסורת מייחסת את המוצא מדוד לכמה אנשים ובהם רש"י. אדם נוסף שמיוחס לו מוצא זה הוא המהר"ל מפראג, וכן ישנן מספר משפחות ממוצא ספרדי, כגון משפחת אברבנאל ומשפחת דיין מחאלב, המתגאות בייחוס זה.

המסורת מייחסת את ההשתלשלות מדוד לרש"י באופן הבא: רש"י הוא נכדו של ר' אליקים, שהוא דור 31 מרבי יוחנן הסנדלר, שהיה דור רביעי מרבן גמליאל הזקן, בן שמעון הנשיא, בן הלל הזקן, מבני שפטיה בן דוד מלך ישראל.

אין לדעת עד כמה מבוססת מסורת זו על אמת היסטורית ועד כמה היא משאלת לב. המקור הידוע לייחוס זה הוא מגילת יוחסין עתיקה שנותרה בידי בני משפחת לוריא, ויש חוקרים המראים כי רב בה הזיוף על האמת (וזאת ככל שמדובר בדורות שלאחר רש"י). רבים הם רבני אשכנז בכל התקופות המונים את ייחוסם מרש"י, ויש להניח כי כיום מונים צאצאיו מאות אלפי אנשים ואולי יותר.

שם המשפחה "טרייוויש" ונגזרותיו כגון "טרויש", "דרייפוס" ועוד הוא סימן למוצא משפחתי הקרוב לרש"י, שכן מקורו בעיירת מוצאו של רש"י, טרואה שבצרפת.

אגדות

מעשי אגדה רבים סופרו על חייו ופטירתו. אחד מהם מספר שכאשר עסק בפירושו למסכת מכות, הגיע לדף י"ט, והספיק לכתוב את המילה "טהור" ואז יצאה נשמתו בטהרה. עוד אגדה מספרת שבשעת פטירתו יצאה בת קול ואמרה: "עתידיהם כל ישראל להיות בניך".

על פי האגדה, היו הוריו של רש"י חשוכי פרי בטן שנים רבות. אביו של רש"י היה סוחר באבנים טובות, וברשותו הייתה אבן טובה אשר הייתה חסרה למלך עבור העבודה הזרה שלו. אביו של רש"י הסתכן במוות והשליך את האבן הטובה - בה היה גלום כל רכושו, כמו גם הבטחה לעושר

רב - מעבר לסיפון האניה, והראה עצמו בוכה על אובדנה. המלך פטר אותו, ועל המעשה הזה, על פי האגדה, נגלה לו **אליהו הנביא** והבטיח לו פרי בטן "שיאיר את עיניהם של ישראל". ואכן רש"י נולד להוריו לעת זקנותם. מסופר גם שאמו ההרה של רש"י הלכה ברחוב **בוורמייזא**, ופרש **נוצרי** שדהר על סוסו כמעט פגע בה. האם פנתה אל הקיר שבשולי הרחוב ונלחצה אליו, ובקיר נוצר שקע, שבו הסתתרה (ועל הסיפור כתב **שאול טשרניחובסקי** את הבלדה "קיר הפלא אשר בוורמייזה"), אך ככל הנראה אין לכך בסיס היסטורי. בעיר **וורמס** שבגרמניה מצוי עד היום בית המדרש על שם רש"י שבו לפי המסורת למד וכתב את פירושו לתורה, אך המקום נבנה מאות שנים לאחר מותו. במקום נמצאים גם בית הכנסת (משוחזר בחלקו) שבו התפלל, המקווה שבו טבל, וגם החומה שלבנה ממנה הרגה על פי האגדה את סוסו השלישי של גוטפריד מבוין שרש"י הבטיח לו שיחזור ממסעי הצלב עם שניים בלבד.

פירושו לתנ"ך

פירוש רש"י לתורה

ספר חמשה חומשי תורה עם פירוש רש"י למקרא שנדפס באמסטרדם בשנת 1749. ניתן להבחין במחיקות בדיו כהה המסתירים חלק מפירושו מטעמי **צנזורה נוצרית**.

רש"י פירש כמעט את כל התנ"ך כולו: פירושו על המקרא הוא הפירוש הפשטי ביותר מביניהם. עם זאת, כשני שלישי מפירוש רש"י למקרא מבוסס על **מדרשי חז"ל**, ועיקר מלאכתו הייתה בסינון הדברים המתאימים לפשוטו של מקרא או המוסיפים תוספות נחוצות, ובניסוחם בדרך קצרה.

שילוב המדרש בפירוש המקרא, במקום ובמידה הנחוצה ללומד, מאפשר גם הבנת המקור המקראי ליסודות הלכתיים ולמדרשים (פעמים תוך ניתוח דיוק **לשון המקרא**). לפי האגדה

המובאת על ידי רבי חיים יוסף דוד אזולאי ("החיד"א"), רש"י ישב 613 תעניות, כנגד 613 מצוות, לפני שכתב את חיבורו על המקרא.

פירושיו על הנביאים והכתובים הם פשטניים, אך נוטים עוד יותר למדרש.

דרכו של רש"י בפירושו לתורה

בניגוד לרמב"ן ולרבי אברהם אבן עזרא, לא כתב רש"י הקדמה לפירושו, שבה יפרש את דרכו הפרשנית. אך הערה המבהירה את הקו שהנחה אותו בפירושו מופיעה בדרך אגב בתחילת ספר בראשית: "יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה ובשאר מדרשות, ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו." כלומר, אין עניינו של רש"י להביא בפירושו אגדות ומדרשים, אלא ליישב קשיים המתעוררים בפסוקים. כאשר מצטט רש"י את דברי המדרש, לפי עדותו, חזקה עליו שקושי בפסוק הביא אותו לסטות מדרך הפשט והקיצור. ועל דרך זו בנויה שיטת הלימוד של פרשני רש"י כמו נחמה ליבוביץ', לנסות לחקור ולהבין לעומק את פירושו של רש"י תוך כדי ירידה לעומקה של כל מילה ומילה בפירושו

פירושו לתלמוד

פירוש רש"י לתלמוד הוא הפירוש הידוע ביותר על התלמוד בבלי, משמש כפירוש לכל לומד, וכנדבך חשוב ובעל משקל נכבד בקרב פוסקי ההלכה.

רש"י הוא המפרש העיקרי של מסכתות התלמוד הבבלי, אך ישנן מעט מסכתות שלא פירש או שפירושו לא הגיעו אלינו, ומעט מסכתות שפירש רק את מקצתן.

פירוש רש"י על התלמוד (בדומה לפירושו על התנ"ך) מתאפיין בלשון קצרה, ברורה ומדויקת, הטומנת בחובה דרך מיוחדת בהבנת הגמרא. אופי הפירוש הוא הסבר התלמוד על ידי התלמוד עצמו. רש"י כמעט ואינו מביא מקבילות לדבריו מחיבורים אחרים: התלמוד הירושלמי,

מדרשים ותרגומי התנ"ך. פירוש של רש"י לתלמוד הוא מקומי, ואיננו מנסה ליצור אחידות ולתרץ סתירות ממסכתות אחרות, כפי שעושים התוספות.

כתבים נוספים

רש"י שלח ידו גם במלאכת הפיוט, וחיבר מספר קינות על מסע הצלב שנערכו בימי חייו. חלק מהפיוטים שכתב נוהגים לומר האשכנזים בסליחות.

לדעת החוקרים "פירוש רש"י" לבראשית רבה לא נכתב על ידי רש"י, אלא על ידי חכם שחי כנראה קרוב לזמנו של רש"י בדרום איטליה.

רש"י כפוסק

רש"י נודע כפוסק מפורסם, ונשלחו אליו שאלות הלכתיות מרחבי אירופה. תשובותיו הובאו בספרות ההלכה המיוחסת לבית מדרשו (ספרי דבי רש"י), כגון מחזור ויטרי, ספר האורה, איסור והיתר לרש"י ועוד, וקובצו על ידי ש' אלפנבין בספר "תשובות רש"י". על ספר זה נמתחה ביקורת רבה, שכן הוא כולל גם תשובות שאינן של רש"י, וייחוסיו של אלפנבין, כמו גם קביעת הנוסח, אינם תמיד מדויקים. מעבר לכך, גם בפירושו לתלמוד כתב רש"י מדי פעם פסקים, אם כי אין זו דרכו הרגילה. כמה פוסקים כתבו שאין ללמוד הלכה מרש"י - אך דברים אלה מוסבים רק לפירושים סתמיים של רש"י, שלא תמיד באו לפרש על פי ההלכה הפסוקה, ולא לפסקים מפורשים של רש"י, הכלולים בפירושו.

כתב רש"י

פפסנטלכיטחזהדגבא

הדפסה ראשונה הידועה לנו של פירוש רש"י לתורה נוצרה בשנת 1475 (ה'רל"ה), ברג'ו די קלבריה שבאיטליה. במהדורה זו הודפס פירוש רש"י בכתב הרהוט היהודי-ספרדי, על מנת להבדילו מגוף הטקסט המקראי שהודפס באותיות עבריות מרובעות. בעקבות כך מכונה כתב

זה כיום "כתב רש"י", אך למעשה זהו הכתב הקורסיבי (הרהוט) שהיה נהוג בספרד בימי הביניים.

תפילין של רש"י

יש ארבע שיטות מרכזיות לסידור הפרשיות בתוך התפילין. השיטה הנפוצה והמקובלת ביותר מכונה בטרמינולוגיה ההלכתית 'שיטת רש"י' (ראו [סדר הפרשיות בתפילין](#)).

בשולחן ערוך נפסק שחובה להניח תפילין של רש"י, כיון שכך הוא מנהג העולם. כך אכן נוהגים, ובכל קהילות ישראל מניחים תפילין של רש"י. לאחר מכן יש המניחים עוד זוגות תפילין לפי השיטות האחרות.

העתק בית המדרש על שם רש"י, בבית התפוצות

רבי משה בן מימון

גדול הפוסקים וההוגים בעם ישראל. חיבר את "פירוש המשנה", "משנה תורה" ו"מורה נבוכים". 1135 – 1204

דיוקנו הנפוץ של הרמב"ם, המבוסס על תמונה, ככל הנראה דמיונית, מן המאה ה-18

תאריך לידה 1135, קורדובה, חליפות קורדובה) כיום ספרד

תאריך פטירה 13 בדצמבר, 1204 פוסטאט (קהיר העתיקה), מצרים

נושאים שבהם עסק הלכה, תאולוגיה, אסטרונמיה, מטאפיזיקה, אתיקה, רפואה

משפחת רמב"ם ברחה מספרד בגלל רדיפות המוסלמים. נדדה לצפון אפריקה, וירדה למצרים. רמב"ם כתב את "אגרת השמד" ו"מאמר קידוש ה'" ו"ב"ו הורה ליהודים כיצד עליהם לנהוג בשעת השמד. אחיו הצעיר דוד פרנס את המשפחה. הוא טבע בים הודו עם כל רכושו ורמב"ם שנשאר בחוסר כל, החל להתפרנס מרפואה, ושמש כרופא האישי של השולטן. כתב פירוש למשנה, ספר המצוות, "משנה תורה", "מורה נבוכים", מילות הגיון וספרי רפואה. ספריו.

רבי **משה בן מימון** (מכונה גם **בראשי תיבות - הרמב"ם**, בערבית מוכר כ**מוסא בן מימון**; ובלשונות אירופה כ**מיימונידס**; נולד בשנת 1135, בקורדובה, ספרד - נפטר ב-13 בדצמבר 1204, כ' בטבת ד'תתקס"ה, בפוסטאט, מצרים), מגדולי הפוסקים בכל הדורות, מחשובי הפילוסופים בימי הביניים, איש אשכולות, מדען, רופא, חוקר ומנהיג. אחד האישים החשובים והנערצים ביותר ביהדות: עליו נאמר "ממשה עד משה לא קם כמשה". והוכתר בכינוי "הנשר הגדול". הרמב"ם החזיק במשנה רציונליסטית מובהקת שבאה לידי ביטוי בכתביו. הוא הוכר כפילוסוף ורופא גם בתרבות הערבית והאירופית.

לידתו

הרמב"ם נולד **בחליפות קורדובה**, כיום **ספרד**. על תאריך הולדתו קיימות עדויות סותרות. בסוף **פירושו למשנה** כתב הרמב"ם: "אני משה בר מימון הדיין... התחלתי לחבר פירוש זה הספר ואני בן שלוש ועשרים שנה והשלמתיו במצרים ואני בן שלושים שנה שהיא שנת ט' וע' **לשטרות**". כוונתו שסיים בשנת א'תע"ט **למניין השטרות**, המקבילה לשנת ד'תתקכ"ח ליצירה (1168). אם נולד שלושים שנה לפני סיום כתיבת הספר, הרי שנולד בשנת ד'תתצ"ח (1138). לעומת זאת, באיגרת המיוחסת לנכדו של הרמב"ם, רבי **דוד הנגיד**, נכתב שהרמב"ם נולד כ-3 שנים קודם לכן, בי"ד בניסן ד'תתצ"ה (1135). אמנם, האותיות ה' וח' ב**אלפבית** קרובות מאוד בצורתן, וייתכן שמדובר בפליטת קולמוס או בטעות העתקה באיגרת. משום כך, נהוג כיום על פי רוב לשלב את התאריכים תחת הקביעה שהרמב"ם נולד בערב פסח, י"ד בניסן ד'תתצ"ח¹ 1138 בעיר **קורדובה** שב**ספרד**, שבה שימש אביו, רבי **מימון הדיין**, כדיין הקהילה.

שמו ומוצאו

משפחתו של הרמב"ם נקראה בשם משפחת 'בן עובדיה' (בערבית: 'אבן עבד אללה'), על שם אבי המשפחה הראשון ברשימות היחס של הרמב"ם, ר' עובדיה דיין קורדובה. יש הממשיכים את שושלת היוחסין של הרמב"ם עד רבי **יהודה הנשיא**, חותם ה**משנה**, המתייחס לזרעו של **דוד המלך**.

קורות חייו בצעירותו

את חינוכו והשכלתו רכש הרמב"ם מאביו רבי **מימון הדיין**, שהשפיע רבות על הגותו, וממורו המובהק¹ של רבי מימון - **רבי יוסף אבן מיגאש**, אשר שימש כדיין בקורדובה והעיד עליו הרמב"ם: "כי לב האיש ההוא בתלמוד מבעית למי שיסתכל בדבריו ועומק שכלו בעיון עד אשר כמעט נאמר בו 'וכמוהו לא היה לפניו מלך' במנהגו ובדרכו". הרמב"ם ראה עצמו גם כתלמידו של רבו של הר"י מיגאש - **רבי יצחק אלפסי**, הרי"ף. חרף הערצתו לרבותיו, הרגש הותך בכור ההתבוננות השכלית והוא לא נשא להם פנים ולימים לא היסס מלבקרם.

הצמאון של הרמב"ם לחכמה, יצרה חברות בינו לבין בנו של **אבן אפלח האישבילי**, חכם מוסלמי, והם למדו יחד **מתמטיקה**, **רפואה** ו**פילוסופיה**. יחד עם לימודים אלה שקד הרמב"ם על **לימוד התורה**, הגה יומם ולילה בכתבי הקודש, בתלמוד, ובגאונים, ותוך זמן קצר יצא לו שם של עילוי נפלא שלא נראה כמוהו.

בשנת **1148**, כשהיה הרמב"ם בן עשר, נאלצה משפחתו לעזוב את קורדובה שבספרד בעקבות פלישתם של האל-מווידון מצפון אפריקה ורדיפתם את יהודי האזור.

לאחר מסע נדודים שארך כעשר שנים, ניסתה המשפחה להתיישב בעיר **פס** שבמרוקו, אך גם שם לא האריכו ימי שלוותם, וכעבור חמש שנים נאלצו לעזוב את העיר, עקב הקנאות המוסלמית שהלכה וגברה, והפיכתה של מרוקו למקום סכנה עבור היהודים. מסורות מוסלמיות, השנויות במחלוקת בין החוקרים, אף מספרות כי הרמב"ם אולץ להתאסלם למראית עין באותה התקופה מחמת גזרותיו של הח'ליף עבד אלמאמן ששלט בשנים 1130-1163; ההיסטוריון הערבי **אבן אלקפטי** (1172-1248), שהיה חברו הקרוב של יוסף בן שמעון, תלמידו המובהק של הרמב"ם, מתאר כי במהלך אותם גזרות חי הרמב"ם כאנוס וקיים מצוות אסלאם מסוימות, כקריאת הקוראן והתפילה, עד שהתאפשר לו לצאת למצרים ולחזור ליהדותו בגלוי. גם **אבן אבי אַצִיבִיעה** מספר ש"הראיס מוסי התאסלם במגרב, שינן קוראן ועסק בפֶקָה".

ב**פאס** ככל הנראה כתב הרמב"ם את **איגרת השמד**, העוסקת בתגובה היהודית הראויה לתופעת השמד במרוקו ובספרד.

העלייה לארץ ישראל

בשנת 1165 הפליגו הרמב"ם ומשפחתו מסבתה (מרוקו הספרדית של היום), אל עכו שבארץ ישראל, בה התיישבו. הקהילה היהודית בעכו הייתה בימים ההם מהגדולות בארץ ישראל, וקיבלה בכבוד רב את משפחת הרמב"ם. רב העיר עכו, רבי יפת בן רבי אליהו, התקשר בקשרי ידידות עם הרמב"ם, ידידות שנמשכה גם לאחר שנים באמצעות קשרי מכתבים, ולבסוף על ידי מינויו של רבי יפת כאחד הדיינים בקהילת אלכסנדריה, שהייתה תחת מרותו של הרמב"ם כראש רבני מצרים. חמישה חדשים לאחר העלייה לארץ ביקרו הרמב"ם, אביו ורבי יפת בירושלים, שהו שם שלושה ימים והתפללו בהר הבית. משם הם נסעו לחברון, והתפללו במערת המכפלה.

את ביקורו בארץ מתאר הרמב"ם כך:

”בליל אחד בשבת בארבעה ימים לחודש אייר נכנסתי לים, וביום שבת, עשירי לאייר שנת תתקכ"ה עמד עלינו נחשול שבים לטבענו והיה זעף גדול בים, ונדרתי עלי: שני ימים אלו אצום בהם ואתענה בהם.. ואצווה על בני לעשות כן עד סוף כל הדורות, ויתנו צדקה כפי כוחם... בליל אחד בשבת, ג' ימים לירח סיוון, יצאתי מן הים בשלום ובאתי לעכו ונצלתי מן השמד והגענו לארץ ישראל. יום זה נדרתי שיהיה יום ששון ושמחה... וביום שלישי בשבת, ד' חשוון, יצאנו מעכו לעלות לירושלים תחת סכנה, ונכנסתי לבית הגדול והקדוש והתפללתי בו. ובאחד בשבת, ט' בחודש חשוון יצאתי מירושלים לחברון, לנשק קברי אבותי במערה... ושני ימים אלו... נדרתי שיהיו יום טוב ותפילה ושמחה לה' לאכילה ולשתייה... וכשם שזכיתי וראיתי בחורבנה כך אזכה אני וכל ישראל לראות בנחמתה, אמן.

“

—[ספר חרדים](#), מצוות התשובה, פרק ג'

מרכז חיינו במצרים

בית הרמב"ם במרוקו

כעבור חמישה חודשים ירדה המשפחה והשתקעה במצרים, בשל הקושי להיאחז בארץ ישראל עקב הכיבוש הצלבני ומיעוט הפרנסה. תחילה התגוררה המשפחה באלכסנדריה, וכעבור שנים ספורות עקרה לפוסטאט, קהיר העתיקה. שם נשא הרמב"ם את בתו של ר' מישאל הלוי בן ר' ישעיהו החסיד הלוי אלתקא, חתנו של רבי דוסא בן יעקב, ושם גם נולד בנו היחיד, אברהם (1186 - 1238). כתבי יד רבים של הרמב"ם נתגלו בגניזה הקהירית שבפוסטאט. במצרים הוא אף הוכתר פעמיים במשרה "ראיס אל-יהוד" (=ראש היהודים) של יהודי מצרים, הפעם הראשונה עם הגעתו, והפעם השנייה בערוב ימיו, בשנים 1196–1204.

הרמב"ם שימש כמנהיג הדתי של קהילת קהיר, ובמשך שנים רבות התפרנס מהשקעת כספיו בידי אחיו, דוד, שהיה בעל ספינה וסחר באבנים יקרות; אך לאחר שנספה האח בטביעת ספינתו בשנת 1177 לערך, דבר שגרם לרמב"ם לאבל כבד וכתוצאה מכך נפל למשכב במשך שנה שלמה, נאלץ הרמב"ם להתפרנס מיגיע כפיו, והפך לאחד מטובי הרופאים בקהיר. את ידיעותיו הרפואיות שאב הרמב"ם מהספרות היוונית הקדומה, בעיקר מכתבי הרופא והסופר קלאודיוס גלנוס.

בשל מומחיותו הרבה ברפואה, החל הרמב"ם בשנת 1185 לשמש כרופא של הווזיר אל-אלפצ'ל, המשנה למלך, ומאוחר יותר אף של אלפאצ'ל בנו של המלך צלאח א-דין. כתוצאה מכך בילה חלק ניכר מזמנו בארמון המלוכה. סיפורים עממיים רבים עוסקים בתקופה זו בחיי

הרמב"ם, וברקעם נמצאים תככי החצר וקנאת השרים המוסלמים ברופא היהודי המצליח. על פי ההיסטוריון הערבי אל קיתי, סירב הרמב"ם לקבל תפקיד דומה שהוצע לו על ידי "מלך הפרנקים באשקלון", ריצ'רד הראשון, מלך אנגליה.

מלבד עבודתו בחצר המלך, העניק הרמב"ם מזור להמונים שצבאו על דלתותיו, יהודים ונכרים כאחד. המשורר הערבי אל-סעיד אבן סינא אלמולך כתב עליו: "גלנוס ריפא את הגוף/ והרמב"ם גוף ונפש./ ידיעותיו קנו לו שם כרופא הדור/ הוא ידע לשכך את כאב הבערות/ לו באה הלבנה לידיו/ היה מרפא את כתמי פניה..."

השיטה שאומצה על ידי הרמב"ם בטיפולו המקצועיים הייתה להתחיל עם טיפול פשוט, תוך שהוא משתדל לרפא על ידי תוכנית תזונה שנקבעה עוד לפני מתן תרופות. במכתב שמיען לתלמידו החביב יוסף אבן עקנין, שלמענו חיבר את מורה נבוכים, כותב הרמב"ם: "הנך יודע כמה קשה המקצוע הזה עבור מי שפועל במדויק ולפי המצפון, ועבור מי שקובע רק את אשר הוא יכול לתמוך בטיעון או בסמכות". במכתב נוסף, שהופנה אל שמואל אבן תיבון, הוא מתאר את תפקידו המקצועי המפרך, שמעסיקה אותו כל היום ולעיתים קרובות בחלק גדול של הלילה.

עם זאת, במקביל לעבודתו הרפואית, אפשרה לו שקידתו הגאונית והבלתי נלאית להפיק יצירות מונומטליות, וכן לשמש כפוסק ומנהיג לקהילה היהודית. שמו יצא למרחוק ונשלחו אליו שאלות רבות בהלכה ובאמונה מכלל יהדות התפוצות. אחת הקהילות שעמדה עמו בקשר רציף הייתה יהדות תימן, שקיבלה על עצמה את הרמב"ם כפוסק וכמנהיג. בעקבות הפרעות הקשות שנערכו בתימן, כתב הרמב"ם את איגרתו המפורסמת אגרת תימן, בה הוא מדריך אותם בעקרונות האמונה. חלקם של יהודי תימן העריצו את הרמב"ם הערצה עזה ועל פי עדותו של הרמב"ן. אף הוסיפו לנוסח הקדיש את שמו של הרמב"ם: "בחיכון וביומיכון ובחיי דרבנא משה בן מימון"

מתחם קבר הרמב"ם בטבריה

מותו ולאחר מותו

– קבר הרמב"ם

הרמב"ם נפטר ב**פוסטאט** (קהיר העתיקה) שב**מצרים** ב**ל' בטבת ד'תתקס"ה** (13 בדצמבר 1204) בגיל 66. המסורת אומרת שלפי דרישתו המפורשת "אל נא תקברוני במצרים" הועברה גופתו ממצרים ל**טבריה** ובה אכן עומד ציון שמקובל כמקום קבורתו. בחלקה זו קבורים אף **השל"ה הקדוש** ורבן **יוחנן בן זכאי**. רבים הם הבאים לעלות על קברי גדולי היהדות הטמונים שם, אף שהדבר מנוגד לקריאתו "לא יפנה אדם לבקר הקברות".

בשנת 2009 נחנך בסמוך לקברו של הרמב"ם מרכז מבקרים חדש, **מרכז מורשת הרמב"ם**, המציג את פועלו.

כתבי הרמב"ם - רבי משה בן מימון	
כתבים בענייני הלכה	פירוש המשנה • ספר המצוות • משנה תורה • תשובות הרמב"ם
כתבים פילוסופיים	מילות הגיון • מורה נבוכים
הקדמות לפירוש המשנה	הקדמה לפירוש המשנה • הקדמה לפרק חלק • הקדמה למסכת אבות - "שמונה פרקים"
איגרות	איגרת השמד • איגרת תימן • איגרת תחיית המתים
כתבים רפואיים	פרקי משה • קיצורי גלינוס • על שמות הרפואות • תשובות רפואיות

מקום נכבד תופסים ספרי הרמב"ם וכתביו בספרות התורנית. הרמב"ם היה האדריכל הגדול של ההלכה היהודית לדורותיה ואמן התמצות והסדרנות. הוא הרבה להשתמש בעט הסופר אשר בידו וכתביו המרובים עוסקים בענפים שונים: ביאורים לדברי חז"ל, פסקי הלכה, פילוסופיה, רפואה, תשובות ואגרות לקהילות יהודיות שונות ועוד.

פירוש המשנה

בגיל 23 (בשנת ד'תתקכ"א, 1161), בהיותו במרוקו, החל הרמב"ם בחיבור פירושו למשנה, שכונה על ידי תלמידיו כתב אל-סראג (בערבית: "ספר המאור"). החיבור הוא פירוש מקיף ובהיר על כל מסכתות המשנה.

פירוש המשנה נכתב בערבית-יהודית, במשך שנות נדודיו של הרמב"ם, ונחתם במצרים בשנת 1168 (ד'תתקכ"ח).

משנה תורה

תפארת גדולתו, וגולת הכותרת של הגותו ההלכתית היא יצירתו המונומנטלית **משנה תורה** או כפי שנקראה בפי הרבים שהתקשו לקבל את נועזות השם "משנה תורה" כשני לתורה ובחרו בשם: **היד החזקה** (על שם י"ד, 14, הספרים שבחיבור). עוד בזמן חיבורו של פירוש המשנה, החל בכתיבת **ספר המצוות** (בערבית) כמפתח ותוכנית לחיבור המתוכנן. בספר זה מנה הרמב"ם באריכות ארבעה עשר שורשים המבארים איזו מצווה ראויה להימנות במניין **תרי"ג המצוות**, ועל פיהם ביסס את "היד החזקה".

השם שבחר הרמב"ם לספרו - "משנה תורה" - מתבאר בדבריו בהקדמתו לספר:

” לפיכך קראתי שם חיבור זה **משנה תורה**, 'לפי שאדם קורא בתורה שבכתב תחילה, ואחר כך קורא בזה ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה, ואינו צריך לקרות ספר אחר

ביניהם

מורה נבוכים

כתב יד תימני של מורה נבוכים, מהמאות ה-14-13

ציון דרך משמעותי ביותר הוא ספרו **הפילוסופי-הדתי הידוע מורה נבוכים** (בערבית: "דלאלת אל-חאירין"), שהפך ל**נכס צאן ברזל** של הפילוסופיה היהודית.

איגרות הרמב"ם

כתב יד של כתבי הרמב"ם בערבית-יהודית באותיות עבריות

איגרות הרמב"ם הוא שם כולל לשורה ארוכה של איגרות ומכתבים ששלח הרמב"ם לאישים וקהילות שונות מימי בחרותו ועד לשנותיו האחרונות. המדובר באיגרות ומאמרים העוסקים בנושאים מחשבתיים-אמוניים וכן בנושאים אישיים או ציבוריים אחרים; מאות ה**תשובות** שהשיב הרמב"ם לשאלות ה**לכתיות**, מכונסות תחת השם "**תשובות הרמב"ם**", או שו"ת "פאר הדור".

באיגרות המפורסמות שיועדו לציבור הרחב נכללות "**איגרת השמד**", "**איגרת תימן**", "**איגרת תחיית המתים**", ועוד. כמו כן, בקובצי האיגרות הללו ניתן למצוא גם תכתובות בין הרמב"ם לבין אישים בני תקופתו מכל רחבי העולם היהודי. מטבע הדברים, שמות האיגרות הללו לא ניתנו להן על ידי כותבן אלא הוענקו להן על ידי מעתיקים, מתרגמים ומדפיסים מאוחרים יותר. חלק מהשמות המקובלים כוללים רק את שם המכותב וחלקם רומז גם לתוכנה של האיגרת. כמו כן, יש כי לאיגרת אחת ניתנו במהלך הדורות שמות שונים.

מרבית האיגרות נכתבו במקורן ב**ערבית יהודית**, שפת הדיבור והכתיבה של הרמב"ם, אך חלק מהן נכתבו ב**עברית** במקורן, או בשילוב של שתי השפות.

ספרי רפואה

הרמב"ם, שנודע כרופא מומחה ומפורסם, כתב ספרות עניפה במדע ה**רפואה**. בספריו דן הרמב"ם במגוון רחב של בעיות רפואיות: **אסטמה**, **אלרגיה**, **טוקסיקולוגיה**, **סוכרת**, **רפואה מונעת**, **מיניות** ועוד. ספריו מבוססים על ניסיונו העשיר ברפואה, על ספרי קודמיו ואף על חכמי

התלמוד. עם זאת, באותם מקומות שחז"ל תלו **תסמינים** מסוימים ב**שדים** ורוחות, משמיט הרמב"ם את דבריהם. ספריו הפכו לאבן יסוד בלימודי הרפואה בדורות שלאחריו.

בין המלצותיו הרפואיות של הרמב"ם ישנן רבות המקובלות עד ימינו: הצורך ב**התעמלות**, אכילה מסודרת ומתונה, הקפדה על **שינה** מספקת ועל **היגיינה** אישית, ועוד.

הרמב"ם כתב אחד עשר ספרי רפואה בשפה הערבית. חלקם תורגמו ל**עברית** (שהו"ל במהדורת זיסמן מונטנר), ל**לטינית** ולשפות אחרות:

1. "**קיצורי גלנוס**" (או **פתגמי גלנוס** ("אל מוכתסרת")) - לקט מסודר מכתבי גלנוס. בספר זה ליקט הרמב"ם רק את המחלות ודרכי הטיפול שהוכחו ונוסו בהצלחה, והשמיט מידע ותיאורים שנראו לו לא הגיוניים ובלתי מבוססים.
2. "**פירוש לפרקי אבוקרט**" - לקט של תפיסות העולם של **היפוקרטס**, בעיקר בנושאי **רפואה מונעת** והיגיינה.
3. "**ספר הקצרת**" - חיבור בנושא האסתמה והטיפול בה.
4. "**הנהגת הבריאות**" - חיבור כללי בענייני רפואה. בספר זה פורס הרמב"ם את משנתו הרפואית ומרחיב על הקשר ה**פסיכוסומטי** שבין מצבו הנפשי של החולה לבין תחושותיו הגופניות. בספר זה הוא מטיף לרפואה מונעת ולתפיסה **הוליסטית**. בנוסף הוא שולל בו אמצעי ריפוי של **קמיעות**, לחשים ושאר תרופות אליל.
5. "**פרקי משה**" - לקט של כ-1,500 הנחיות בריאותיות בכל ענפי הרפואה. הספר מבוסס בעיקר על משנתו של חכם הרפואה גלנוס. אך האחרון והארוך שבהם (המאמר החמישה ועשרים) מוקדש כולו לביקורת עקרונית ופראקטית על מורשת גלינוס. במיוחד חשובות הפסקות האחרונות בו, המעודדות את הקורא-המתלמד למחקר עצמאי ולביקורת חריפה נגד דעות קדומות ואמונות שוא. הוא כתב זאת חצי מאה לפני **שרוג'ר בייקון** כתב זאת.
6. "**מאמר הטחורים**" - חיבור בנושא מחלות דרכי העיכול, הטיפול בהן ומניעתן.
7. "**על הסמים**" - ספר העוסק בעיקר ב**טוקסיקולוגיה**, בהרעלות ובהכשות **נחשים**.
8. "**מאמר ההכרעה**".
9. "**מאמר המשגל**" - הדרכה **סקסולוגית** לפי תפיסתו הרפואית. נכתב במקור עבור בנו של מלך **מצרים**.

10. "שמות התרופות" - לקט של כ-2,000 תרופות והתוויות רפואיות.

11. "על קץ החיים" - תיאור מפורט של גורמי תמותה שונים.

בחיבורו ההלכתי **משנה תורה** (בספר המדע, הלכות דעות, פרקים א-ו) כלל הרמב"ם מספר פרקים העוסקים ברפואה מונעת ובהתנהגות בריאותית נכונה המהווים תמצית של הדרכותיו הרפואיות לאנשים בריאים.

תורה ומצוות

הרמב"ם ראה באמונה באלוהים, יסוד עיקרי ביהדות אשר בלעדי אמונה זו, מאבד היהודי את יהדותו ונחשב כופר. מכך גם נגזרת עמדתו, כי התורה ניתנה מהשמים ישירות על ידי הבורא למשה רבנו, ומי שאינו מאמין בכך, הרי הוא כמי שהוציא עצמו מכלל היהדות.

הרמב"ם סבר שלכל המצוות יש גם סיבות וטעמים שיכולים להיות מובנים לנו, שהם בכללם הקניית השקפות נכונות, מידות טובות, וסילוק העושק והעוולה מהעולם. הוא אף הקדיש למעלה מעשרים פרקים ב"מורה נבוכים"^[23] לבניית שיטה מסודרת לטעמי מצוות רבים.

הרמב"ם ראה בסגנון החיים האידאלי חיי תורה ועבודה, חיים של תורה שיש עמה מלאכה, וכך ראה גם את עבודתו כרופא.

את הנבואה ראה כדרגה העליונה ביותר שאליה יכול האדם להגיע, ואליה עליו לשאוף כל חייו. הגעה לדרגה זו היא באמצעות השכל. הנביא שנבואתו היא השלמה ביותר הוא משה רבנו, שבו ראה הרמב"ם מופת ודגל לכל הדורות.

בריאות הגוף והנפש

הרמב"ם היה מראשוני המטיפים לרפואה מונעת. בספריו הרפואיים ואף ב"משנה תורה" הוא מדריך לתזונה נכונה והתעמלות. לרמב"ם הייתה ידיעה גם בפסיכולוגיה. אפשר לראות בו מראשוני הדוגלים ביהדות בטיפול פסיכולוגי. כפי שקבע ב"שמונה פרקים", שהחולה בנפשו שתכונותיו נוטות אל הקיצוניות, צריך להתייעץ עם החכם - רופא הנפש, שיעזור לו לאבחן את מצבו וייעץ לו כיצד לאזן את תכונותיו ולהגיע לשביל הזהב, באמצעות עשייה מתמדת והפוכה

לתכונה הקיצונית הקיימת בו - שיטה הבנויה על דברי פילוסופים כדברי **אריסטו** בספר **אתיקה**, ועל דברי **חז"ל**, כפי שהרמב"ם מעיר בעצמו בהקדמתו ל**שמונה פרקים**.

- **תזונה נכונה** - הרמב"ם מנחה את האדם לבחור את המזון לא על פי טעמו, אלא על פי מועילותו. היה והמזון המועיל הוא גם ערב לחיך- מה טוב, אך אם המאכל הערב אינו מועיל- עדיף לו לאדם להימנע ממנו. הרמב"ם קורא לאנשים שלא לאכול אלא על קיבה ריקה, להשתדל שלא לאכול מטעמים שונים בארוחה אחת, אלא רק מין אחד ולהקפיד להימנע מן השובע: "כי אם נתמתחה האיצטומכה (=קיבה) ביותר ממה שבטבע, יחלשו פעולותיה..." (קצרת, פרק 1, 59).
- **התעמלות** - שמירה על כל עקרונות הבריאות, ללא ביצוע התעמלות, אינה מספיקה לפי הרמב"ם ובמוקדם או במאוחר יאלץ הנוהג כך לקחת תרופות, ככתוב "ואם יטרידהו להתעמל, אז לא יספיקהו טוב ההנהגה, עד שיצטרך לזה לקחת הרפואות המבריאות" (פרקי משה, מאמר 18, 1) וכן "ובהתעמלות ידחה נזק רוב ההנהגות הרעות" (הנהגת הבריאות, שער 1, 3).
- **הנהגת בריאות הנפש ברפואת הרמב"ם** - ויחשוב הרופא כי כל חולה ליבו צר, וכל בריא רחב הנפש... והוא הקודם ברפואת כל חולה" {הנהגת הבריאות, בריאות הנפש, 13}. רפואת הנפש היא יסוד מכריע בחשיבותו, כאשר מדובר ברפואת הרמב"ם. הוא ראה בשלמות הנפש של האדם חלק בלתי נפרד מבריאותו ובעת חולי, תבע לטפל בנפש ובגוף כמקשה אחת. (אפרת נבון כהן, נטורופתית)

הדיוקן המקורי

דיוקן הרמב"ם בכניסה לבית החולים רמב"ם שבחיפה

בשנת 1148, בהיות הרמב"ם בן 13, באו לספרד האלמואהדין, כת מוסלמית שרדפה את הדתות האחרות. הם כבשו את קורדובה, וגזרו שמד או גלות על כל יושביה היהודים. רבי מימון ומשפחתו עזבו את העיר לבקש מפלט. עשר שנים הטלטל רבי מימון ומשפחתו, ולא מצאו מנוחה לא בספרד הערבית ולא בנוצרית. כמעט כל היהודים יושבי הארצות ההן שלא יכלו לעזוב את מקומם הודו בפיהם בנבאותו של מוחמד כדי להינצל ממוות. רבי מימון ומשפחתו נסעו לעיר פאס בצפון אפריקה (1159), שם חי הרב ר' יהודה הכהן אבן שושן שהרמב"ם למד תורה מפיו. אבי הרמב"ם שלח אגרת תנחומים בערבית לכל קהילות ישראל בצפון אפריקה, לחזקם בצרתם ולעוררם להשאר נאמנים לה'.

- "להשתדל בתורה ובמצוות כפי מידת האפשרות בימי שמד כאלה מבלי לסכן נפשם."
- בפרט להתפלל שלוש פעמים ביום, ובמקום שאי אפשר - לפחות תפילה קצרה, (חמדה גנוזה, אדלמן, תרמ"ז, ובפרט תרגומו של ב"ג בהלבנון שנה ח' גליון כ"ה). לדעת כמה חוקרים, כמו כרמלי (שהיה הראשון להביע דעה זו), מונק וגרץ, נאנס רבי מימון גם הוא להעלים יהדותו מעיני המוסלמים, ועבד אלהיו בסתר. הם סומכים דעתם על עדותם של סופרים ערביים בני דורו (עי' גרץ די"י ח"ו ותרגומו של שפ"ר ח"ד. 332) חוקרים אחרים (כמו שטיינשניידר רז"פ ושזח"ה) סותרים דעה זו.

פסל הרמב"ם בקורדובה

לאחר זמן יצא יהודי קנאי בקול קורא לקהילות האנוסים, להורות להם שחובה עליהם למסור נפשם לבל יעברו על איסור עבודה זרה. וכל המודה במוחמד בשפתיו, אפילו לבו רחוק ממנו, אין לו חלק באלהי ישראל. הרמב"ם יצא נגדו, כדי לתמוך באלפי האנוסים, להציל נפשם ממוות או משמד גמור. הוא כתב את "אגרת השמד" או "מאמר קדוש הש".

אגרת השמד

הרמב"ם ראה שרובות מבני ישראל נאנסו לעבור על כמה מצוות חמורות, וכי יש לחזקם ולקשרם לעמם ולדתם בעבותות אהבה. הוא הוכיח באגרת השמד שאסור להוציא לעז על קהילות שלמות, לקרוא אותם פושעים ורשעים. אליהו, שבימיו היו כמעט כולם עובדי עבודה זרה ברצון, מלבד שבעת אלפים, נצטווה לשוב למדבר מפני שקטרג על ישראל. "וכך נענשו עמודי עולם כמשה וישעיהו ומלאכי השרת". רמב"ם מספר על ר' מאיר שנתפס בעניין של שמד, ובשעה שאמרו לו מכיריו "הלא אתה מאיר", אמר "איני", והראה עצמו אוכל בשר החזיר, ולא אכל, (ע"ז י"ח: קהלת רבה פ"ז, י"ב)

וכן מעשה בר' אליעזר הגדול (מובא במדרש קהלת) שנתפס לשם מינות. רמב"ם הביא ראיה מאחאב וממלכים אחרים שהיו רשעים גמורים, ובכל זאת נחשב להם קידוש השם לצדקה. התשובה מועילה, ובפרט לאנוסים העושים שלא ברצון. **אנוס רחמנא פטריה ולא נקרא פושע**. "וגם אם עבד אדם עבודה זרה, למרות שאמרו חכמים יהרג ולא יעבור, אינו חייב מיתה ולא כרת. חלול השם הוא רק איסור לאו. על כן ראוי שלא להתרחק מחללי שבתות, אלא לקרבם ולזרזם בעשיית המצות. וכבר אמרו רז"ל שגם הפושע מרצונו, אם יבוא לבית הכנסת להתפלל מקבלין אותו, ואין נוהגין בו מנהג בזיון. רמב"ם מחלק את נושא האנוס והשמד לחמישה חלקים. הוא מדגיש שראוי לצאת מכל המקומות האלה אם אפשר, ולבקש ארץ שאפשר לעבוד בה את ה' בגלוי ולקיים את התורה בלא אנוס.

מאמר קידוש השם / רבי משה בן מימון

לא עברו ימים רבים ורמב"ם עצמו ובית אביו נאלצו לקיים עצתו זו. קנאת הדת פרצה שנית ע"י מלשינות. הרב יהודה הכהן מת על קדוש השם, חיי הרמב"ם היו בסכנה, והוא ניצל ממנה ע"י ידידו המשורר הערבי אבראלערב אבן מושע, שהמליץ עליו.

בליל ד' אייר תתקכ"ה (1165) ירד רבי מימון עם כל משפחתו לאניה, ברחו מפאס לעלות לארץ. אחרי נדודים וסכנות הגיעו לחוף עכו בג' סיון, ונתקבלו שם על ידי זקני העדה בכבוד גדול.

בעכו התעכבו כחצי שנה, עד ג' מרחשון (1166) עלו לירושלם ולחברון, למקומות הקדושים ולקברי האבות. ימים מעטים לאחר מכן ירדו למצרים שהיתה ארץ השכלה וחופש. הם התיישבו תחילה באלכסנדריה, ואחר כך בפוסטאט, היא קהיר הישנה. אחרי חודשים אחדים מת ר' מימון, אבי הרמב"ם, (ולפי הרכבי כבר מת בשנת תתקכ"ה)

הרמב"ם כרופא

שמו של רמב"ם נודע אז בעולם, כפי שנראה מדבריו למרנא יפת הרב בעכו, שאחרי מות אביו באו אליו כתבי תנחומים "מקצה ארץ אדום ומערב מהלך כמה חדשים". גם במצרים ידעו את שמעו, וקדמו את בואו ברוב כבוד. במצרים ארעו לו, "צרות רבות מחליים, מהפסד ממון ומסירות" (לפי אגרתו לר' יפת הנ"ל). (עם זאת לא עסק בתורה, כי אחיו הצעיר ר' דוד "היה נושא ונותן בשוק ומרויח" וכלכל את כל הבית, והרמב"ם עסק בלמודיו).

אחיו דוד טבע באחת מנסיעותיו בים הודו, עם כל רכושו ורכוש אחרים, אבנים טובות ומרגליות, והרמב"ם שנשאר בחוסר כל נפל מרוב צער למשכב כמעט שנה. היה עליו גם לדאוג לאלמנתו של אחיו ובתו הקטנה. כיוון שלא היה לו מקור פרנסה, ולא רצה ליהנות מתורתו, החל לעסוק ברפואה כדי להתפרנס ממנה. כעשרים שנה עברו עד שיצא לו שם בין גדולי הרופאים של זמנו. במשך הזמן הוא הרבה לחקור בתורת הרפואה, עד שעשה לו שם כרופא, כאשר נראה מפרסומו ומספרים שכתב. כתבי הרמב"ם ברפואה יצאו לאור על ידי מוסד הרב קוק בירושלים.

פירוש המשנה

למרות כל "הגלות והנדוד בארצות מקצה השמים עד קצה השמים" (הרמב"ם בסוף פירוש המשנה) והסכנות שעברו עליו בים וביבשה, שקד - "לתלתא סדרי, מועד נשים ונזיקין", פירוש לחולין "מרוב הצורך אליו" (בהקדמתו לזרעים), חידושים לסנהדרין

(ולמסכת שבת, והלכות על הירושלמי (מזכירן בפירושו תמיד פ"ה). באשר לפירוש על
רה"ש חלוקות הדעות בשנת השלושים ושלוש לימי חייו (1168), אחרי עבודה של עשר
שנים, השלים במצרים את פירושו למשנה בערבית .

תכלית פירושו, לפי דבריו בהקדמתו לסדר זרעים, הייתה להשיג ארבע תועליות :

א. לצמצם כל הלכה לשורות אחרות למען תהיינה שגורות בפי לומדיהן;

ב. להוציא פסק ההלכות מחלוקי הדעות ;

ג. למסור כדעת מי נפסקה ההלכה .

ד. כדי שהחיבור יהיה ספר עממי - כתבו בערבית .

פירוש הרמב"ם מסודר ומאורגן, ולא פחות מחשיבותו של הפירוש עצמו, ערכם של הפתיחות
שהקדים לסדר זרעים וטהרות, לפרק "חלק" בסנהדרין ולמסכת אבות (שמונה פרקים)

שמונה פרקים - הקדמה לפירוש מסכת אבות / רבי משה בן מימון

טעמים לסדר המשנה

הרמב"ם מסביר בהקדמתו למשנה את הסדר ההגיוני שבששה סדרי משנה, ואת הסדר הפנימי
של כל סדר. ואלה דבריו:

כאשר חשב המחבר לחבר זה הספר על זאת התכונה, ראה לחלק אותו לששה חלקים .

**החלק הראשון, במצות המחויבות בצמח הארץ, כמו כלאים, שמטה, וערלה, ותרומות,
ומעשרות ושאר חקי המתנות .**

**והחלק השני, בפרקי זמני השנה והמועדים, ומה שנתחייב בהם, והשתנות משפטיהם,
והאסור בהם, והמותר, ומה שנכון לחבר בכל פרק מהם מן הדינים והמצות .**

**והחלק השלישי, בבעילות, וההפרש שיש בדיניו בין האנשים והנשים, כגון הייבום,
והחליצה, והכתובה, וקדושין, וגיטין, ומה שהוא ראוי לומר בכל פרק מהם .**

**והחלק הרביעי, בדינים ובמריבות שבין אדם לחברו, ובסחורות, ובמשא ובמתן, ובשותפות
הקרקעות, והדומה לו .**

והחלק החמישי, בענייני הקורבנות, כפי השתנות משפטיהם ורוב ענייניהם .

והחלק הששי, בעניין טהרות והפכם, וקרא כל חלק מהם "סדר" .

החלק הראשון נקרא סדר זרעים. והשני סדר מועד. והשלישי סדר נשים. והרביעי סדר

נזיקין. והחמישי סדר קדשים. והששי סדר טהרות .

והתחיל בסדר זרעים, מפני שהוא כולל מצות מיוחדות בזרע הארץ, וזרע הארץ היא מחיה לכל בעלי חיים. וכיון שאי אפשר לאדם לחיות בלא אכילת מזון, לא יתכן לו עבודת השם ובשביל כך הקדים לדבר במצות המיוחדות בזרע הארץ.

ואחר כך דיבר על סדר מועד, שדרך סידורם בתורה כן הוא. כמו שנאמר (שמות כג), ושש שנים תזרע (שדך ושש שנים תזמור כרמך) [את ארצך] ואספת את תבואתה והשביעית תשמטנה ונטשתה. ואמר אחר כך: ששת ימים תעשה מעשיך. ואחר כך: שלוש רגלים תחוג לי בשנה.

ואחר כך ראה להקדים דיני נשים, קודם דיני נזיקין, כדי ללכת אחר הכתוב שאמר (שם כא), כי ימכור איש את בתו לאמה, וכי ינצו אנשים וגנפו אישה הרה, ואחר כך: כי יגח שור את איש. ובשביל זה הקדים סדר נשים על סדר נזיקין. וספר ואלה שמות כולל אלו הארבעה עניינים: ענין סדר זרעים, וסדר מועד, וסדר נשים, וסדר נזיקין. ואחרי אשר דיבר על ענין "אלה שמות", דיבר על ענין ויקרא, כפי סידורם.

וסידר אחרי נזיקין קדשים, ואחריו טהרות, שכך סדרם הכתוב. והקדים דין הקרבנות קודם דין הטומאות והטהרות, שהרי הטהרות התחיל בהם בפרשת ויהי ביום השמיני, וכשאסף כל אלו הששה מינים, הכוללים המצות, ראה לחלק כל מין כללי מהם אל מינים פרטיים, כפי מה שהוא ראוי. וקרא שם כל מין מהפרטים "**מסכת**".

שלושה עשר עיקרי האמונה

בפירושו לפרק חלק שבמסכת סנהדרין ניסח רמב"ם את יסודות האמונה שכל בית ישראל עומד עליהם. כל המאמין בהם, אפילו הוא פושע ועובר על כמה מצוות, יש לו חלק לעוה"ב. אבל הכופר באחד מיסודות אלה, יצא מכלל ישראל וכפר בעיקר ומצוה לשנאו ולאבדו. הנושא של עיקרי האמונה נדון בדורות שאחרי הרמב"ם, והיו בו גישת שונות. רבי יוסף אלבו, בספר העיקרים, קבע שיש שלשה עיקרים בלבד, ואברבנאל, לעומתו, סבור שכל המצוות הם שורשים ויסוד לאמונה. עיקרי הרמב"ם נתקבלו כמעט בכל תפוצות ישראל, והם כלולים בנוסח "אני מאמין" ובשיר

"יגדל" (לפי לוצאטו נכתב בידי ר' דניאל בר' יהודה הדיין), הכלולים בכל סידורי התפילה, ומתחילין או מסיימין בהם את תפילת היום .

הרמב"ם בקביעת העיקרים התכוון להניח כללים נגד דעות הקראים והמוסלמים, ששלטו אז במצרים .

פעולות הרמב"ם והשפעתו

למרות הקנאה ושנאת החינם ורוע הלב שעמלו להקטין את ערך תורתו ולהגביל את תחום השפעתו, הלך שמו הלך וגדל עד ארצות רחוקות. קהילות שונות פנו אליו בכל דבר הקשה להן והוא הריץ להן את תשובותיו והן שמעו לדבריו כאל דברי האורים .

תלמידים ששמעו את שמעו נהרו אליו ממקומות רחוקים לבקש תורה מפיו. אחד מתלמידיו היה ר' שלמה סגן הכהנים, שעבר דרך תימן, והרבה לספר שם בשבתו וגדלו בתורה ויראה. אותם ימים היו יושבי תימן בצרה גדולה, כי נגזרה עליהם גזרת שמד, לקבל דת מוחמד, ורבים נתבלבלו דעתם ומרוב ספקות רפתה רוחם ולא יכלו לעמוד בנסיונם. מלבד זאת קם באותו זמן משיח שקר, שניבא לעדת ישראל שבא קץ הימים, ובעצתו בזבזו רבים מהמאמינים בו את כל רכושם, והמבוכה גדלה יום יום .

החכם רבי יעקב אלפיומי פנה בשם הקהילות שבתימן אל הרמב"ם ובקש ממנו לנהלם בעצתו ולהוציאם מן המבוכה .

הרמב"ם שלח להם את "אגרת תימן", שבתרגומה לעברית נקראה "פתח תקוה".

האיגרת הייתה מקור ניחומים לכל קהלות ישראל בצפון אפריקה. באגרתו הסיר את ספקותיהם בנוגע לעתיד העם ולתשועת ה'; הוכיח מפסוקים שנצח ישראל לא ישקר, וחייבים הם להאמין בה' ו"לחזק קצתם את קצתם, ועל הגדולים לזרז את הקטנים, להצילם מספק וממכשול".

איגרת תימן

לאחר הפצת אגרת תימן, שחזקה ידיים רפות והצילה אלפי ישראל משמד ואבדן, אז גדל שמו בכל הארצות ההן -

.

- **בפעולתו במצריים הצליח להחליש את השפעת הקראים שהייתה חזקה בבואו יותר מהשפעת הרבניים.** כוחם הרוחני של הרבניים תשש מאד בימים ההם:
- " בעבודתו הצבורית ובדרשותיו, בהשפעת ספריו ובכבודו כרופא מובהק, הצליח לחזק את רוחם, לבסס את מעמדם ולהרים קרן התורה. וככל שעלתה עדת הרבנים, כן הלכה עדת הקראים הלוך ודל.
רמב"ן באגרתו הנ"ל, העיד שהרמב"ם -
- **סיבה נוספת עזרה על יד הרמב"ם להגיעו למחוז חפצו זה.** אחרי מות אשתו הראשונה לקח לו לאשה את בת אבול-מאלי, שהיה איש סודה של אחת מנשי השולטן סאלאדין, אמו של הויזיר אל-פצאל. מאשתו זו נולד לו בנו ר' אברהם, ובהשפעת חותנו עשהו אל-פצאל רופא בחצר המלכות, העלהו לגדולה וקצוב לו שכר מאוצר המלך. אז החלו גם גדולי העם והשרים לקרבו, ויצא שמעו בכל הארץ .

ר' אברהם יצחק הכהן קוק

הרב אברהם יצחק הכהן קוק (הראי"ה)

ט"ז באלול ה'תרכ"ה 7 בספטמבר 1986

תאריך לידה

מייצג את מורשתו
עוצמה מול העתיד

תאריך פטירה

השתייכות ציונות דתית, רבני ארץ ישראל יפו וירושלים, רבני לטביה, רבני ליטא, אחרונים

נושאים אמונה, חסידות, גאולה, תורה, עם ישראל, ארץ ישראל, אגדה,
שבהם עסק תשובה, הלכה, תפילה, קבלה

רבותיו הרב אליעזר דון יחיא, חותנו הרב אדר"ת, הרב ראובן הלוי לוין
מדווינסק, הרב נח חיים אברהם שפירא, הרב הנצי"ב מוולוז'ין, הרב
שלמה אלישיב

תלמידיו בנו, הרב צבי יהודה קוק, הרב יעקב משה חרל"פ, הרב דוד כהן
("הרב הנזיר"), הרב יצחק אריאלי, הרב אריה לוין, הרב משה צבי
נריה, חתנו הרב שלום נתן רענן

חיבוריו המושג כתבי הראי"ה משמש כשם כולל להגותו של הרב אברהם
יצחק הכהן קוק (הראי"ה) שעלתה על הכתב. נמצא בשימוש בעיקר
על ידי תלמידי ישיבות, כמו גם השם "הראי"ה" עצמו.

חלק מן הכתבים ראה אור בחייו (כגון אדר היקר, עץ הדר, ראש
מילין, חלק גדול מהספר מאמרי הראי"ה, אורות התורה, אורות
האמונה, מהדורות ראשונות של חבש פאר, אורות התשובה, אגרות
הראי"ה ושבת הארץ); אולם רוב כתביו יצאו לאור לאחר פטירתו.

חלק מאותה ספרות הם חיבורים שיצאו ללא עריכה שהם בעיקר
חיבורים מקוריים שלו (כגון ספרי ההלכה, החידושים, ערפילי טהר,

עין אי"ה, עץ הדר וראש מילין) וכן ספרי השו"ת והאגרות (שאמנם סדרם נערך אך לא הנוסח), וחלק גדול מהווה ליקוט ועריכה של דברי הגות שכתב הרב קוק (כגון **אורות**, **אורות הקודש**, **אורות התורה**, **אורות האמונה**, **ארץ חפץ**, **משנת הרב וחזון הגאולה**). ישנם ספרים שיצאו לאחר פטירתו במהדורות מורחבות עם הוספות (כגון **חבש פאר**, **שבת הארץ**, **אורות התשובה**, **אגרות הראי"ה** ומאמרי הראי"ה).

כתביו עוסקים בתחומי **הלכה** ו**פסיקה**, **אגדה**, **פילוסופיה**, **הגות**, **פרשנות המקרא**, **פרשנות התלמוד הבבלי**, **מוסר**, **קבלה** ועוד.

כיום הכתבים המחשבתיים של הרב קוק מהווים מוקד משמעותי לדיון ביחס להשקפת העולם של זרמים שונים ב**ציונות הדתית**, ונלמדים כחלק משמעותי מסדר היום בעשרות ישיבות ומכינות.

הרב **אברהם יצחק הכהן קוק** (ט"ז באלול ה'תרכ"ה - ג' באלול ה'תרצ"ה; 7 בספטמבר 1865 - 1 בספטמבר 1935). מכונה גם **הראי"ה** היה הרב הראשי האשכנזי הראשון בארץ ישראל, פוסק, מקובל והוגה דעות. נחשב לאחד מאבות הציונות הדתית.

הרב קוק שימש ברבנות ב**לטביה**, עלה לארץ ישראל בכ"ח אייר תרס"ד (1904), בתקופת העלייה השנייה, ופיתח משנה **פילוסופית-קבלית** אוהדת ביחס ל**ציונות** ו**ליישוב החדש**. הוא נתמנה לרבן של **יפו** והמושבות ולאחר **מלחמת העולם הראשונה** לרבה האשכנזי של **ירושלים**. הקים את **הרבנות הראשית לארץ ישראל** בה כיהן כרב הראשי האשכנזי הראשון, וכן ייסד את **ישיבת מרכז הרב**. פסיקותיו בספרי התשובות שלו מהוות יסוד לפסיקה בענייני משפט המלוכה והמצוות התלויות בארץ בקרב רבים. הגותו, שעלתה על הכתב ב**ספרים שחיבר** ו**שנערכו מכתביו** בעיקר בתחומי **האגדה**, **הפילוסופיה** וה**מוסר**, היא מרכיב משמעותי בהשקפת העולם של זרמים שונים ב**ציונות הדתית**; היא חלק חשוב בהגות **הציונית**,^{[2][3]} ובהגות היהודית בכללה, ובכלל זה **האורתודוקסיה המודרנית**.

קורות חייו

הרב קוק ומאחוריו הרב [צבי פסח פרנק](#)

הרב קוק בניו יורק עם ראש עיריית ניו יורק ומשלחת הרבנים

על גזזטרת הישיבה במונטריאול

הרב קוק ומשלחת הרבנים בניו יורק

הרב קוק נואם בעת עצרת בירושלים בשנות ה-20

בית הרב קוק, שבו חי הרב ברוב שנותיו בירושלים

הרב קוק בעת נאומו המפורסם בטקס חנוכת האוניברסיטה העברית, 1925.

נולד בעיירה גריבה שבמחוז **דוינסק בלטביה** לפרל זלטה (לבית פלמן) ולרבי שלמה זלמן קוק. בילדותו התחנך אצל אביו שהיה '**מתנגד**', אך התחבר ל**חסידי חב"ד** שאמו באה מקהילתם (אביה רפאל פלמן היה ממקורבי ה'**צמח צדק**'), ומגיל **בר מצווה** למד בעיירות סמוכות: אצל הרב **אליעזר דון יחיא** והרב יעקב רבינוביץ (בנו של הרב **מרדכי גימפל יפה** מרוז'נוי שהיה אח-סבתו (אם אביו) של הרב קוק) ב**לוצין**, אצל רבה של **דווינסק**, הרב **ראובן הלוי לוין** ואצל רבה של **סמורגון** הרב **נח חיים אברהם שפירא** וחתניו הרב תנחום גרשון ביליצקי והרב מנשה יוסף גינצבורג.

הוסמך להוראה על ידי הרב **יחיאל מיכל הלוי אפשטיין** מחבר "**ערוך השולחן**" לפני שהגיע לגיל עשרים. בשנת **תרמ"ד (1884)** **השתדך** עם אלטה בת-שבע, בתו של הרב **אליהו דוד רבינוביץ' תאומים** (האדר"ת), רבה של **פוניבז'** באותה עת. לאחר אירוסיו למד במשך כשנה וחצי ב**ישיבת וולוז'ין**, בראשותה עמד הרב **נפתלי צבי יהודה ברלין** (הנצי"ב), שבו ראה אחר כך את רבו המרכזי^[5]. לאחר נישואיו ב**ניסן תרמ"ו (1886)**, חזר הרב קוק ללמוד ולגור ב**פוניבז'** על שלחנו של חתנו האדר"ת, ושם נולדה בתו הבכורה פרידה חנה ב**י"ז בטבת תרמ"ח (1888)**.

תקופת זימל ובויסק

בשנת **תרמ"ח (1888)** נתמנה לרבה של העיירה זימל שב**ליטא** - עיירה קטנה ובה קהילה מסורתית. שם למד קבלה כתלמיד-חבר עם אחד מגדולי מקובלי דורו, הרב **שלמה אלישיב**,

מחבר הספר הקבלי "לשם שבו ואחלמה". כעבור שנה נפטרה אשתו, והרב קוק נותר אלמן עם בתו הפעוטה בת השנה וחצי. לאחר כשנה במהלכה עסק בהגות וקבלה, נישא לרייזה רבקה, בתו של הרב **צבי יהודה רבינוביץ' תאומים** (אחיו התאום של האדר"ת) שהייתה בת דודתה של אשתו הראשונה וגדלה בבית האדר"ת לאחר מות אביה. ממנה נולד בנו הרב **צבי יהודה קוק** בי"ד בניסן תרנ"א (1891). בשנת התרנ"א 1891, הוציא לאור גם את ספרו חבש פאר הכולל חלק הלכתי וחלק מחשבתי, ובו הוא קורא להקפיד על הנחת **התפילין** במקומן הנכון. לאחר הוצאת הספר לאור, נדד הרב קוק זמן מה בין העיירות כדי להפיץ את ספרו. לאחר מכן, בשנת תרנ"ה (1895) נבחר כרבה של **בויסק**, שהייתה עיר גדולה יותר ובה היה גם ציבור בעל נטייה מודרנית. לאחר מכן, החל משנת ה'**תרס"א**, החל לפרסם מאמרים הגותיים בביטאון הרבני "**הפלס**". בבויסק גם נולדה בתו השנייה בתיה-מרים בשנת ה'**תרנ"ט** (1899), שלימים נישאה לרב **שלום נתן רענן**. בתקופה זו עסק בכתיבת החיבורים **עין איה** (חלקו הגדול), **מדבר שור** (**דרשות** שנשא בתקופה זו), ו**לנבוכי הדור**, חיבור הגותי על התמודדות היהדות עם זרמי מחשבה מודרניים. כתבים אלה יצאו לאור שנים רבות לאחר פטירת הרב קוק.

תקופת יפו

כאשר פנו אליו אנשי **יפו** בהשתדלותו של הרב **יואל משה סלומון** לכהן כרב העיר יפו והמושבות, הגשים את חלומו לעלות ארצה, על אף שאנשי קהילת בויסק העשירה, ניסו לשדלו להשאר בהגדלת משכורתו ותשלום חובותיו. בכ"ח **אייר** תרס"ד (1904) הגיע ליפו והחל לכהן בתפקיד זה. תקופת יפו הייתה התקופה הפורייה ביותר בכתיבתו, ובה נכתב החומר לכמה מהיצירות החשובות שלו (שהתפרסמו מאוחר יותר) - **אורות**, **אורות הקודש**, **עולת ראי"ה** ועוד.

בתענית **אסתר** תרס"ז (1907) נולדה בתו הצעירה אסתר יעל, ובאותו זמן התארסה בתו הגדולה פרידה חנה עם דודה, **ישראל שמעון רבינוביץ' תאומים**, בנו של האדר"ת וממייסדי העיר **בת ים**.

באותה תקופה תמך באופן מסויג בבית ספר "**תחכמוני**" ששילב בין **לימודי קודש** ("לחינוך האדם להיות ישר וטוב") ו**לימודי חול** ("למלחמת החיים"), בשל התפיסה שיש לקדש את החומר במיוחד בארץ ישראל, דבר שעורר התנגדות מצד חלקם של רבני ירושלים. במקביל תמך גם ב"תלמוד תורה שערי תורה". הוא יצר קשרים עם מנהיגי הפועלים ותמך בהתיישבות

החקלאית. במסגרת זאת תמך בהיתרים על פי ההלכה לצורך קיום ההתיישבות, כגון בפולמוס השמיטה ובהיתר המכירה, שרבנים בולטים תמכו בו גם לפניו. הוא ביסס היתר זה מבחינה הלכתית בספר שבת הארץ. כמו כן התיר את השימוש בפסח בשמן שומשומין שנכבש בכבישה קרה ללא מגע מים, אף שהשומשומין הם ממשפחת הקטניות שאסורה בפסח באכילה לאשכנזים.

ביפו הקים ישיבה שהייתה קטנה ומנתה פחות משני מניינים, ביניהם היה הרב יהושע קניאל, רבה של חיפה. הישיבה שכנה בקומה העליונה של תלמוד תורה "שערי תורה" בבית הכנסת, כאשר בחציו השני של היום עבדו והשתכרו התלמידים בבית המלאכה "שערי תורה" שנוסד בצמוד לישיבה. הרב קוק מסר לתלמידים שיעור יומי, ועל סגל המורים נמנו בין השאר זלמן שך ושם טוב גפן. למעשה היה זה מבנה של שני אגפים שבאגף שבקומה השנייה שכנה דירתו, ובאגף השני היה מקום לימוד וישיבת בית דינו. שם הייתה הישיבה. הבית שבו התגורר הרב, שוכן ברחוב אחווה 21 בשכונת נווה צדק הכלולה בתל אביב-יפו דהיום.

בשנת תרע"ד (1913) יצא הרב קוק, כרבם של המושבות, בראש משלחת רבנים למסע המושבות הראשון. המסע נמשך כחודש. במסעות אלו ניסה הרב קוק לחזק את הקשר בין החלוצים לתורה ומצוות.

תקופת מלחמת העולם הראשונה

בשנת ה'תרע"ד (1914) יצא לכנס העולמי של אגודת ישראל בשווייץ בשל רצונו לקרבם למפעל הציוני, ולאחר חודש נתקע שם בסנט גלן בשל פרוץ מלחמת העולם הראשונה. שם פעל פעילות ציבורית כדי לסייע ליישוב שבארץ. בשנת ה'תרע"ו (1916) הציעה לו קהילת מחזיקי הדת שבלונדון להיות רבה, והוא ניאות בתנאי שיחזור ליפו בהזדמנות הראשונה שיוכל. בהיותו בלונדון הקים מספר ישיבות. השפיע על הממשלה הבריטית שלא תסגיר לרוסיה יהודים רוסיים שהיגרו ממנה, וניהל מאבק עם אנגלים בני דת משה, שטענו כנגד התנועה הציונית, וניסו להשפיע על הממשל הבריטי להימנע מהצהרת בלפור. בעקבות גילוי דעת של הרב קוק בבתי הכנסת נשלחו תזכירים רבים לחוגי השלטון מהקהילות היהודיות שתוכנם היה, שדת ישראל קשורה בלאומיות הישראלית ובארץ ישראל, גילוי דעת שחזק עמדתם של מצדדי פרסום ההצהרה. בשעת הוויכוחים על ההצהרה בפרלמנט הבריטי, העלו אחדים מהצירים את

הסתייגות היהודים ה**מתבוללים**, שטענו שההצהרה מנוגדת לרוח הדת היהודית. בתשובה לכך קם הציר קיילי וענה: "על מי יש לנו לסמוך בנוגע לצד הדתי, על הלורד מונטגיו שאוכל איתנו חזיר, או על הרב של "מחזיקי הדת" הרב קוק?!"⁰.

בשנת 1918 הוזמן הרב קוק על ידי הרב ד"ר דב (ברנרד) רעוועל לבקר בארצות הברית. הייתה הצעה נדיבה מטעמו של הרב רעוועל וגיסיו, האחים טרוויס, לממש את חזונו של הרב קוק ולממן את ההקמה של הישיבה המרכזית העולמית בירושלים.

תקופת ירושלים

בתום המלחמה, לאחר תקופה של כשלוש שנים ב**לונדון**, חזר הראי"ה לארץ ישראל ונתמנה בשנת 1919 לרבה של **ירושלים**, זאת לאחר שראשי המוסדות והישיבות ורוב רבני ירושלים חתמו על מכתב מינוי. בכך אייש משרה שהייתה מיוותמת מספר שנים, מאז פטירת הרב **שמואל סלנט**. בהמשך כונן את מוסד **הרבנות הראשית**, שבה ראה שלב ראשון לייסוד **הסנהדרין**, ונהיה הרב הראשי האשכנזי הראשון של ארץ ישראל (1921). את הרבנות הראשית ראה כהנהגה רוחנית כלל עולמית ולא כמנגנון ביורוקרטי. בבחירות ל**אספת הנבחרים** הראשונה שהתקיימה ב-1920, התנגד נחרצות למתן **זכות בחירה לנשים** - לבחור ולהיבחר - ובכך תמך בעמדת החרדים, זאת בניגוד לדעת רבים מחברי המזרחי.

סמוך להתמנותו לרבה של ירושלים נהרגה בתו הצעירה אסתר-יעל בעת שנפלה מ**גג** הבית

הזמני בו התגוררו ב**רחוב הנביאים**.

תנועת דגל ירושלים

מתקופה זו ועד למותו מיעט בכתיבת דברי מחשבה ועסק בכתיבת "הלכה ברורה" על הש"ס, ובפעילות בשדה הציבורי. אף שהראי"ה חיבב את **תנועת המזרחי**, וראה באנשיה שותפים לדרכו, היו בה צדדים שהוא ביקר. לראייתו, המזרחי הייתה פשרנית מדי, לא החמירה מספיק בענייני הלכה-הנהגה, והתבטלה כלפי ההסתדרות הכללית. במיוחד חרתה לו הקביעה של אנשי ההסתדרות הציונית כי "הציוניות דבר אין לה עם הדת", והוא ניסה לדרבן מספר פעמים את אנשי תנועת המזרחי למחות כנגדה ולהתנער ממנה ב-1918, לאחר 15 שנה של פעילות

פוליטית, ביקש לייסד הסתדרות, **דגל ירושלים** שמה, אשר תאגד בתוכה את כל היהודים שומרי התורה אשר אוהדים את המפעל הציוני¹. רצונו היה שתנועה זו תבטא "כי שייכותו של עם ישראל לארצו נובעת מהמקור האלוהי", ושאל תנועה זו יוכלו להתכנס גם אנשי תנועת **אגודת ישראל** וגם אנשי **המזרחי**, ובמקביל לשמור על השתייכותם הקודמת. בעזרת תלמידיו הקרובים - הרב יעקב משה חרל"פ, הרב **דוד הכהן** ובנו הרב **צבי יהודה קוק**, הוקמו סניפים ב**ארץ ישראל**, **שווייץ**, **הולנד**, **אנגליה וארצות הברית**. התנועה לא הצליחה להתרומם ונעלמה מהר מאוד מהנוף הפוליטי הציוני. התנועה התבססה בעיקר על אישיותו הכריזמטית של הרב קוק, כך שלמען הצלחתה היה על הרב קוק להישאר במערב אירופה. רצונו של הרב קוק לחזור ולפעול בארץ ישראל, חוסר יכולת או רצון להתמודד עם מיסודה של תנועה פוליטית, התנגדות המפלגות הדתיות האחרות, וגם עצירת פעילותה למען לא תפגע בתנועת המזרחי היו בעוכרי התנועה החדשה.

ייסוד ישיבת מרכז הרב

ייסודה המעשי של הישיבה היה בקיץ **תרפ"ג** בלימודם של הרב שבתי שמואלי, לימים מזכיר הישיבה, והרב אריה בוריאנסקי בקיץ **תרפ"ג**. הרב שמואלי, לאחר שהות של כמה שבועות ביפו מעלייתו לארץ, ביקר בירושלים את הרב קוק יחד עם חברו זה שהכיר **מגרודנה** שבסביבתה גדל ואותו פגש ברחוב בירושלים. הרב ביקש מהם להיות התלמידים הראשונים בישיבתו והם הסכימו. עיקר תלמידי הישיבה הגיעו ב**תרפ"ד (1924)**. השם שנתן הרב קוק לישיבתו הוא "הישיבה המרכזית העולמית" אך היא התפרסמה בשם "**מרכז הרב**", שחידושה העיקרים היו השפה ה**עברית** שהייתה מדוברת בה, ולימודי הגות ומחשבה שנוספו בה. מטרתה הייתה "שינהרו אליה טובי הבחורים מכל העולם, המצוינים בכשרון ושאר רוח... להחזיר עטרה ליושנה ולהשתלם בתורת ארץ ישראל ובתחיית הקודש על אדמת הקודש". את ניסוח תוכנית הלימודים של הישיבה הטיל על תלמידו הרב **דוד כהן**. בתוכנית הלימודים היו בנוסף ללימודים הישיבתיים המקובלים, לימודי **תנ"ך**, **פילוסופיה**, **היסטוריה** ולימודי מדעים (**בוטניקה וביולוגיה**). ראש הישיבה היומיומי בפועל היה הרב **יעקב משה חרל"פ** שעמד בראשות הישיבה עד לפטירתו בשנת **תשי"ב**.

בשיאה בחיי הרב הגיעה כמות התלמידים בישיבה לכשמונים. הישיבה הייתה מעין משפחה גדולה, ונוהלה על ידי הרב קוק באופן אבהי וללא גינוני מרחק. לעתים אף דאג מבחינה חומרית

לתלמידיו כאשר אשתו עוזרת לו בדבר, והדבר הגיע עד לדאגה לחורים שבגרבי תלמידיו. את בוגרי הישיבה עודד הרב קוק ודחף להגיע לשדה הפעילות הציבורית ולהיות רבנים, מורים ואנשי ציבור בתחומים השונים. ואכן רבים מבוגרי הישיבה עסקו בפעילות ציבורית והיו לרבנים בארץ ישראל ואף בחו"ל.

פעילות מעשית למען הישיבות

מכיוון שראה בישיבות את מכון הרוח של עם ישראל, ופעל לייסד מוסדות חינוך תורניים בכל מקום שהיה, פעל גם למען החזקתם של כלל הישיבות. בחורף 1924 יצא לארצות הברית בראש משלחת רבנים שבהם היו רבה של קובנה, הרב אברהם דוב כהנא שפירא, והרב משה מרדכי אפשטיין, ראש ישיבת סלובודקה, במטרה להשיג מימון למוסדות תורניים. הרב קוק התקבל בכבוד רב, ובין היתר קיבל אזרחות כבוד של העיר ניו יורק.

ייסד את מכון "הלכה ברורה", העוסק בכתיבת וחיבור הפסיקה ההלכתית של התלמוד, עבודה שעסק בה ללא לאות, ושראה בה בנין התורה לדורות. בתרצ"ג ייסד בירושלים את מכון הארי פישל, למחקר מדעי של היהדות, ובמיוחד תורה שבעל פה, והעמיד בראשו את תלמידו הרב שאול ליברמן, שנחשב לאחד מגדולי חוקרי התלמוד וספרות התורה שבעל פה.

בפרעות

כאיש ציבור הגיב למעשיהם והחלטותיהם של הבריטים, ונודע בעמידתו האיתנה למול ממשלת המנדט הבריטי בארץ ישראל, כמו למשל בשאלת זכותו של עם ישראל על הכותל המערבי. כאשר באה אליו משלחת של ראשי המוסדות הציוניים כדי לשכנעו לוותר על הבעלות על הכותל ולהסתפק בזכות להתפלל במקום, אמר: "חלילה לנו! עם ישראל לא יפה את כוחנו לוותר בשמו על הכותל המערבי!... אם חס ושלום נוותר על הכותל גם הקב"ה לא ירצה להחזירו לנו".

במאורעות ה'תרפ"ט, טילפן בשבת לממלא מקום הנציב העליון, הארי לוק, וכאשר הלה הציב עמדה מהססת בקשר לדיכוי הפורעים, הורה לו לירות ברוצחים בשם המצפון האנושי. ובעקבות פרעות תר"ץ, אמר בוועדת החקירה הבריטית: "מלך אנגלי תרגם פעם את התהילים שלנו לאנגלית, ותחת שלטון אנגלי שרפו פורעים ספרי תהילים במקום הקדוש לנו ביותר".

מוסד ההוצאה לאור **מוסד הרב קוק**, בשכונת **קריית משה**, הוקם בשנת **1936** על ידי הרב **יהודה לייב מימון**. גולת הכותרת שלו הייתה הוצאת **כתבי הראי"ה**.

לאחר **רצח חיים ארלזורוב**, ראש המחלקה המדינית של **הסוכנות היהודית**, שהיה מבאי ביתו, ולאחר שניתן פסק דין מוות כנגד **אברהם סטבסקי** יצא הרב קוק להגנת הנאשמים, ובראשם **אבא אחימאיר**, ראש תנועת **ברית הבריונים**, וטען שאין ראיות ממשיות לכך שהם ביצעו את הרצח, ואסור **להוציא להורג** את סטבסקי, על סמך חשדות בלתי מבוססים. ועד פעולה להצלת הנאשם הוקם בביתו והרב קוק ניצח על קמפיין ציבורי שנועד להציל את סטבסקי מהגרדום, ובו פרסם כרוזים, דירבן אישים שונים, ואף גייס את מנהיגי הגולה לתת יד להצלתו של סטבסקי. בתגובה לסופר **ר' בנימין** שתהה על כך שהרב קוק מסגר על סטבסקי, כתב הרב קוק: "רק האמת בטהרתה היא המאירה את עיני ותומכת את לבבי, שאתן את כחי הדל להציל את הלקוח למות בלא שום יסוד לאשמתו, ואשר הנני חדור כולי בהכרה ברורה מטהרת המצפון שלי שהנאשם הוא נקי וצדיק וחף לגמרי מכל פשע וחשד של רצח". . התנגדותו הנחרצת לאווירת ה**לינץ'** הציבורי עלתה לו בפופולריות שלו בקרב אנשי היישוב, וגרמה לחיצי ביקורת רבים להשלח כנגדו, ואף לתייגו כשייך למחנה הימני. היו אף שכתבו **כתובות נאצה** על חומת ביתו בסגנון "אוי לדור שכהניו מחפים על רוצחיו". **חיים נחמן ביאליק** תיארו באותה תקופה כנידון למוות בצל הגרדום. מקורביו העריכו כי גלי ההתנגדות והביקורת, והשסע שנפער אל ציבור שכה אהב, קיצרו את ימיו. מספר חודשים לאחר שניתן פסק הדין המזכה את סטבסקי, בעת שהרב קוק חזר לירושלים מטקס שבו קיבל **אזרחות כבוד** של העיר **תל אביב** חש הרב קוק כאבים בבטנו, ומחלת הסרטן החלה לתת בו את אותותיה.

הרב קוק נפטר ממחלת הסרטן בגיל שבעים, ביום ג' באלול ה'תרצ"ה (1 בספטמבר 1935) בבית ההבראה בקרית משה, והובא למנוחת עולמים בבית הקברות בהר הזיתים בירושלים. השאיר אחריו שתי בנות ובן: הרב צבי יהודה קוק, יורשו הרוחני וממשיך דרכו (לצד הרב יעקב משה חרל"פ והרב דוד כהן - הנזיר), לאחר ששכל בת בצעירותה.

יצוגיו בתרבות הישראלית

שלט רחוב על שמו בירושלים

שלט רחוב על שמו בבני ברק

דימוי של דיוקנאות רב קוק, **דוד שמעוני**, **ש"י עגנון**, **דבורה בארון**, **א"ז רבינוביץ'** ו**י"ח ברנר**, כולם התגוררו ב**בנוה צדק** בתקופת **העלייה השנייה**, במיצג "תוצרת הארץ" - עבודתו של האמן **דוד טרטקובר** המוצגת בכיכר **מרכז סוזן דלל**

ארגונים ויישובים אחדים נקראו על שמו:

- **קבוצת אברהם** - קבוצת הכשרה של **הפועל המזרחי** שהוקמה ב-1935 (נקראה כך עוד בחייו של הרב קוק).
- המושב **כפר הרא"ה** ש**בעמק חפר**.
- ביתו בירושלים הפך למוזיאון ולארכיון לזכרו, בשם "**בית הרב קוק**". הרחוב שבו נמצא הבית נקרא גם הוא על שמו.¹
- הרב **יהודה לייב מימון** הקים המכון ליהדות והוצאת ספרים בירושלים בשם **מוסד הרב קוק**.
- בתנועות הנוער **בני עקיבא** ו**אריאל** קראו על שמו את "שבט הרא"ה" ובתנועת הנוער **עזרא** נקראה קבוצה על שם ספרו "אורות".
- **בערים רבות ישנם רחובות על שמו**, בשם הרא"ה או הרב קוק. בעיר **רמת גן** רחוב הרא"ה הוא אחד הרחובות הראשיים.

בתקופות שונות של חייו, יזם מספר **מסעות של רבנים למושבות ולקיבוצים בעמק יזרעאל**, **בגליל ובשפלת החוף**, וצירף אליהם ממנהיגי היישוב הישן שהתנגדו לציונות, כדי לגשר על הפערים ולהדק את הקשר עם החלוצים, הן במטרה להקשיב להלך רוחם ולשמוע למצבם, והן במטרה לחזקם מורלית ורוחנית ולהשפיע עליהם יהדות.

בעקבות השתדלות תלמידו, **הרב נריה**, נאות הרב לתמוך ולעודד את תנועת הנוער הדתי לאומי **בני עקיבא**, ונחשב כמורה דרכה הרוחני. הרב כתב אגרות לכינוסיה השונים של התנועה ואף אירח מפגשי מדריכים בביתו.

לימים אמר הרב **שלמה זלמן אוירבך** שהרב קוק ידע לצטט בעל פה את כל **ספר הזוהר**. נאמר על הרב קוק שהוא למד כל יום ששים דפי גמרא ופעם לחודש את כל התנ"ך.

מבחינה זו בלט כדמות בעלת שאר רוח. אישיותו הקורנת והאצילית שבה ועולה בעדויותיהם של אנשים שונים שפגשו בו. כך למשל מתאר תלמידו הרב יעקב משה חרל"פ את פגישתו הראשונה:

"הימים לפני חג **שבועות** תרס"ד ירדתי ליפו כמצוות הרופאים עלי, כדי לטבול בים. בשבועות שחל ביום השישי, התפללתי בבית הכנסת" שערי תורה", בן כ"א שנים הייתי אז, והנה שמעתי כיצד הרב אומר" **אקדמות** "לפני הקהל ברטט ובבכיה, ונזדעזעתי עד יסוד נפשי. מאותה שעה ואילך דבקתי ברב באהבה עזה, והייתי לתלמידו וחסידו לעולם" אפרים צורף, **חיי הרב קוק**, ירושלים תש"ז, עמ' 119

תלמיד אחר, הרב **דוד כהן**, "הנזיר", שלימים ערך את ספרי "אורות הקודש", מתאר גם הוא את מפגשו הראשון עם דמותו של הרב:

"אחרי טבילה במימי **הרה"י**, מצויד ב"שערי קדושה", מלא ספק וחכיון, עשיתי את דרכי להרב. בערב ראש חודש אלול באתי אליו. מצאתיו עסוק בהלכה עם בנו. נסבה שיחה על חכמה יונית וספרותה, שלא סיפקה עוד נפש היודעה ממקורותיה הראשונים. נשארתי ללון אצלם. על משכבי לא שכב לבי, גורל חיי היו על כפות המאזניים. והנה בוקר השכם ואשמע קול צעדים הנה והנה, **בברכות השחר**, תפילת **העקדה** בשיר וניגון עליון, משמי שמי קדם, וזכר לנו אהבת הקדמונים. ואקשיב והנה נהפכתי והייתי לאיש אחר. אחר התפילה, מהרתי לבשר במכתב כי יותר מאשר פללתי - מצאתי. מצאתי לי רב."

הרב קוק היה ידוע בענוותנותו, צניעותו ובריחתו מהכבוד. כאשר חסידיו עשו לכבודו בקיץ תרע"ד מסיבה ב**חיפה**, בתגובה לדבריו של הרב **יחיאל מיכל טוקצינסקי** שאמר: "זוכים אנו לשבת כאן באולם, עם היהודי הגדול ביותר בעולם", ביקש שלא יכבדו עליו בשבחים, כי המילה כבוד יש בה גם משמעות של כובד. וככל שהכבוד גדול כך גם הכובד המתלווה אליה גדול יותר. לקראת יום הולדתו השבעים תכננו ידידיו ומעריציו לחגוג את יובל השבעים, אך הוא פנה אליהם מעל דפי העיתונות ואמר שיהיה לו קורת רוח אם לא יעשו עניין מיום זה¹. ביום מותו ביקש מתלמידיו שלא יכתבו עליו שום תארים נוספים מלבד התואר "הרב" וכן היה.

תורת ארץ ישראל

דמות דיוקנו של הרב קוק

הרב קוק פיתח בהרחבה את הנושא של ייחודיותה של תורת ארץ ישראל, וקרא לשוב אל שיטת הלימוד הארץ-ישראלית המקורית. חידושו העיקרי בנושא הוא שהייחודיות של תורת ארץ ישראל היא בכך שבארץ ההלכה מושפעת מתחומים שונים שהם חוץ-הלכתיים, ובפרט מן הנבואה, האגדה ותורת הקבלה, וכתוצאה מכך בלימוד התורה בארץ ישראל ניתן להגיע לחקר האמת בלא צורך בפלפול מרובה. עם זאת ישנן גישות שונות בהבנת דברי הרב קוק בעניין.

הרב חיים דוד הלוי

הרב חיים דוד הלוי

הרב הלוי, תחילת שנות ה-90

י"ח בשבט תרפ"ד 24, בינואר 1924

י"ב באדר תשנ"ח 10, במרץ 1998

יהדות אורתודוקסית

הלכה

הרב הראשי של **תל אביב-יפו**, הרב הספרדי הראשי של **ראשון לציון**

הרבנים **עזרא הדאיה**, **עזרא עטייה**, **בן ציון מאיר חי עוזיאל**

תאריך לידה

תאריך פטירה

השתייכות

נושאים
שבהם עסק

תפקידים
נוספים

רבותיו

תקופת ירושלים

י"ח בשבט תרפ"ד (1924) - נולד בירושלים, לאביו משה (שעלה לארץ עם הוריו בגיל 16) ולאמו ויקטוריה. גדל בשכונת 'אוהל משה'. למד בתלמוד תורה השכונתי, "אורח חיים", אצל הרב עזרא הדאיה.

תרצ"ג (1933) - החל ללמוד בישיבת 'פורת יוסף' עד אמצע שנות העשרים לחייו. את התלמוד החל ללמוד אצל הרב יוסף טוויל. בבגרותו למד גם סדר קודשים דבר שלא היה מקובל בישיבה. היה תלמיד שקדן ומצטיין, והיה הצעיר בחבורה מיוחדת שלמדה עם ראש הישיבה, הרב עזרא עטיה. בישיבה קיבל כתב סמיכה לשחיטה, והוסמך לרבנות ודיינות ע"י ראש הישיבה וע"י נשיא הישיבה, הראשון לציון הרב הראשי לארץ-ישראל, הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל. בזמן לימודיו בישיבה התבקש לשמש כמזכיר בית הדין הספרדי כמתלמד. למד אצל הרב עוזיאל בביתו מחשבת ישראל, בעיקר את ספר הכוזרי לריה"ל. בהשפעת הרב עוזיאל, למד אנגלית בבית הספר 'ברליץ' והרחיב את השכלתו ב'סמינר מזרחי'. זמן קצר למד בישיבתו של הרב עוזיאל, 'שערי ציון' (הוקמה בשנת ת"ש). כאשר היה קשה ומסוכן להגיע לעיר העתיקה, למד עם חבריו בישיבת 'שפת אמת' של חסידי גור. תקופה קצרה התאמן באצ"ל.

תש"ח (1948) - במלחמת השחרור שירת בירושלים בגדוד 'טוביה' (בפיקודו של טוביה ביר), בו שרתו בחורי ישיבות, ביום הם למדו תורה ובלילה הם הגנו על העיר וביצרו אותה.

תש"ט (1949) - בסוף מלחמת השחרור התחתן עם מרים, נכדתו של הרב מאיר ועקנין, הרב הראשי הספרדי של טבריה. במהלך 7 ימי המשתה נבחר לרב שכונות ורוממה ו'מי נפתוח'

(ליפתא בכניסה לעיר). הזוג הצעיר גר בבית שנקרא 'קיבוץ' יחד עם עוד משפחות של חבריו מהישיבה.

כמו כן, שימש כר"מ בישיבת 'שערי ציון' שהקים הרב עוזיאל.

תש"ט-תש"י (1949-1950) - שימש כמזכירו האישי של הראשון לציון הרב הראשי לישראל, הרב עוזיאל. עבודתם המשותפת והצמודה השפיעה עליו מאוד, הוא למד רבות מרבו ממידותיו האציליות והליכותיו, עד שאמר: "אלו היו השנים היפות בחיי".

תקופת ראשון לציון

קיץ תשי"א (1951) - נבחר לרב הראשי הספרדי של ראשון לציון. בתפקיד זה שימש יחד עם הרב זבולון חרל"פ (בנו של הרב י"מ חרל"פ תלמידו הגדול של הראי"ה קוק). כרב צעיר ונמרץ, שבין השאר לא לקח כסף על עריכת חופה ומכירת חמץ, היה נערץ ואהוב ע"י בני עירו. הוא ליכד וחיזק את העדה הספרדית, חיזק את החינוך הדתי, בנה מערכת כשרות למופת, העביר הרצאות ושיעורי תורה בכל רחבי העיר ומחוצה לה.

עם ריבוי העולים החדשים מארצות המזרח, יצא למעברות לעודדם ולהדריכם במנהגי העדות הנהוגים בארץ, והשפיע עליהם לשלוח את ילדיהם לחינוך דתי. במקביל היה גם הרב של המושבים כפר עוזיאל וגאלי תימן, מדי שבוע נסע לטפל בבעיות הרוחניות שהתעוררו שם.

היה חבר בולט ב'חבר הרבנים של הפועל המזרחי' והשתתף בכל פעולותיה.

תשי"ג (1953) - ייסד ופעל יחד עם ידידו מיישיבת 'פורת יוסף', הרב דוד שלוש (רבה הראשי של נתניה), במסגרת 'הארגון הארצי של הרבנים הספרדים בישראל'. בין השאר הוא פעל להכרה במעמדם של רבני העדה הספרדית כרבני עיר והכרה בזכויותיהם של שאר הרבנים הספרדים.

תשי"ד (1954) - נבחר כציר לקונגרס הספרדי העולמי השני שהתקיים בירושלים.

הוציא לאור את ספרו הראשון, 'בין ישראל לעמים: מעמדו הרוחני והמדיני של ישראל בין העמים לאור התורה'.

קיץ תשט"ו (1955) - יצא לשליחות לאמריקה הצפונית והדרומית, כדי לגייס כספים עבור מוסדות רבי מאיר בעל הנס בטבריה.

תשכ"ד (1964) - נבחר למועצת הרבנות הראשית החמישית, היה החבר הצעיר ביותר. היה חבר בה עד יום מותו.

תשכ"ז (1967) - יצא לאור החלק הראשון של סדרת ספריו 'מקור חיים השלם', המקיף את כל ארבעת חלקי השולחן ערוך, בו הוא שילב הלכה ואגדה תוך התייחסות למנהגי העדות ולמנהגים החלוקים בין עדות המזרח לבין האשכנזים. (הסדרה, שהסתיימה בשנת תשל"ד, מונה 5 כרכים).

תשכ"ט (1969) - בעקבות מלחמת ששת הימים נשלח ע"י הסוכנות היהודית לאמריקה הדרומית, כדי לעודד את העלייה לארץ ולחזק שם את החינוך הדתי. הוציא לאור את ספרו 'דת ומדינה'.

תשל"ל (1970) - קיבל את הפרס על שם הרב עוזיאל מטעם עיריית ירושלים.

תשל"א (1971) - החל לתת את השיעור המרכזי ב'בית הועד' באבן שמואל, בו השתלמו רבנים ושו"בים (שוחטים ובודקים) ממושבי הסביבה בהוראה הלכה למעשה. בתפקיד זה שימש כ-15 שנה.

תשל"ב (1972) - מועצת הרבנות הראשית הכירה בו כגדול בתורה, בשל כך ניתן לו כושר לכהן כדיין ללא צורך להבחן במבחנים לדיינות. הוציא לאור את ספרו 'מקור חיים לחתן ולכלה'.

תשל"ג (1973) - נבחר כחבר במועצת הרבנות הראשית השישית.

תקופת תל אביב - יפו

כ"ה אייר תשל"ג (1973) - נבחר לרב הראשי הספרדי וראש אבות בתי הדין של תל אביב-יפו.

שימש בתפקיד זה יחד עם הרב יצחק ידידיה פרנקל, ולאחר פטירתו יחד עם הרב ישראל מאיר לאו.

פעל רבות לשיקום מעמד הרבנות ומערכותיה. הקים שיעורי תורה בכל רחבי העיר. בשיעורו המיוחד בספר הכוזרי, אותו העביר בשבת בזמן סעודה שלישית (כפי שנהג רבו, הרב עוזיאל), השתתפו מאות מתושבי העיר.

תשל"ה (1975) - יצא לאור ספרו 'קיצור שולחן ערוך - מקור חיים', בו הוא ליקט בקצרה את ההלכות מתוך ספריו 'מקור חיים השלם'. בשל סגנונו המיוחד והיקפו, ספר זה התקבל במערכת החינוך הדתי כספר הלימוד בהלכה.

תשל"ו (1976) - החל להוציא לאור את סדרת ספריו, 'שו"ת עשה לך רב' (הסדרה, שהסתיימה בשנת תשמ"ט, מונה תשעה כרכים עם מפתח).

תשמ"ב (1982) - קיבל פרס כבוד לספרות תורנית על שם הרב י"מ טולדנו מטעם עיריית תל אביב-יפו. וכן את הפרס על שם הרב י"ל מימון מטעם מוסד הרב קוק.

תשמ"ד (1984) - קיבל את פרס הרב קוק לספרות תורנית מטעם עיריית תל אביב - יפו.

תשנ"א (1991) - החל להוציא לאור את סדרת ספריו, 'שו"ת מים חיים' תשובות בהלכה (הסדרה מונה שלושה כרכים).

תשנ"ב (1992) - החל להוציא את סדרת ספריו 'תורת חיים: הגות, מחשבה, ודרוש על סדר פרשיות השבוע'. (חמישה כרכים)

תשנ"ג (1993) - התמודד על משרת הראשון לציון הרב הראשי לישראל, אך הפסיד לרב אליהו בקשי דורון.

תשנ"ו (1996) - הוציא לאור את ספרו 'נצח משה', דברי הגות ומחשבה על חמשה חומשי תורה.

תשנ"ז (1997) - קיבל את פרס ישראל לספרות תורנית. נשא את נאום התודה בשם מקבלי הפרס.

י"ב באדר תשנ"ח (1998) - נפטר בגיל 74.

- **בין ישראל לעמים**, עוסק בסוגיות היסוד של מדיניות הפנים והחוץ של מדינת ישראל על פי התורה.
- **דת ומדינה**
- **מפתחות הזוהר ורעיונותיו** - על נושאים ב**ספר הזוהר**
- **מקור חיים לבנות ישראל** - הלכות נשים
- **מקור חיים לחתן, לכלה ולמשפחה** - הלכות **נישואין** והנהגות הבית
- **תורת חיים** - שלושה כרכים: שנים של הגות ורעיונות על **פרשיות השבוע**, והשלישי על מועדי השנה
- **מים חיים - שו"ת** בשלושה כרכים, שו"ת הלכתי בלבד, ללא החלק האגדי (בניגוד לסדרה 'עשה לך רב', עיין בהקדמה).
- **דבר המשפט** - שלושה כרכים על הלכות **סנהדרין** במשנה **תורה לרמב"ם**.
- **מקור חיים השלם** - ספר **פסיקה** בן חמישה כרכים, המשלב הקדמות רעיוניות להלכות, ומביא הן את הפסיקה ה**ספרדית** והן את ה**אשכנזית**
- **קיצור שולחן ערוך מקור חיים** - קיצור של "מקור חיים השלם", הספר הנפוץ ביותר ללימוד הלכה במערכת החינוך הממלכתית דתית
- **נצח משה** - ספר דרשות על פרשיות השבוע

- **שאלות ותשובות עשה לך רב** - תשעה כרכים, ספר שפתח תת-סוגה בספרות השו"ת. הספר פונה לקורא המשכיל שאיננו בהכרח בקיא בהלכה ובלשון מודרנית מתמודד עם נושאים אמוניים והלכתיים אקטואליים. בספר זה מתגלית גישתו האמיצה לבעיות הלכתיות על סדר היום הציבורי. חלקו השני מתייחד בפסק ההלכה הראשון בעולם האוסר את העישון ובקונטרס הדן כולו בנושא **הישארות הנפש**. בין פסיקותיו של הרב הלוי נמצאת פסיקה המתירה ניתוק חולה סופני ממכונת הנשמה (ראו **המתת חסד בהלכה**).

רבי יוסף קארו (1488, ה'רמ"ח - 24 במרץ 1575, י"ג ניסן ה'של"ה)
 הוא מגדולי הרבנים ופוסקי ישראל בכל הדורות, מחבר השולחן ערוך והבית יוסף, מכונה גם
 הבית יוסף, מרן והמחבר. עסק גם בקבלה.

תולדות חייו

נולד ב-1488 בספרד לאפרים שהיה תלמיד חכם. בעודו ילד קטן נאלץ לנדוד עם הוריו בעקבות גירוש ספרד, והמשפחה הגיעה לליסבון שבפורטוגל משם הגיעה לקושטא. אחר שאביו נפטר הוא גדל בבית דודו שחי בקושטא, רבי יצחק קארו. בבגרותו התבסס באדריאנופול. בעיר זו התחתן ובה זכה למעמד רבני חשוב, ובהיותו כבן 34 החל בכתיבת חיבורו על הטור - ה"בית יוסף".

אחרי שהתאלמן מאשתו הראשונה התחתן בשנית. בין 1523 ל-1536 התגורר בעיר ניקופול בבולגריה ובה הקים את בית הכנסת וישיבת בית יוסף ולאחר מכן עלה לארץ ישראל, שם קבע את מקומו בצפת. בעיר הגלילית נעשה תלמידו של רבי יעקב בירב, והיה הראשון להיסמך על ידו עם חידוש הסמיכה. אחר כך נסמכו תלמידים נוספים של בירב: רבי משה מטרנני, רבי משה קורדובירו, ורבי יוסף סאגיס – רבו של רבי אלעזר אזכרי (מחבר ספר חרדים) וחברו של הר"י קארו.

עשרים שנה ארך חיבור ה"בית יוסף" שנכתב על הארבעה טורים לרבי יעקב בן הרא"ש ובו ערך רבי יוסף קארו דיונים הלכתיים מעמיקים, שבסופם הביע את עמדתו המסכמת. עשר שנים נוספות חלפו עד להוצאת החיבור לאור. שיטת הפסיקה שלו הייתה הכרעה לפי רוב הדעות שבין הרמב"ם, הרי"ף והרא"ש. לספר הקיצור שסיכם את הלכות ה"בית יוסף" קרא שולחן ערוך, אך קיצור זה עתיד היה להיעשות במהלך ההיסטוריה לעיקר.

בחלק מזמן הכתיבה פרצה בצפת מגפת דבר והוא עבר לביריה.

בזקנתו, כשהיה כבן 80 לערך, התחתן בשלישית, ובגיל מופלג נולד לו בן בשם יהודה. נפטר בצפת בגיל 87, והידיעה על פטירתו הכתה גלים של אבל בכל רחבי העולם היהודי.

בעצתו שמואל לאניאדו עזב את צפת ועבר לארם צובא, בהמשך הוא מונה לראש רבני העיר והיה מייסד של שושלת רבנית מקומית.

בין תלמידיו: רבי יום טוב צהלון.

התפשטות ספריו וחיבוריו

הספר "שולחן ערוך" נפוץ בכל עם ישראל. אולם, משום שהספר בנוי על שלשה עמודי ההוראה, הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש, ראו בני [יהדות אשכנז](#) שפסיקתם נדחקה הצידה, ולכן כתב [הרמ"א](#) ספר השגות עליו שבו מובאים מנהגי אשכנז בדינים מסוימים. בדינים שבהם כותב הרמ"א כי אין מנהג אשכנז כך, דחו האשכנזים את פסקי השולחן ערוך, אולם בכל מקום שלא חלק על רבי יוסף קארו, התקבלו פסקיו גם על האשכנזים.

שנים מעטות אחרי חיבור השולחן ערוך, התפשטה תורת האר"י ופורסמה, ומאז התפלגה הפסיקה הספרדית לשני זרמים, האחד נאמן לשיטת השולחן ערוך ולרמב"ם והשני נאמן לתורת הקבלה. בימינו קיים הבדל זה בין פסיקת השולחן ערוך לפסיקת הבן איש חי. יש הנוהגים לפסוק בענייני תפילה על פי האר"י ובהלכות אחרות על פי השולחן ערוך והרמב"ם.

חיבור חשוב אחר של רבי יוסף קארו הוא "[כסף משנה](#)" על "[היד החזקה](#)" של הרמב"ם, חיבור שנכתב לפני ספרו "[בית יוסף](#)". בספר זה הוא משתדל ליישב את שיטת הרמב"ם מהשגות הראב"ד עליו, ולמצוא מקורות בתלמוד לדבריו של הרמב"ם, מאחר שהמחבר עצמו לא ציין את מקורותיו מתוך מטרה להקל על המעיין.

בסוף ימיו עסק גם ב[שאלות ותשובות](#) שנשלחו אליו משאר הגדולים שחיו בדורו, ואלו נדפסו בספר השו"ת "אבקת רוכל". בין השואלים היו רבי [משה אלשיך](#), רבי [שלמה אלקבץ](#) ואחרים. מודפסת בספר גם שאלה מאת האר"י, שלייחוסה לאר"י קמו עוררין.

דף השער של המהדורה הראשונה של "מגיד משרים", לובלין-ונציה ה'ת"ו-ה'ת"ט
 כמו כן כתב רבי יוסף קארו את הספר **"מגיד משרים"**, עליו יפורט להלן.

כרב בצפת לא נמנע רבי יוסף קארו מלשלוח ידו **בקבלה**, למרות שאין היא מרבה להופיע בכתביו ההלכתיים. רבי **משה קורדובירו** מצטט חידושי קבלה שלו. כמו כן נדפס תחת שמו הספר **"מגיד משרים"**. ספר זה הוא יומן של התגלויות **מגיד**, מלאך שלוח ממרום, הכולל תאריכים מדויקים של ההתגלויות, העיסוק בו עסק רבי יוסף קארו לפני ההתגלות - לרוב לימוד פרקי **משניות**, ותוכן ההתגלויות עצמו. דברי המגיד של ר' יוסף קארו נמסרו בשפה **הארמית**.

רבי שלמה אלקבץ תיאר באיגרת שאותה מצטט רבי **ישעיה הלוי הורוביץ**, אירוע של התגלות שאותה חווה יחד עם ר' יוסף קארו בליל **שבועות** בשנת **1533**, וסיפר:

"זיכנו בוראנו ונשמע את קול המדבר בפי החסיד נר"ו (רבי יוסף קארו), קול גדול בחיתוך אותיות, וכל השכנים היו שומעים ולא מבינים. והיה הנעימות רב והקול הולך וחזק, ונפלנו על פנינו ולא היה רוח באיש לישא עיניו ופניו לראות מרוב המורא".

האירוע התרחש בהיותם בעיר ניקופול ובעקבותיו החליטו השניים לעלות לארץ ישראל.

התגלותו של "מגיד" בנפשו של פוסק הלכות רציונלי הפתיעה רבים, והיו שתהו אם למעשה אין מדובר בזיוף ובאגדה שיוחסה בטעות לרבי יוסף קארו. בראש המערערים עמד [שי"ר](#), אך [צבי ורבלוסקי](#), שחקר את תופעת המגידות בהרחבה בספרו "רבי יוסף קארו", הגיע למסקנה שאין כל ראייה לכך שמדובר בזיוף. בנוסף, בשיחה בעל פה, טען ורבלוסקי שייתכן כי רבי יוסף קארו נקט בפעולות מאגיות שונות כדי לזכות במגיד, כפי שנהגו מקובלים אחרים בדורו, ואף שאין בספר "מגיד מישרים" אזכורים לכך, ייתכן שהדבר נובע מהעריכה המאוחרת לספר, ולמעשה אף בו נעשה שימוש באמצעים מאגיים. ייתכן שהשמיטו את הדברים כדי ל"הכשיר" את הבית יוסף, או בשל האופי הדרשני של הספר בעריכתו הסופית שלא נתן מקום לתיאור הפרקטיקות שהביאו לגילוי הסודות (מפי [משה אידל](#), "[ספונות](#)" יז).

המגיד הבטיח לרבי יוסף קארו בין השאר שימות על [קידוש השם](#):

ואזכך לעלות לא"י בשנה זאת ואחר כך אזכך להישרף על קדושת שמו. ואזכך להישרף בארץ ישראל ברבים לקדש שמי בפרהסיה ותעלה לעולה על מזבחי... ואזכך לסיים חיבורך להאיר בו עיני כל ישראל שכל עמים חכמים ונבונים ומשכילים ישאבו מחיבורך שנקרא בית יוסף.

[קברו בצפת](#)

ספריו

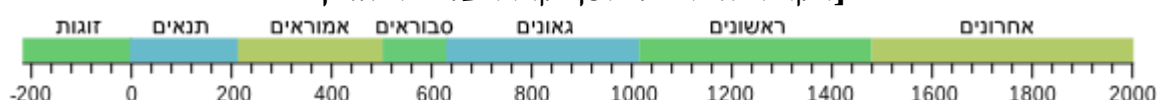
- [כסף משנה](#) - מקורות להיד החזקה לרמב"ם ותירוץ קושיות הרב"ד.

- **בית יוסף** - ציוני מקורות, מנהגים ודעות בהלכה על **הטור**.
- **בדק הבית** - תוספות מהדורה שנייה על הבית יוסף.
- **שולחן ערוך** - סיכום הבית יוסף והכרעה מעשית של השיטות.
- **מגיד מישרים** - מאמרים **בקבלה** ערוך כיומן על סדר פרשיות השבוע אותם קיבל הרבי יוסף קארו מפי "המגיד".
- **כללי הגמרא** - דיון ביסודות הלשוניים וההלכתיים של הגמרא, נתחבר כפירוש על הליכות עולם לרבינו ישועה הלוי פרוונצאל.
- **אבקת רוכל** - **שאלות ותשובות** בנושאים הלכתיים שונים.

מחיבוריו:

- **מגיד מישרים**
- **שולחן ערוך: אורח חיים**, **שולחן ערוך: יורה דעה**, **שולחן ערוך: אבן העזר**, **שולחן ערוך: חושן משפט**
- **שו"ת אבקת רוכל**,
- **יוסף קארו, מגיד מישרים, ונציה ה'ת"ט**, במאגר הספרים הסרוקים של **הספרייה הלאומית**
- **יוסף קארו, מגיד מישרים, לובלין ה'ת"ו**, במאגר הספרים הסרוקים של **הספרייה הלאומית**

[תקופת חייו של יוסף קארו על ציר הזמן]

רבי משה איסרליש

ציור של רבי משה איסרליש

רבי משה בן ישראל איסרליש (נודע בכינויו הרמ"א),

(ה'ר"פ 1520 - ה'של"ב 1572)

פוסק, ראש ישיבה, פילוסוף. גדול פוסקי אשכנז במאה ה-16.

חיבר חיבורים רבים בהלכה, אך מפעלו הגדול שסמכותו הוכרה לדורות בקרב יהודי אשכנז היה כתיבת "**המפה**", ההגהות על ה"**שולחן ערוך**" שחיבר רבי **יוסף קארו**, על מנת לעשותו לספר שימושי גם לבני אשכנז, שמנהגיהם ופסיקותיהם שונים ממנהגי עדות המזרח.

בית הכנסת של הרמ"א ברובע היהודי בעיר [קרקוב](#)

קורות חייו

נולד לישראל ולמלכה (בת-דודתו של **מהר"ם מפדואה**) בקז'ימייז' שבדרום **פולין**, **הוסמך לרבנות** בגיל 13, ולמד בישיבה אצל רבי **שלום שכנא מלובלין**, שלאחר מכן היה חותנו בזיווג ראשון. כיהן כדיין בבית הדין בקרקוב, וכראש ישיבה שהקים בעיר.

הרמ"א היה רבה הראשי של הקהילה היהודית בקז'ימייז'. בימיו יהדות פולין הייתה בשגשוגה, זכתה לאוטונומיה רוחנית, כלכלית, תרבותית ומנהלית.

כמה מספריו, ובהם חיבור גדול על כל **אגדות המשנה**, לא נשתמרו.

ה**מהרש"ל** היה קרוב משפחתו, והוא הרבה להתכתב עימו.

כתיבת ההגהות על השולחן ערוך

בשני מפעלי החיבור ההלכתיים הגדולים שלו, מצא הרמ"א שרבי **יוסף קארו**, הספרדי, הקדימו. ראשית בחיבור מקיף על ספר **ארבעה טורים**, הוא "דרכי משה", שבא להשלים את אשר החסיר ר' **יעקב בן הרא"ש**. במהלך הכתיבה נודע לרמ"א כי רבי יוסף קארו כותב חיבור דומה ואף שאפתני יותר, הלא הוא ה"**בית יוסף**". בעקבות ידיעה זו שינה הרמ"א את מתכונת

הכתיבה של ה"דרכי משה" וקיצר אותה. בשלב השני ביקש הרמ"א להוציא חיבור פסקני וקצר יותר של "דרכי משה", אולם גם אז נודע לו שרבי יוסף קארו הקדימו, בכתבו את ה"שולחן ערוך". בשל כך שרף הרמ"א את השולחן ערוך שלו על מנת שלא יהיה מחלוקת ויהיה רק שולחן ערוך אחד בישראל. כך פרש על השולחן את ה"מפה", הלא הן הגהותיו, המוסיפות במקום שפסיקתה ומנהגיה של יהדות אשכנז חולקים על פסיקת ה"שולחן ערוך". מחלוקת זו נובעת הן מהמעמד החשוב של המנהג באשכנז (בעוד רבי יוסף קארו פסק לפי כללים), והן עקב הבדלים בין הפסיקה שזכתה לרוב בין שלושת עמודי ה"שולחן ערוך", הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש, לבין הפסיקה ביהדות אשכנז, שהושפעה מפוסקים נוספים, כמו בעלי התוספות. על מחויבות האשכנזים לאורך הדורות לפסיקותיו של הרמ"א נודעת האימרה בקרב הפוסקים המאוחרים יותר "והאשכנזים יוצאים ביד רמ"א" (כפרפרזה לפסוק מהמקרא (שמות י"ד, ח') העוסק ביציאת מצרים: "ובני ישראל יוצאים ביד רמה").

הרמ"א נקבר בעיר קרקוב, קברו שוכן מאחורי בית כנסת הרמ"א בקרקוב ונמצא במרחק של שני מטרים מחלון עזרת הנשים.

קברו של הרמ"א בעיר קרקוב.

הרמ"א כפילוסוף

בספר "תורת העולה" הוא נתן פרשנות פילוסופית ייחודית להלכות [בית המקדש](#). מצד שני, האמין גם [בקבלה](#) וראה אפשרות ליצור [הרכבה](#) בין שני התחומים הנלחמים זה בזה, לכאורה, לפי תפיסתו, כלומר, בין [הספירות](#) [בקבלה](#) לבין תורת התארים הפילוסופית. האמין ב**ספר הזהר**, אך לא פסק לפיו. שלא כפי שאירע לפילוסופים אחרים, כמו הרמב"ם, ידיעתו בפילוסופיה לא מנעה ממנו להאמין ב**אסטרולוגיה** ובאמונות עממיות, למשל, שניתן לראות בצל הירח ב**הושענא רבה** את גורלו של האדם.

על פי האגדה, הרמ"א חי 33 שנה, נפטר ב**ל"ג בעומר** ([יח באייר](#)) (33 לעומר) וחיבר שלושים ושלושה ספרים. אך כבר הראו כי רמ"א נישא קודם לשנת שי"ב, בה לפי האגדה היה רק בן 12. ממקורות שונים עולה כי גילו האמיתי בפטירתו היה 52, אך יש חוקרים הטוענים כי היה בן 42. כך או כך, קברו שבקראקא שבפולין, היה ביום ל"ג בעומר למוקד משיכה ותפילה ליהודים רבים מכל קצוות תבל.

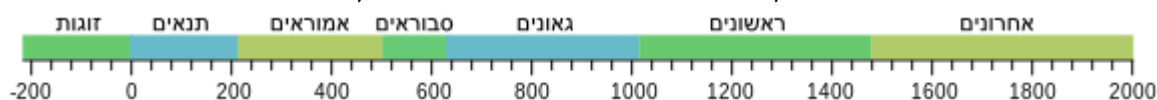
מספריו

- **תורת חטאת** - על דיני איסור והיתר.
- **דרכי משה** - נכתב כהשגות על ספר "בית יוסף" ל**רבי יוסף קארו**. "דרכי משה" נכתב בשתי מהדורות, קצרה וארוכה. הקצרה השתמרה ברוב מהדורות "ארבעה טורים" הנדפסות, אך הארוכה מצויה במספר מהדורות מועט. חשיבותו של ספר זה רבה להבנת צורת הפסיקה של רמ"א בהגותו על השלחן ערוך.
- **מחיר יין** - פירוש סימבולי על [מגילת אסתר](#).
- **תורת העולה** - ספר פילוסופיה דתית.
- **שו"ת הרמ"א** - בין היתר כולל ההתכתבות שהייתה לו עם בן דורו ה**מהרש"ל** שחלק עליו בנוגע ללימוד פילוסופיה.

כמה מספריו, ובהם חיבור גדול על כל [אגדות המשנה](#), לא נשתמרו.

•

תקופת חייו של רמ"א על ציר הזמן

מקורות:

מקור חיים - הרב ח.ד. חיים הלוי.

יהדות הלכה למעשה – הרב י.מ. לאו

ספר התודעה – הרב אליהו כי טוב

ויקיפדיה

הערה: השתדלתי מאוד באיסוף החומר ובלקיטתו לחוברת.

מקווה אני שהחוברת תסייע לכם ללמוד וללמד את המושגים המובאים.

במידה ונפלה טעות כל-שהיא אתכם הסליחה, אשמח באם תביאו זאת לידיעתי.

בהצלחה רבה – יעלה כהן

